

Muutoksenhakuoikeus rikosprosessin asianomistajan oikeusturvan kannalta

Katariina Collin

79396

Pro gradu-tutkielma

Prosessioikeus

Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta

Syyskuu 2018

Turun yliopiston laaturjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

COLLIN KATARIINA: Muutoksenhakuoikeus rikosprosessin asianomistajan oikeusturvan kannalta

Pro gradu -tutkielma, IX +73 s.

Prosessioikeus

Syyskuu 2018

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin Originality Check -järjestelmällä.

Tutkielmassa pääasiallisena tarkastelun kohteena on muutoksenhakuoikeus ja sen merkitys rikosprosessin asianomistajan oikeusturvan kannalta. Muutoksenhakuoikeus on itsessään keskeinen oikeussuojakeino ja osa perustuslaissamme määriteltyä oikeusturvan kokonaisuutta. Muutoksenhakuoikeus on myös keskeisten ihmisoikeussopimusten turvaaman ihmisoikeus, joskaan ihmisoikeutena muutoksenhakuoikeus ei ole yhtä pitkälle menevä, kuin perustuslain tarjoama suoja. Muutoksenhakuoikeus ei kuitenkaan ole rajoittamaton eivätkä sen käyttöön liittyvät rajoitukset toisaalta merkitse automaattisesti oikeusturvan heikentämistä. Oikeusturva on kokonaisuus, jonka toteuttaminen vaatii tasapainoilua sen eri osa-alueiden välillä. Prosessiekonomian vaatimukset asettavat haasteita oikeusturvan toteutumiselle.

Rikosprosessin asianomistaja on oikeuskirjallisuudessa ja oikeusturvanäkökohdista puhuttaessa jäänyt lapsipuolen asemaan. Perinteisesti mielenkiinto on suuntautunut syytettyyn ja hänen oikeuksiensa tarkasteluun. Asianomistaja on kuitenkin Pohjoismaissa ollut rikosprosessissa yhtäläinen asianosainen, jolla on prosessissa oikeuksia ja velvollisuuksia. Asianomistajan näkökulmasta oikeusturvan tarkastelu on siten tarpeellinen tutkimuksen kohde. Tätä tarvetta tukee myös viime vuosien kehitys, jossa rikoksen uhria ja hänen oikeuksiaan on nostettu keskusteluun.

Tutkimus rajautuu lähtökohtaisesti tarkastelemaan sitä, miten muutoksenhakuoikeuden käyttö on meillä voimassa olevan lainsäädännön mukaan järjestetty. Tarkastelu kohdistuu varsinaisiin muutoksenhakukeinoihin, eli valitukseen ensin hovioikeuteen ja tämän jälkeen korkeimpaan oikeuteen. Tutkielman fokus on suunnattu hovioikeuksissa nykyisin voimassa olevaan jatkokäsittelylupajärjestelmään, jota laajennettiin merkittävästi lokakuun 2015 alusta. Jatkokäsittelylupajärjestelmä ei rajoita muutoksenhakuoikeuden käyttämistä, mutta asettaa prosessin etenemiselle tiettyjä edellytyksiä. Järjestelmän soveltamisalan laajentamiseen liittyy asianomistajan kannalta ongelmallisuutta. Lisäksi selvitetään korkeimman oikeuden valituslupakäytäntöä sekä nykyistä roolia prejudikaattituomioistuimena ja alempien oikeusasteiden lainkäytön ohjaajana. Liitännäisenä kysymyksenä tarkastellaan vielä käsittelyn keston merkitystä sekä jatkokäsittely- valitusluparatkaisujen perustelemiseen liittyviä kysymyksiä ja oikeusturvaongelmia.

Tutkimuksen lähteenä on hyödynnetty alan kirjallisuutta, joista keskeisimpänä voidaan mainita muun muassa *Antti Jokelan* tuotanto sekä toisaalta myös *Perusoikeudet*-kokoelmateos. Lisäksi lähteenä on hyödynnetty eri uudistusvaiheisiin liittyviä esitöitä ja lisäksi aihepiiriin liittyvää artikkelikirjoittelua. Myös oikeuskäytäntöä on tutkielmassa tuotu esille.

Asiasanat: asianomistaja, hovioikeus, ihmisoikeus, jatkokäsittelylupa, korkein oikeus, muutoksenhaku, oikeudenmukainen oikeudenkäynti, oikeussuoja, oikeusturva, perusoikeus, rikosprosessi, valituslupa

Lähteet

Kirjallisuus ja artikkelit

Ervasti, Kaijus: Lakimies, oikeus, yhteiskunta. Keuruu 2017.

Ervo, Laura: Perustuslaki ja oikeuden saatavuus. Lakimies 7 - 8/2000.

Ervo, Laura: Oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuusvaatimus. Käsikirja lainkäyttäjille. Juva 2008.

Frände, Dan: Finsk straffprocessrätt. Helsingfors 2009.

Frände, Dan: Asianosaiset rikosprosessissa. Teoksessa Frände, Dan – Helenius, Dan – Hietanen-Kunwald, Petra – Hupli, Tuomas – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrki – Vuorenpää, Mikko: Prosessioikeus. 5. uudistettu painos. Helsinki 2017.

Hallberg, Pekka: Perusoikeusjärjestelmä. Teoksessa Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeudet. 2. uudistettu painos. Helsinki 2011. (Hallberg 2011a).

Hallberg, Pekka: Oikeusturva. Teoksessa Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeudet. 2. uudistettu painos. Helsinki 2011. (Hallberg 2011b).

Havansi, Erkki: Den finska processrättens grunder. Helsingfors 2009.

Honkatukia, Päivi: Uhrin rikosprosessissa. Haavoittuvuus, palvelut ja kohtelu. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 252. Helsinki 2011.

Huovila, Mika: Perustelemisen peukalosäännöt. Lakimies 5/2004. s. 791 – 815.

Jokela, Antti: Uudistuva rikosprosessi. 3. uudistettu painos. Tampere 2000.

Jokela, Antti: Hovioikeusmenettely. 2. uudistettu painos. Helsinki 2010.

Jokela, Antti: Oikeudenkäynnin asianosaiset ja valmistelu. Oikeudenkäynti II. Liettua 2012.

Jokela, Antti: Pääkäsittely, todistelu ja tuomio. Oikeudenkäynti III. 2. uudistettu painos. Helsinki 2015.

Jokela, Antti: Rikosprosessi. 5. uudistettu painos. Liettua 2018.

Koivisto, Ida: Oikeusturva – kehittyvä perusoikeus? Lakimies 6/2013, s. 1032 – 1054.

Koulu, Riikka: Muutoksenhaun uusi järjestys – jatkokäsittelylupa KKO:n ratkaisukäytännössä. Lakimies 2/2017. s. 236 – 247.

Leppänen, Tatu - Välimaa, Asko: Muutoksenhaun pääpiirteet. 4. uudistettu painos. Saarijärvi 1998.

Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko: Muutoksenhaku. Teoksessa Frände, Dan – Havansi, Erkki – Helenius, Dan - Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Virolainen, Jyrki: Prosessioikeus. 4. uudistettu painos. Helsinki 2012.

Ojanen, Tuomas: Perusoikeusjuridiikka. Helsinki 2015.

Pellonpää, Matti: Ihmisoikeussopimuksen luonne ja ulottuvuus. Teoksessa Pellonpää, Matti – Gullans, Monica – Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti: Euroopan ihmisoikeussopimus. Liettua 2012. (Pellonpää 2012a).

Pellonpää, Matti: Ihmisoikeussopimus valtionsisäisessä oikeudessa. Teoksessa Pellonpää, Matti – Gullans, Monica – Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti: Euroopan ihmisoikeussopimus. Liettua 2012. (Pellonpää 2012b).

Rautio, Jaakko: Valitus korkeimpaan oikeuteen. Teoksessa Frände, Dan – Helenius, Dan – Hietanen-Kunwald, Petra – Hupli, Tuomas – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrki – Vuorenpää, Mikko: Prosessioikeus. 5. uudistettu painos. Helsinki 2017.

Sutela, Mika: Myönnetäänkö vai ei? Hovioikeuksien jatkokäsittelylupajärjestelmän ensi askeleiden empiiristä tarkastelua. Defensor Legis 5 /2015. s. 915 – 923.

Tapanila, Antti: Artiklat 2 – 18 sekä kahdestoista lisäpöytäkirja. Oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin (6 artikla). Teoksessa Pellonpää, Matti – Gullans, Monica – Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti: Euroopan ihmisoikeussopimus. Liettua 2012.

Tulokas, Mikko: Korkein oikeus prejudikaattituomioistuimena. Edilex 11.7.2007. (<https://www-edilex-fi.ezproxy.utu.fi/artikkelit/4661.pdf> , 12.5.2018)

Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeuksien rajoitusedellytykset. Vantaa 2001.

Virolainen, Jyrki – Pölönen, Pasi: Rikosprosessin osalliset. Rikosprosessioikeus II. Porvoo 2004.

Virolainen, Jyrki – Martikainen, Petri: Pro & contra – Tuomion perustelemisen keskeisiä kysymyksiä. Saarijärvi 2003.

Virolainen, Jyrki – Martikainen, Petri: Tuomion perustelemisen. Hämeenlinna 2010.

Virolainen, Jyrki – Vuorenpää, Mikko: Prosessioikeus oikeudenalana. Teoksessa Frände, Dan – Helenius, Dan – Hietanen-Kunwald, Petra – Hupli, Tuomas – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko –

Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrki – Vuorenpää, Mikko:
Prosessioikeus. 5. uudistettu painos. Helsinki 2017.

Vuorenpää, Mikko: Asianomistajan oikeudet rikosprosessissa. Viro 2014.

Wersäll, Fredrik: En modernare hovrättsprocess – några svenska erfarenheter. JFT
1/2011, s. 79 – 90.

Virallislähteet

HE 309/1993 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

HE 82/1995 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 33/1997 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren muutoksenhakua hovioikeuteen ja asian käsittelyä hovioikeudessa koskevien säännösten sekä eräiden niihin liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 1/1998 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle uudeksi Suomen Hallitusmuodoksi.

HE 91/2002 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle valitusta hovioikeuteen ja valitusasian käsittelyä hovioikeudessa koskevien oikeudenkäymiskaaren säännösten muuttamiseksi

HE 9/2005 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle eräiden muutoksenhakua korkeimpaan oikeuteen koskevien säännösten muuttamiseksi

HE 105/2009 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle muutoksenhakua käräjäoikeudesta koskevaksi lainsäädännöksi

HE 246/2014 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi oikeudenkäymiskaaren 25 ja 25 a luvun sekä sotilasoikeudenkäyntilain 3 §:n muuttamisesta

KM 2002:8: Komiteamietintö. Muutoksenhakutoimikunnan jatkomietintö.

KM 2008:3: Komiteamietintö. Jatkokäsittelylupa hovioikeudessa.

LaVL 5/1994 vp: Lakivaliokunnan lausunto. Hallituksen esitys perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

LaVM 19/1997 vp: Lakivaliokunnan mietintö. Hallituksen esitys oikeudenkäymiskaaren muutoksenhakua hovioikeuteen ja asian käsittelyä hovioikeudessa koskevien säännösten sekä eräiden niihin liittyvien lakien muuttamisesta.

LaVM 4/2010: Lakivaliokunnan mietintö. Hallituksen esitys muutoksenhakua

käräjäoikeudesta koskevaksi lainsäädännöksi.

PeVL 9/1997 vp: Perustuslakivaliokunnan lausunto. Hallituksen esitys oikeudenkäymiskaaren muutoksenhakua hovioikeuteen ja asian käsittelyä hovioikeudessa koskevien säännösten sekä eräiden niihin liittyvien lakien muuttamisesta.

PeVL 59/2014 vp: Perustuslakivaliokunnan lausunto. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi oikeudenkäymiskaaren 25 ja 25 a luvun sekä sotilasoikeudenkäyntilain 3 §:n muuttamisesta.

Muut internet -lähteet

Korkein oikeus, tilastot: Myönnetyt valitusluvut 2017.

http://korkeinoikeus.fi/material/images/kko2/korkeinoikeus/tilastot/tilastot2008-2017/w1Y6QX8HX/Myonnetyt_valitusluvut_2008-2017.JPG (katsottu 1.5.2018)

Korkein oikeus, ajankohtaista, tiedotteet 2018: Valituslupa hylättiin asiassa, joka koski 10 -vuotiaaseen tyttöön kohdistunutta seksuaalirikosta.

<http://korkeinoikeus.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2018/05/valituslupahakemushylattinasiassajokakoski10-vuotiaaseentyttoonkohdistunuttaseksuaalirikosta.html> (katsottu 12.5.2018)

Oikeusministeriö, julkaisut: Tuomioistuinten työtilastoja vuodelta 2017.

http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160698/OMTH_11_2018_Tuomioistuinten_tyotilastoja_2017.pdf (katsottu 29.4.2018)

Oikeustapaukset

Korkein oikeus

KKO 2012:31

KKO 2013:30

KKO 2013:50

KKO 2013:68

KKO 2015:27

KKO:2015:40

KKO 2015:70

KKO 2015:91

KKO 2017:18

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Helmers v. Ruotsi 29.10.1991

X. v. Ranska 31.3.1992

Belzuik v. Puola 25.3.1998

Gúerin v. Ranska 29.7.1998

F.E. v. Ranska 30.10.1998

Kudla v. Puola 26.10.2000

Perez v. Ranska 12.2.2004

Gorou v. Kreikka 20.3.2009

Remes v. Suomi 9.2.2010

Nousiainen –tapaus 23.2.2010

YK:n ihmisoikeuskomitea

CCPR/C/93/D/1542/2007; Communication No. 1542/2007)

Lyhenteet

EIS: Euroopan ihmisoikeussopimus

EIT: Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

HyvL: Laki oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä

KKO: Korkein oikeus

KO: Käräjäoikeus

KP –sopimus: Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus

OK: oikeudenkäymiskaari

PL: perustuslaki

RB: rättegångsbalken

RL: rikoslaki

ROL: laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa

Ään.: äänestysratkaisu

- **Johdanto**

- **Taustaksi**

Oikeus hakea muutosta on yksi oikeudenkäynteihin keskeisimmin liittyviä elementtejä ja myös maallikoiden keskuudessa varsin hyvin tunnettu oikeussuojan saamisen keino. Oikeus hakea muutosta tarjoaa jälkikäteistä oikeusturvaa tilanteessa, jossa ratkaisu koetaan vääräksi tai muulla tavalla epätydyttäväksi. Muutoksenhakuoikeus on ihmisoikeus, joka taataan sekä Kansalaisyhteiskunta- ja poliittisia oikeuksia koskevassa kansainvälisessä yleissopimuksessa (SopS 7-8/1976, myöhemmin KP –sopimus) että Euroopan ihmisoikeussopimuksessa (SopS 18 - 19/1990, myöhemmin EIS). Kansallisessa oikeudessamme oikeus hakea muutosta on turvattu perustuslain (PL 11.6.1999/731) oikeusturvaa koskevassa 2 luvun 21 §:n 2 momentissa ja se on vakiintunut periaate oikeusturvajärjestelmässämme. Tarkemmat muutoksenhakua alemmasta oikeusasteesta ylempään koskevat säännökset löytyvät oikeudenkäymiskaaresta (OK 1.1.1734/4).

Muutoksenhaulla voidaan katsoa olevan kolme tehtävää. Muutoksenhakujärjestelmän tärkein tarkoitus on tarjota asianosaiselle mahdollisuus saada alemman oikeusasteen vääräksi katsomaansa ratkaisu korjatuksi ylempään oikeusasteeseen. Tätä kutsutaan muutoksenhaun *oikaisufunktioksi*. Ratkaisu voi olla virheellinen joko asiallisesti tai prosessuaalisesti. Asiallinen virheellisyys puolestaan voi johtua joko oikeus- tai asiakysymyksestä. Suomessa sillä, minkä kysymyksen perusteella ratkaisua pidetään virheellisenä, ei ole merkitystä muutoksenhakuoikeuden kannalta, toisin sanoen muutoksenhakuoikeutta ei siis ole rajoitettu koskemaan vain tiettyjä kysymyksiä.

Muutoksenhaun *ohjausfunktiolla* puolestaan tarkoitetaan ylempien tuomioistuinten antamien ratkaisujen alemmien oikeusasteiden ratkaisutoimintaa ohjaavaa vaikutusta. Muutoksenhaun myötä ylempillä tuomioistuimilla tarjoutuu mahdollisuus valvoa lainkäytön yhtenäisyyttä eli muutoksenhaulla on myös *valvontafunktio*. Siten muutoksenhaulla on kiistattoman tärkeä tehtävä niin yksilön kuin yhteiskunnankin intressien kannalta. Yhteiskunnan edun kannalta muutoksenhaun merkityksenä on sen varmistaminen, ettei väärää tuomioistuinratkaisuja jää voimaan. Muutoksenhakuoikeus

turvaa myös ihmisten yhdenvertaisuutta lain edessä.

Suomen *tuomioistuinjärjestelmä* on kolmiportainen. Ensimmäisen asteen tuomioistuin on käräjäoikeus, jonka ratkaisuihin haetaan muutosta seuraavana instanssina toimivalta hovioikeudelta. Hovioikeuden ratkaisusta puolestaan valitetaan korkeimpaan oikeuteen, joka on viimesijaisin ja arvovaltaisin oikeusaste. Tuomioistuinten keskinäisestä järjestyksestä käytetään termiä *oikeusastejärjestys* tai *instanssijärjestys*. Periaatteessa yksittäistä asiaa on siis mahdollista käsitellä kolmessa eri instanssissa, joskin käytännössä korkeimpaan oikeuteen asian saaminen on hyvin rajallista, minkä johdosta hovioikeuksien rooli on korostunut.

Muutoksenhakujärjestelmällä puolestaan tarkoitetaan muutoksenhakukeinojen kokonaisuutta. Muutoksenhakukeinot jaotellaan *varsinaisiin* eli säännönmukaisiin ja *ylimääräisiin* eli poikkeuksellisia perusteita edellyttäviin muutoksenhakukeinoihin. Meillä rikosprosessissa varsinainen muutoksenhakukeino on valitus. Valituksen johdosta tuomion lainvoimaiseksi tulo ja siihen liittyvät vaikutukset estyvät ja asia lakkaa olemasta vireillä alioikeudessa ja siirtyy ylempään oikeusasteeseen. Ylimääräiset muutoksenhakukeinot puolestaan ovat käytettävissä jo lainvoiman saanutta tuomiota vastaan ja niiden käyttö on mahdollista vain poikkeuksellisesti ja rajoitetuin edellytyksin. Ylimääräisiin muutoksenhakukeinoihin kuuluu tuomiovirhekantelu, lainvoiman saaneen tuomion purkaminen sekä menetetyn määräajan palauttaminen.

Vaikka muutoksenhaku onkin meillä mahdollista peräti kahdessa eri instanssissa, hyvään oikeusjärjestelmään kuitenkin kuuluu, että oikeudenkäyntien painopiste sijaitsee käräjäoikeudessa, ja että menettely siellä on järjestetty mahdollisimman luotettavaksi. Muutoksenhausta koituu haittoja niin asianosaiselle kuin yhteiskunnallekin. Asianosaisen kannalta muutoksenhaku tarkoittaa paitsi lisäkustannuksia, myös ratkaisun saamisen viivästymistä. Vaikka muutoksenhaulla on kiistaton oikeusturvafunktio, oikeusturvaan kuuluu toisaalta myös lopullisen ratkaisun saaminen kohtuullisessa ajassa ilman kohtuuttomia kustannuksia. Muutoksenhakumenettelyssä on siten huomioitava niin oikeusturvaan kuin toisaalta prosessiekonomiaankin liittyvät näkökohdat.

Oikeusturvan voi puolestaan yksinkertaistetusti ilmaista ajatella tarkoittavan ainakin sitä, että yksilöllä ylipäätään on oikeuksia, näiden oikeuksien toteutuminen taataan

yhteiskunnassa ja ennen kaikkea, että oikeudenloukkauksia vastaan on mahdollista saada suojaa. Erilaisia ”virallisempia” määritelmiä oikeusturvasta on useita. Esimerkiksi *Hallbergin* mukaan oikeusturvan käsitteellä ymmärretään yleensä nimenomaan oikeudellista turvallisuutta; yhdenvertaisuutta ja puolueettomuutta lakien soveltamisessa ja toisaalta lainalaisuusperiaatteen noudattamista. Yhdenvertaisuuden periaate on jo vanhastaan oikeudenmukaisuuden ja oikeusturvan lähtökohta. Perustuslain 6 §:ssä on nimenomaisesti yhdenvertaisuutta koskeva säännös, joka entisestään korostaa periaatteen merkittävyyttä. Lainalaisuus puolestaan tarkoittaa kaiken vallankäytön sitomista lakiin ja lakien noudattamista; nykyisin voidaan puhua myös mielivallan kiellosta. Perustuslain tasolla lainalaisuusperiaate ilmenee selvimmin PL 2 §:n 3 momentin oikeusvaltioperiaatteesta, jonka mukaan julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin ja kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava lakia.

Edellä mainittu *Hallbergin* ajatus oikeusturvasta nimenomaan oikeudellisena turvallisuutena on osuva. Mitä olisikaan yhteiskunta ilman tunnetta oikeuden olemassaolosta; siitä, että julkisen vallan käyttö ja päätöksenteko perustuu säädettyihin lakeihin ja kaikkien yhteiskunnan jäsenten tasavertaiseen kohteluun, eikä mielivaltaan yksittäistapauksittain. Oikeusturvaa voisi mielestäni kuvata myös luottamuksena oikeuden olemassaoloon ja toteutumiseen yhteiskunnassa, oikeudenmukaisuuden kokemuksena.

Rikosprosessista puhuttaessa on syytä kiinnittää huomiota myös prosessille asetettuihin tehtäviin ja tavoitteisiin. Rikosprosessin ensisijainen *tehtävä* on rikosvastuun toteuttaminen. Toisena merkittävänä tehtävänä voidaan pitää oikeusturvasta huolehtimista. Laadullisina *tavoitteina* prosessille on perinteisesti ollut oikeudenkäynnin varmuus, joutuisuus sekä kustannustehokkuus. Yhdessä näitä tavoitteita nimitetään prosessin tarkoituksenmukaisuudeksi, ja se on perinteisesti mielletty prosessin tärkeimmäksi periaatteeksi. Lisäksi prosessille on asetettu tiettyjä arvotavoitteita, joita ovat oikeudenkäynnin saavutettavuus, asianosaisten yhdenvertaisuus, kontradiktorisuus eli asianosaisten kuuleminen, oikeudenkäynnin julkisuus sekä päätöksenteon avoimuus, joka viittaa päätösten perustelemiseen. Näillä tavoitellaan oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuutta. *Jokela* on tiivistänyt rikosprosessin tavoitteeksi ”aineellisesti oikeaan lopputulokseen pääsemisen oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellyttämällä ja eettisesti hyväksyttävällä tavalla”.

Tässä kilpistyy rikosprosessin merkityksen ydinsisältö.

Muutoksenhaku rikosprosessissa on toisinaan monimutkaistakin tasapainoilua yhtäältä oikeusturvan ja toisaalta rikosprosessin muiden tavoitteiden ja prosessille asetettujen edellytysten toteutumisen välillä. Muutoksenhaussa oikeusturvan ja prosessiekonomian välistä haastetta on pyritty viime vuosina ratkaisemaan erityisesti hovioikeudessa että korkeimmassa oikeudessa käytössä olevin lupajärjestelmin.

- **Tutkimuksen sisältö, tavoite ja käytetyt menetelmät**

Tutkimuksen lähtökohtana on tarkastella muutoksenhakuoikeutta ja sen tarjoamaa oikeusturvaa nimenomaan rikosprosessin asianomistajan kannalta. Lähtökohtaisesti puhuttaessa rikosprosessista ja oikeusturvasta, näkökulma on useissa tutkimuksissa ja alan kirjallisuudessa keskittynyt nimenomaan rikosasian syytetyn oikeuksiin ja asemaan. Asianomistajan näkökulma on jäänyt valitettavan paitsioon, vaikka asianomistaja on yhtälailla prosessin asianomainen, ja vaikka oikeusturvan tarve on myös asianomistajan kohdalla ilmeinen. Rikosprosessin kontekstissa kyse voi olla myös hyvin vakavasta oikeudenloukkauksesta, jolloin loukkauksen kohteeksi joutuneen eli asianomistajan oikeussuojan tarve on jopa erityisen korostunut. Näin ollen tarve asianomistajan näkökulmasta tehdyille tutkimukselle on ajankohtainen.

Muutoksenhaku on aihealueena laaja ja moniulotteinen ja tarjoaa loputtomasti mahdollisia tarkastelun kohteita sekä erilaisia näkökulmia prosessin eri vaiheisiin liittyen. Tästä syystä sekä esityksen rajallisuudesta johtuen tutkimusaiheen suhteen on jouduttu tekemään tiettyjä rajoituksia sekä valintoja käsiteltävien kysymysten suhteen. Tutkimuksen pääasiallisena tarkoituksena on tarkastella muutoksenhakujärjestelmämme varsinaisten muutoksenhakeinojen nykytilaa ja selvittää asianomistajan oikeudellista asemaa muutoksenhaussa. Selvitettävänä on, millaisin edellytyksin voimassa olevan lainsäädännön mukaan muutoksenhaku hovioikeuteen ja korkeimpaan oikeuteen tapahtuu eli yksinkertaistettuna miten muutoksenhakuoikeuden käyttäminen on järjestetty. Luonteva osa tutkimusta on myös sekä oikeusturvan että asianomistajan käsitteiden tarkastelu.

Tiivistettynä tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten nykyisin voimassa olevat muutoksenhakua koskevat säännökset osaltaan toteuttavat rikosprosessin

asianomistajan oikeusturvaa, ja toisaalta miten asianomistajan oikeusturva toteutuu verrattuna rikosasiassa syytetyn oikeusturvaan. Ylimääräisten muutoksenhakukeinojen tarkastelu on rajattu tämän esityksen ulkopuolelle johtuen niiden poikkeuksellisesta ja rajatusta käytettävyydestä.

Pääasialliseen tutkimuskysymykseen luonnollisesti liittyvänä kysymyksenä toimii muutoksenhakuun liittyvien lupajärjestelmien kriittinen tarkastelu ja arviointi oikeusturvan toteutumisen kannalta. Muutoksenhakuoikeuden nykytilan tarkastelu tapahtuu lupajärjestelmien kautta. Huomiota kiinnitetään erityisesti hovioikeuden jatkokäsittelylupajärjestelmään, joka on viimeisin merkittävä uudistus muutoksenhakumenettelyssä. Tarkastelun kohteena on siis niin sanotusti *oikeuteen pääseminen* ja sille asetetut rajoitukset ja edellytykset muutoksenhaussa. Menettely itse valituksen tekemisen suhteen sekä muutoksenhakutuomioistuimissa valitusluvan myöntämisen jälkeen jää tämän tutkielman ulkopuolelle. Myöskään vastavalitusta tai ennakkopäätösvalitusta ei tässä yhteydessä käsitellä.

Ensimmäiseen tutkimuskysymykseen liittyen olen valinnut tarkastelun kohteeksi vielä kaksi muutoksenhakuun ja lupajärjestelmiin läheisesti liittyvää erityistä oikeusturvakysymystä. Kuten jaksossa 1.1 todettiin, muutoksenhausta aiheutuu aina prosessin pitkittyminen, jota voidaan pitää yhtenä muutoksenhaun haittapuolena. Lisäksi käsittelyn keston lyhentäminen on ollut merkittävä taustasy syy muutoksenhaun kehittämisessä. Näistä syistä tarkastelen tässä tutkimuksessa käsittelyn keston merkitystä ja suhdetta oikeusturvaan sekä pyrin selvittämään, millaisissa tilanteissa käsittelyn kestolla on erityinen merkitys asianomistajalle.

Lisäksi lupajärjestelmiin liittyvänä tarkastelun kohteena on valitusluparatkaisujen perusteleminen. Valitusluvan saamisella tai epäämisellä on asianosaiselle suuri merkitys ja oikeus saada perusteltu päätös on yksi oikeussuojan elementti. Pyrin selvittämään päätösten perusteluja koskevaa sääntelyä sekä arvioimaan perustelukäytäntöjen merkitystä asianomistajan oikeusturvan suhteen.

Koska tutkielman pääasiallisena tarkoituksena on selvittää voimassaolevan oikeuden sisältöä, on tutkielman tutkimuksellinen ote pääasiassa oikeusdogmaattinen eli lainopillinen. Tutkimuksessa pyritään myös hyödyntämään soveltuvien osin oikeusvertailua, joskaan varsinaisesta oikeusvertailevasta tutkimuksesta ei tässä ole

kyse. Vertailun kohteeksi on valittu Ruotsi, jonka oikeusjärjestelmä ja oikeuskulttuuri muistuttavat läheisesti omiamme. Tutkielmassa on ajoittain erotettavissa myös oikeussosiologisia elementtejä, sillä tutkimuksessa pyritään tarkastelemaan aihepiiriä myös yhteiskunnallisesta ja niin sanotusta kansalaisnäkökulmasta.

Työn keskeinen tutkimusaihe liittyy rikosprosessin asianomistajan oikeusturvaan muutoksenhakumenettelyn kautta, joten näkökulma on luonnollisesti prosessioikeuslähtöinen. Toisaalta tutkimusaiheen koskiessa myös oikeusturvakysymystä, on perusoikeudellinen sekä ihmisoikeudellinen liityntä myös luonnollisesti työn kantavia teemoja. Näin ollen tutkimus on näkökulmaltaan osittain myös perus- ja ihmisoikeuspainotteinen. Lähdemateriaalina hyödynnetään ensisijaisesti alan keskeistä ajantasaista kirjallisuutta ja siinä aihepiiristä esitettyjä kannanottoja. Myös lainvalmisteluaineistoilla on oleellinen rooli tulkinnan apuna. Näiden lisäksi hyödynnetään asian tiimoilta käytyä artikkelikirjoittelua sekä muuta keskustelua. Tutkimuksessa pyritään käyttämään soveltuvilta osin esimerkkeinä sekä kansallisten tuomioistuintemme että ihmisoikeustuomioistuinten oikeuskäytäntöä.

Työn rakenne etenee siten, että aluksi määritellään oikeusturvan käsite sen normiperusteiden valossa sekä selvitetään muutoksenhakuoikeuden suhdetta oikeusturvaan. Seuraavaksi selvitetään asianomistajan käsitettä sekä tarkastellaan asianomistajan asemaa yleisesti rikosprosessissa. Tämä on tarpeen asianomistajan kokonaistilanteen hahmottamiseksi rikosprosessin asianosaisena. Samassa osiossa on luontevaa tarkastella asianomistajan ja syytetyn asemien ja niihin liittyvien oikeuksien keskinäistä suhdetta. Tämän jälkeen työ etenee muutoksenhaun ja lupajärjestelmien tarkasteluun siten, että ensin käsitellään muutoksenhaku hovioikeuteen ja tämän jälkeen korkeimpaan oikeuteen. Viimeisessä varsinaisessa asiakappaleessa tarkastellaan valittuja muutoksenhakuun liittyviä erityisiä oikeusturvakysymyksiä eli käsittelyn keston merkitystä sekä valitusluparatkaisujen perustelemista. Lopuksi tehdään yhteenveto tärkeimmistä havainnoista sekä esitellään johtopäätökset.

- **Muutoksenhakuoikeus osana oikeusturvaa**
- Oikeusturvan käsite ja sisältö
- PL 21 §:n oikeusturvasäännös

Oikeusturva on perustuslaissa turvattu, jokaiselle kuuluva perusoikeus. Aikaisempaan vuoden 1919 hallitusmuotoon (HM, 17.7.1919/94) ei sisältynyt nimenomaista säännöstä oikeusturvasta, vaikka lainalaisuuden periaate, vahva hallintorakenne ja riippumaton oikeudenkäyttö ovat olleet meillä perinteisesti vakiintuneita lähtökohtia. Oikeusturva ilmeni kuitenkin jo vuoden 1919 HM:ssakin välillisesti sen eri säännöksistä. Kuitenkin ainoa varsinainen prosessuaalinen perusoikeussäännös oli HM 13 §:n säännös oikeudesta lailliseen tuomioistuimeen ja tämän lisäksi HM 60 §:n sisältämä satunnaisten tuomioistuinten kieltö.

Kansainvälinen kehitys oli tärkeä syy nimenomaisen perustuslakitasoisen oikeusturvasäätelyn tarpeelle. Vuoden 1995 perustuslakiuudistuksen esitöissä todettiin, että yksi hallitusmuodon perusoikeusluettelon selvimmistä eroista verrattuna kansainväliseen perustuslakikäytäntöön ja kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin oli yksilön näkökulmasta kirjoitettujen, oikeudenkäyntiä koskevien säännösten puuttuminen. Tämän vuoksi HM 16 §:ään ehdotettiin otettavaksi oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä ja hyvän hallinnon takeita koskeva perussäännös. Säännöksen lisäämisellä ja erityisesti sen 1 momenttiin otetulla sisällöllä oli myös tarkoitus turvata sen lähimpinä vastineina pidettyjen EIS 6 artiklan 1 kohdassa sekä KP –sopimuksen 14 artiklan 1 kohdassa edellytetyt oikeus oikeudenkäyntiin kaikissa sopimusmääräysten tarkoittamissa tilanteissa. HM 16 § siirrettiin sittemmin samansisältöisenä vuonna 2000 voimaan tulleen perustuslain 21 §:än ja otsikoksi tuli ”oikeusturva”.

Voimassa olevan PL 21 §:n 1 momentti on sisällöltään seuraavanlainen:

”Jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi.”

PL 21 §:n 1 momentin ydinsisältönä on *oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin* turvaaminen ja kuten jo edellä todettiin, se on niin sanotusti kotimainen vastine ihmisoikeussopimusten vastaaville määräyksille. 1 momentissa turvattava kohde on nimenomaan mahdollisuus päästä oikeudenkäytön piiriin. Esitöiden mukaan lähtökohtana on nimenomaan yksilön mahdollisuus omasta aloitteestaan saada asiansa käsitellyksi toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa. Säännös

turvaa myös menettelyllistä puolta edellyttämällä sekä käsittelyn asianmukaisuutta että sen tapahtumista ilman aiheetonta viivytystä. Lopuksi yksilölle turvataan vielä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Tällä viitataan yksilön ja julkisen vallan väliseen hallintosuhteeseen ja se ilmentää julkisen vallan lainalaisuuden oikeudellisia takeita. Päätös –termi kattaa muun ohella myös esimerkiksi viranomaisen tekemät lupapäätökset. Tämäkin voidaan lukea oikeuteen pääsemisen yhdeksi muodoksi.

Oikeusturva saa lisää ulottuvuuksia PL 21 §:n 2 momentissa:

”Käsittelyn julkisuus sekä oikeus tulla kuulluksi, saada perusteltu päätös ja hakea muutosta samoin kuin muut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon takeet turvataan lailla.”

PL 21 §:n 2 momentti koskee *oikeussuojatakeita* lainkäytössä ja hallintomenettelyssä ja edellyttää niiden turvaamista eduskunnan säätämällä lailla. Lainkohdassa näitä oikeussuojatakeita nimitetään oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon takeiksi. Ilmaisut ”oikeusturva” ja ”oikeussuoja” ovat tässä tutkielmassa samastettavissa toisiinsa. PL 21 §:n 2 momentissa on lueteltu oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin sekä hyvän hallinnon tärkeimmät elementit, mutta sitä ei ole tarkoitettu tyhjentäväksi. Esitöissä todetaankin, että vaille erillistä mainintaa jääneet oikeussuojan takeet, kuten käsittelyn suullisuus ja oikeus oikeudelliseen apuun, kuuluvat sinällään oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja hyvään hallintoon. Samoin oikeussuojatakeisiin todetaan kuuluvan myös ihmisoikeussopimuksissa rikoksesta syytetyille taatut oikeudet.

PL 21 § edellyttää oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon toteutumista *kokonaisuutena* ja pykälän 1 ja 2 momentit ovat yhteydessä toisiinsa. Oikeusturva perusoikeutena näyttäytyy siten *sisällöltään* melko monitahoisena. Sen pääsisältönä voi pitää PL 21 §:n 1 momentissa taattua pääsyä tuomioistuimeen – tai muuhun toimivaltaiseen viranomaiseen – ja 2 momentissa määriteltyjä oikeussuojatakeita ikään kuin täydentävinä määräyksinä tai menettelyllisinä vaatimuksina. *Hallberg* puolestaan on jaotellut PL 21 §:n sisältämän oikeusturvan kolmeen osaan: ensinnäkin oikeuteen saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa, toiseksi oikeuteen saada

oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi ja kolmanneksi PL 21 §:n 2 momentin oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon muihin ulottuvuuksiin.

Hallberg on lisäksi huomauttanut, että perustuslain säännösten ohella oikeusturvan toteutuminen edellyttää lisäksi selkeää lainsäädäntöä, moitteetonta säädösvalmistelua ja säädösten soveltamista sekä lakien tarkkaa noudattamista kaikessa julkisessa toiminnassa. Oikeusturva on siten paitsi perustuslakiin sisältyviä määräyksiä, myös käytännön tasolla toteutettavaa toimintaa.

PL 21 §:n osalta tulee vielä huomioida, että sitä, kuten muitakin perusoikeuksia, täydentää PL 22 §:ssä julkiselle vallalle säädetty turvaamisvelvoite. Sen mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Perustuslakiin otettu turvaamisvelvoite on tärkeä luottamuksen säilyttämiseksi siihen, että oikeus todella toteutuu yhteiskunnassa. Turvaamisvelvoite paitsi asettaa julkiselle vallalle velvollisuuden noudattaa itse kaikessa toiminnassaan perusoikeussäännöksiä, myös aktiivisen toimintavelvoitteen muun muassa perusoikeuksien suojaamiseksi loukkauksilta sekä niiden käyttämisen mahdollistamiseksi.

Edellä on määritelty oikeusturvaa perusoikeutena ja tämän oikeuden sisällöllisiä ulottuvuuksia. *Käsitteenä* oikeusturva on hyvin laaja ja jokseenkin vaikeaselkoinen. Oikeusturvan käsitteelle voidaan antaa useampia merkityksiä, eikä nähdäkseni ole mahdollista täysin yksiselitteisesti määrittää, mitä oikeusturva on tai mitä oikeusturvan käsite tarkoittaa. Kansankielessä oikeusturvalla esimerkiksi todennäköisesti ymmärretään osittain erilaisia asioita kuin oikeustieteen piirissä. PL:n 21 §:n otsikoinnin sekä esitöiden perusteella oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä ja hyvää hallintoa kokonaisuutena on luontevaa pitää oikeusturvan synonyyminä. Toisaalta PL 21 §:stä voidaan erottaa myös useita oikeusturvan elementtejä – kuten oikeus muutoksenhakuun – joita voidaan tarkastella itsenäisinä perusoikeuksina. Esimerkiksi muutoksenhakuoikeus on itsessään oikeusturvaa toteuttava elementti, mutta toisaalta PL 21 § asettaa edellytyksiä myös tämän oikeuden suhteen edellyttäen oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumista myös muutoksenhakuasteessa. Siten oikeusturva ja sen osatekijät tavallaan nivoutuvat yhteen ja toistensa lomaan. Oikeusturvaa voidaan ajatella myös ikään kuin yläkäsitteenä useille eri osatekijöille.

Toisaalta tämän tutkimuksen prosessioikeudellisessa kontekstissa oikeusturvan käsitteen kovin yksiselitteiselle määrittelemiselle ei ole välttämätöntä tarvettakaan. Lähtökohtana pidetään, että oikeusturva tarkoittaa oikeuteen pääsemisen ja siihen liittyvien oikeuksien ja laadullisten kriteerien kokonaisuutta; siis PL 21 §:n mukaista kokonaismääritelmää. Toisaalta 2 momentissa ilmaistut yksittäiset oikeusturvaan kuuluvat oikeudet, kuten oikeus muutoksenhakuun, ovat jo itsessään oikeusturvan ilmauksia. Oikeusturvan käsitettä on siten syytä tulkita laajasti. Tiivistetysti voisi todeta oikeusturvan olevan oikeuden saatavuutta, jota ilmentää tuomioistuimeen pääsy, ja lisäksi menettelyn moitteettomuutta oikeussuojatakeiden toteutumisen toimiessa moitteettomuuden mittareina.

- Ihmisoikeussopimusten oikeusturvasäännökset

Euroopan ihmisoikeussopimus

Vuodesta 1953 voimassa ollutta Euroopan ihmisoikeussopimusta pidetään yleisesti ihmisoikeussopimuksista merkittävimpanä. Sopimuksen 1 artiklassa asetetaan sopimuspuolille velvollisuus ”taata jokaiselle lainkäyttövaltaansa kuuluvalla tämän yleissopimuksen I osassa määritellyt oikeudet ja vapaudet”. EIS velvoittaa siten nimenomaan valtiota suhteessa yksilöön. Kansainvälisen oikeuden periaatteiden mukaisesti valtion omassa harkinnassa on sopimusvelvoitteiden täyttämiseksi tarkoitettujen *keinojen* määrittäminen.

EIS:n sisältämät oikeusturvaa koskevat määräykset löytyvät sopimuksen 6 artiklasta, joka koskee otsikkonsa mukaisesti oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja sisältää oikeudenkäyntimenettelyä koskevat perussäännöt. Kyseinen artikla on kenties tulkinnan kannalta EIS:n artikloista haasteellisin.

EIS 6 artiklan 1 kohdan mukaan:

”Jokaisella on oikeus kohtuullisen ajan kuluessa oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetussa riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa silloin, kun päätetään hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tai häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä. Päätös on annettava julkisesti, mutta lehdistöltä ja yleisöltä voidaan kieltää pääsy koko oikeudenkäyntiin tai osaan siitä demokraattisen yhteiskunnan moraalin, yleisen järjestyksen tai kansallisen turvallisuuden vuoksi nuorten henkilöiden etujen tai osapuolten yksityiselämän suojaamisen niin vaatiessa, tai siinä määrin kuin tuomioistuin harkitsee ehdottoman

välttämättömäksi erityisolosuhteissa, joissa julkisuus loukkaisi oikeudenmukaisuutta.”

Artiklan 1 kohdassa taataan jokaiselle kuuluvana oikeutena pääsy tuomioistuimeen (*access to court*) päätettäessä hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tai häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä. Lisäksi edellytetään oikeudenkäyntiä kohtuullisessa ajassa sekä oikeudenkäynnin olevan oikeudenmukainen ja julkinen sekä tapahtuvan laillisesti perustetussa riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa. Lopuksi edellytetään vielä päätöksen antamista julkisesti, mutta toisaalta mahdollistetaan julkisuuden rajoittaminen oikeudenkäynnin aikana erikseen mainituista syistä. EIS 6 artiklan 1 kohdan sisällön tarkastelu osoittaa, että sillä on ollut vahva vaikutus kansalliseen oikeusturvasäännökseemme. EIS 6 artiklan 2 kohta puolestaan sisältää syyttömyysolettaman ja 3 kohdassa taas taataan rikoksesta syytetylle tietyt vähimmäisoikeudet.

Toisin kuin perustuslaissamme, jossa oikeudenmukainen oikeudenkäynti turvataan selkeästi jokaiselle kuuluvana oikeutena, EIS 6 artiklan tarjoaman oikeusturvan soveltuvuus asianomistajan kannalta on epäselvää. Asianomistajaa ei erikseen mainita EIS:ssa eikä sen soveltuvuus asianomistajan suhteen ole täysin täsmentynyt myöskään EIT:n oikeuskäytännössä. Epäselvyys johtuu EIS 6 artiklan 1 kohdan sanamuodosta, jonka mukaa oikeus oikeudenkäyntiin turvataan silloin, kun päätetään henkilön ” oikeuksista ja velvollisuuksista tai häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä”. Asianomistajan osalta epäselvää on ollut siis se, koskeeko rikosasia hänen oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan.

Perinteisesti on katsottu, ettei EIS 6 artiklan 1 kohta sovellu asianomistajaan silloin, kun asianomistaja esittää jutussa pelkän *rangaistusvaatimuksen*. Tämä periaate on ilmaistu EIT:n vuodelta 1991 olevasta ratkaisussa *Helmers v. Ruotsi*. Kyseisessä tapauksessa EIT päätyi kuitenkin siihen, että EIS 6 artiklan 1 kohtaa voitiin soveltaa, koska kyseessä oleva rikos oli kunnianloukkaus ja EIT katsoi kunnian suojan olevan luonteeltaan artiklan soveltamisalaan kuuluva oikeus. Lähtökohtaisesti kuitenkin pelkän rangaistusvaatimuksen esittävään asianomistajaan EIS 6 artiklan 1 kohta ei sovellu.

EIT:n oikeuskäytännön valossa EIS 6 artiklan 1 kohta sen sijaan on sovellettavissa myös asianomistajan kannalta silloin, kun samassa yhteydessä on kyse sekä

rikossyytteestä että yksityisoikeudellisesta vaatimuksesta, kuten vahingonkorvausvaatimuksesta. *Helmers* -tapauksessa EIT totesi rikossyytteen ja vahingonkorvausvaatimuksen liittyvän kiinteästi toisiinsa, joten ne tuli voida käsitellä yhdessä ja tällöin EIS 6 artiklan 1 kohta soveltui yhdistettyyn käsittelyyn. *Perez* – tapauksessa EIT edelleen painotti EIS 6 artiklan 1 kohdan soveltuvuutta oikeudenkäyntiin, jossa päätetään sekä rikossyytteestä, että yksityisoikeudellisesta vaatimuksesta. Siten EIS 6 artiklan 1 kohta soveltuu asianomistajan osalta korvausvaatimuksen sisältämiin oikeudenkäynteihin. Meillä syyteasian käsittely ja mahdollinen myöhempi korvausvaatimuksen esittäminen eivät ole sidoksissa keskenään, joten huolimatta asianomistajan mahdollisesta myöhemmästä korvausvaatimuksesta, EIS 6 artiklan 1 kohta ei sovellu asianomistajan vaatiessa rikosasian käsittelyn yhteydessä pelkästään rangaistusta.

EIS:n tarjoaman oikeusturvan osalta huomiota tulee kiinnittää myös EIS 13 artiklaan, jossa turvataan tehokkaiden oikeussuojakeinojen saatavuus. Sen mukaan:

”Jokaisella, jonka tässä yleissopimuksessa tunnustettuja oikeuksia ja vapauksia on loukattu, on oltava käytettävissään tehokas oikeussuojakeino kansallisen viranomaisen edessä siinäkin tapauksessa, että oikeuksien ja vapauksien loukkauksen ovat tehneet virantoimituksessa olevat henkilöt.”

13 artiklan tarkoitus on täydentää sopimuksen ihmisoikeuksia turvaavia artikloita edellyttämällä tehokkaita oikeussuojakeinoja mahdollisten oikeuksien loukkausten varalta. Tämä on osoitus siitä, että myös kansainvälisestä sopimuksesta johtuvat ihmisoikeudet tulisi ensisijaisesti turvata kansallisin oikeussuojakeinoin. EIT:n oikeuskäytännössä tulkinnaksi on muodostunut, että valtiosisäisen oikeuden on tarjottava 13 artiklan mukaisia oikeussuojakeinoja tilanteessa, jossa väitetään sopimuksessa turvatun oikeuden loukkausta ja kun tällainen väite on perusteltavissa.

EIS 13 artiklan suhteen lisähuomiona voidaan todeta, että artiklan säännöksen ei yleensä ole katsottu olevan sovellettavissa silloin, kun kyseessä on EIS 6 artiklan 1 kohdan rikkomus johtuen siitä, että EIS 6 artiklan 1 kohdan vaatimukset ovat niin sanotusti ”pidemmälle meneviä” kuin 13 artiklan yleisluonteiset vaatimukset. Poikkeuksena tästä ovat oikeudenkäynnin kestoja koskevat tapaukset, joiden osalta EIT on ratkaisukäytännössään katsonut 13 artiklan soveltuvan myös 6 artiklaan

liittyviin valituksiin.

Kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva sopimus

KP –sopimuksen osalta oikeusturvaa koskeva määräys löytyy 14 artiklan 1 kohdasta:

”Kaikki henkilöt ovat yhdenvertaisia tuomioistuinten edessä. Päätettäessä rikossyyttestä henkilöä vastaan tai hänen oikeuksistaan tai velvoituksiaan riita-asiassa jokaisella on oikeus rehelliseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetun toimivaltaisen, riippumattoman ja puolueettoman tuomioistuimen edessä. Lehdistö ja yleisö voidaan sulkea pois oikeudenkäynnistä tai sen osasta moraalisten näkökohtien, yleisen järjestyksen ("ordre public") tai demokraattisen yhteiskunnan kansallisen turvallisuuden takia tai, jos osapuolten yksityiselämän edut sitä vaativat, tai siinä määrin kuin tuomioistuin harkitsee ehdottoman välttämättömäksi erityisolosuhteissa, joissa julkisuus loukkaisi oikeudenmukaisuuden vaatimuksia; mutta jokainen rikos- tai riita-asiassa annettu päätös on tehtävä julkiseksi paitsi, milloin nuorten henkilöiden etu muuta vaatii tai milloin oikeudenkäynti koskee avioliittoasiaa tai lasten holhousa.”

Sisällöllisesti KP–sopimuksen 14 artiklan 1 kohta ja EIS 6 artiklan 1 kohta vastaavat hyvin pitkälti toisiaan. Merkittävin ero on, että KP–sopimuksessa oikeusturvaa koskevassa kohdassa todetaan aluksi kaikkien henkilöiden olevan yhdenvertaisia tuomioistuinten edessä.

EIS:n ja KP–sopimuksen tarkastelu osoittaa, että niissä vaatimukset ja määritteet oikeusturvan suhteet ovat hyvin samankaltaiset. Tämä selittyy osin sopimusten historialla: molempien sopimusten taustana on YK:n yleismaailmallinen ihmisoikeuksien julistus vuodelta 1948.

- **Muutoksenhakuoikeuden suhde oikeusturvaan**
- Muutoksenhakuoikeus perusoikeutena

Oikeus hakea muutosta on paitsi PL 21 §:ssä turvattu oikeusturvan elementti ja osa oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä, joka turvataan lailla, myös itsenäinen perusoikeus. PL:n mukaisesti se kuuluu jokaiselle. Rikosprosessin asianosaisten yhdenvertaisuuden näkökulmasta on ensiarvoisen tärkeää, ettei muutoksenhakuoikeutta ole turvattu pelkästään rikoksesta tuomitulle.

Kuten muutkaan perusoikeudet, ei muutoksenhakuoikeus ole kuitenkaan ehdoton tai rajoittamaton. Yleisesti perusoikeuksien rajoittamisen suhteen voidaan todeta, että perusoikeusuudistuksen yhteydessä perustuslakivaliokunta muotoili mietinnössään

listan vaatimuksista liittyen perusoikeuksien rajoittamiseen. Sen mukaan rajoitusten tulee ensinnäkin perustua eduskunnan säätämään lakiin, niiden on oltava tarkkarajaisia ja riittävän täsmällisesti määriteltyjä ja rajoitusperusteiden tulee olla perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttäviä ja painavan yhteiskunnallisen tarpeen vaatimia. Tavallisella lailla ei myöskään voida säätää perusoikeuden ytimeen ulottuvaa rajoitusta. Lisäksi rajoitusten tulee olla välttämättömiä tavoitteen saavuttamiseksi sekä oikeassa suhteessa perusoikeuksien suojaamaan oikeushyvään ja rajoituksen taustalla olevan yhteiskunnallisen intressin painoarvoon. Lopuksi edellytetään vielä riittävästä oikeusturvasta huolehtimista sekä sitä, etteivät rajoitukset ole ristiriidassa Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa. Tämä luettelo ei ole tyhjentävä ja rajoitusten sallittavuuden arviointiin saattaa vaikuttaa muitakin seikkoja, mutta edellä mainitut ovat keskeisimmät rajoitusperusteet.

Mitä tulee nimenomaisesti PL 21 §:n oikeussuojatakeisiin ja niiden rajoittamiseen, perusoikeusuudistusta koskevan hallituksen esityksen mukaan vähäisten poikkeusten säätäminen oikeussuojatakeisiin on sinänsä mahdollista, kunhan niiden asema pääsääntönä ei muutu eikä yksittäisessä tapauksessa yksilön oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin vaarannu. Esimerkkinä vähäisestä poikkeuksesta on muutoksenhakulupajärjestelmä, jonka ei ole katsottu olevan ristiriidassa PL 21 §:n kanssa. Jatkokäsittelyluvan käyttöönottoa koskevassa hallituksen esityksessä todetaan nimenomaisesti, että ”oikeusturvan toteutuminen ei aina edellytä, että asianosaisella olisi ehdoton oikeus saada kertaalleen käräjäoikeudessa tutkittu ja ratkaistu asia hovioikeudessa täydellisesti uudelleen tutkittavaksi”. Esityksessä todettiin kuitenkin myös asianosaisten oikeusturvan kannalta olevan tärkeää, että jatkokäsittelyluvan myöntämisedellytykset ovat täsmällisiä ja tarkkarajaisia, sillä tällöin ratkaisut ovat parhaiten ennakoitavissa.

- Muutoksenhakuoikeus ihmisoikeutena

Euroopan ihmisoikeussopimus

EIS 6 artikla ei sisällä määräyksiä koskien muutoksenhakumahdollisuutta ja mahdollisuus muutoksenhakuun ei siten ole osa sen mukaista oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimusta. Kuitenkin mikäli kansalliseen oikeusjärjestykseen sisältyy muutoksenhakumahdollisuus, soveltuu EIS 6 artikla lähtökohtaisesti myös

muutoksenhakuprosessissa. Tämä perustuu muun muassa ajatukseen siitä, että muutoksenhaulla on mahdollista korjata alemmassa oikeusasteessa mahdollisesti tapahtuneet EIS 6.1 artiklan loukkaukset. Toisaalta oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset voivat muutoksenhaun suhteen olla olemassa myös huolimatta siitä, että menettely alemmassa oikeusasteessa on ollut moitteetonta.

EIT:n ratkaisussa *Belziuk v. Puola* vuodelta 1998 oli kyse EIS 6 artiklan 1 ja 3c kohtien rikkomuksesta, kun syytetyllä toisin kuin syyttäjällä ei ollut oikeutta henkilökohtaiseen läsnäoloon ylioikeudessa käsiteltäessä syytetyn syyllistymistä varkauden yritykseen. Tapausta koskevan ratkaisunsa yhteydessä EIT nimenomaisesti totesi rikosprosessin muodostavan kokonaisuuden ja ettei 6 artiklan tarjoama suoja pääty ensimmäisen asteen ratkaisuun, ja että valtion tulee myös muutoksenhakuasteiden käsittelyn osalta varmistaa 6 artiklassa taattujen oikeuksien toteutuminen (kohta 37 vapaasti suomennettuna).

Edellä mainitun ratkaisun yhteydessä todettu huomioiden, oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset ovat lähtökohtaisesti siis olemassa myös muutoksenhakuprosessin aikana ja kaikkien oikeusasteiden käsittelyssä. Näkemys on looginen: muutoksenhaku tarkoittaa sitä, ettei asia ole vielä saanut lainvoimaista ratkaisua, joten tuntuisi omituiselta, että EIS:n tarjoama suoja ei jatkuisi lainvoimaisen ratkaisun saavuttamiseen saakka. *Ervo* on tosin huomauttanut, että oikeudenmukainen muutoksenhakuprosessi ei välttämättä ole identtinen oikeudenmukaisen alioikeusprosessin kanssa johtuen muutoksenhaun luonteesta ja siitä, että kansallisen muutoksenhakumenettelyn erityispiirteet saadaan huomioida menettelyssä.

Muutoksenhaun osalta on huomioitava, että sille mahdollisesti asetetut rajoitukset eivät saa loukata EIS 6.1 artiklassa taattua oikeutta päästä tuomioistuimeen. Lisäksi on huomattava, että kansallisilla tuomioistuimilla voi olla velvollisuus aktiivisesti huolehtia siitä, että asianosaisen pääsy tuomioistuimeen tulee turvatuksi.

EIS:n ja muutoksenhaun osalta voidaan lyhyesti mainita myös 7. lisäpöytäkirjan 2 artikla, jossa turvataan rikosasioissa syytetylle muutoksenhakuoikeus. Artiklan mukaan:

1. Jokaisella rikoksesta tuomitulla on oikeus saada syyllisyyskysymys tai tuomittu rangaistus tutkittavaksi ylemmässä tuomioistuimessa. Tämän oikeuden käytöstä sekä käytön perusteista säädetään laissa.
2. Tähän oikeuteen voidaan tehdä poikkeuksia lain määrittämien vähäisten rikosten

kohdalla tai tapauksissa, joissa ylin tuomioistuin on toiminut ensimmäisenä asteena tai vapauttavan tuomion saanut henkilö on muutoksenhakuasteessa todettu syylliseksi.

7. lisäpöytäkirjan 2 artikla täydentää 6 artiklaa rikosprosessin ja rikoksesta tuomitun osalta. Lisäpöytäkirjan soveltamisalaan voi kuulua vain 6 artiklan mukaista rikossyytettä koskeva asia. Artiklan 2 kohta huomioiden tämäkään oikeus ei kuitenkaan ole täysin ehdoton, vaan siihen on mahdollista tehdä poikkeuksia lain sallimissa tilanteissa muun muassa vähäisten rikosten kohdalla. Kaiken kaikkiaan itse muutoksenhaun edellytysten ja menettelyn suhteen valtiolle jää paljon itsenäistä harkintavaltaa. Oikeuskäytännössä on jopa katsottu, että 6 artikla sisältää muutoksenhakumenettelyn osalta pidemmälle meneviä vaatimuksia kuin 7. lisäpöytäkirjan 2 artikla.

Kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva sopimus

KP –sopimuksen osalta muutoksenhakua koskeva erillinen määräys löytyy 14 artiklan 5 kohdasta. Sen mukaan jokaisella rikoksesta tuomitulla on oikeus saada syyllisyyskysymys ja tuomittu rangaistus tutkittavaksi ylemmässä tuomioistuimessa lain mukaisesti. Sanamuodoltaan se on hyvin yhteneväinen EIS:n 7. lisäpöytäkirjan 2 artiklan 1 kohdan kanssa eroten ainoastaan siinä, että KP –sopimuksen mukaan rikoksesta tuomitulla on oikeus saada syyllisyyskysymys ja tuomittu rangaistus ylemmän tuomioistuimen tutkittavaksi. KP –sopimukseen ei sisälly myöskään samanlaista mahdollisuutta poikkeusten tekemiseen kuin EIS 7. lisäpöytäkirjan 2 artiklan 2 kohdassa. Näin ollen KP –sopimus edellyttää mahdollisuutta prosessiin kahdessa instanssissa aina, kun henkilö tuomitaan rikoksesta, ja asettaa siten EIS 7. lisäpöytäkirjan 2 artiklaa pidemmälle meneviä vaatimuksia.

Huomattava on, että niin EIS 7. lisäpöytäkirjan 2 artikla kuin KP –sopimuksen 14 artiklan 5 kohtakin turvaavat muutoksenhakumahdollisuuden ainoastaan rikoksesta tuomitulle. KP –sopimuksen osalta oikeus oikeussuojakeinoihin turvataan 2 artiklan 3 kohdassa.

- Yhteen veto

Sekä perustuslakimme että tärkeimpien ihmisoikeussopimusten tarkastelu osoittaa, että oikeusturva on ensinnäkin ”oikeuteen pääsemistä”, konkreettisesti siis mahdollisuus

viedä asiansa tuomioistuimen ratkaistavaksi. Toisekseen oikeusturva tarkoittaa tiettyjä oikeudenkäyntimenettelylle asetettuja sisällöllisiä ja menettelyllisiä vaatimuksia. Asian voisi ehkä ilmaista niin, että oikeusturva on sitä, että oikeutta on ensinnäkin tosiasiallisesti yksilön saatavilla ja toisekseen, että saatavilla oleva oikeus sisältää tiettyjä elementtejä. Oikeusturva on siis säädöstaustaa vasten tarkasteltuna pitkälti yhtä kuin oikeudenmukainen oikeudenkäynti.

Tässä kohdin voidaan lisähuomiona todeta, että vaikka oikeusturvan kannalta oikeudenkäyntivaihe itsessään on ensiarvoisen tärkeä, merkitystä on luonnollisesti myös täytäntöönpanolla. *Ervo* on huomauttanut osuvasti, ettei tuomioistuimeen pääsyllä tai saavutetulla tuomiollakaan ole merkitystä oikeuden saatavuuden kannalta, ellei oikeuksiin pääsyä viime kädessä turvata tehokkaalla täytäntöönpanolla.

Nimenomaisesti muutoksenhakuoikeuden osalta on käynyt ilmi, että ihmisoikeussopimukset eivät lähtökohtaisesti edellytä oikeusturvajärjestelmään kuuluvan muutoksenhakumahdollisuutta osana oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä. Kuitenkin sekä EIS:n että KP –sopimuksen myöhemmissä kohdissa edellytetään tätä mahdollisuutta rikoksesta tuomitulle. Asianomistajan kannalta ihmisoikeussopimukset eivät siis lähtökohtaisesti turvaa muutoksenhakuoikeuden olemassaoloa.

Ihmisoikeussopimuksilla on muutoksenhaunkin kannalta kuitenkin menettelyllistä merkitystä, sillä jos valtion sisäiseen järjestelmään kuuluu muutoksenhakumahdollisuus, tulee sen lähtökohtaisesti täyttää samat oikeudenmukaisuuden vaatimukset. Tämä vaikutus ulottuu myös asianomistajan muutoksenhakuoikeuteen. Menettelyn muutoksenhakuasteessa ei kuitenkaan tarvitse olla täysin vastaavaa kuin alemmassa oikeusasteessa. Jatkokäsittelyluvan käyttöönottoa koskevan hallituksen esityksen mukaan muutoksenhakulupamenettelyyn ihmisoikeussopimusten kannalta liittyvä keskeinen kysymys on, täyttääkö kirjallinen lupamenettely EIS 6 artiklan vaatimukset oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskien. Esityksessä todetaan, että EIT:n vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan kirjallinen muutoksenhakulupamenettely voi täyttää 6 artiklan vaatimukset, vaikka valittajalle ei lupahakemuksen tullessa hylätyksi annettaisi tilaisuutta tulla henkilökohtaisesti kuulluksi valitusasteessa.

EIS:n ja KP –sopimuksen tarkastelu osoittaa, että asianomistajan

muutoksenhakuoikeuden kannalta oma perustuslakimme tarjoaa paremman turvan, koska muutoksenhakuoikeus on PL 21 §:n mukaan osa oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuusvaatimusta ja turvattu kaikille. Tämä heijastelee pohjoismaalaista perinnettä, jossa asianomistajan asema on perinteisesti ollut keskeisempi kuin Keski-Euroopassa. Ylipäätään voidaan todeta, että perusoikeusjärjestelmämme paitsi vastaa ihmisoikeussopimusten velvoitteita, myös monessa suhteessa menee niitä pidemmälle. Vahvasta kansallisesta perusoikeusjärjestelmästä seuraa, että kansainvälisille ihmisoikeuksille ja niiden oikeussuojakeinoille jää vähäisempi merkitys, ja toisaalta päinvastoin. Tästä näkökulmasta Suomen vahvan perusoikeusjärjestelmän voisi siten katsoa olevan oikeusturvan ensisijainen toteuttaja. Luonnollisestikaan tämä ei kuitenkaan tarkoita, ettei ihmisoikeuksilla ja niiden suojamekanismeilla olisi myös merkittävää painoarvoa.

Koska käsillä olevan tutkimuksen tarkoituksena on rajautua tarkastelemaan asianomistajan näkökulmasta sitä, miten oikeusturvaan kuuluvaa muutoksenhakuoikeutta on voimassaolevan lainsäädäntömme mukaisesti mahdollista niin sanotusti ”päästä käyttämään”, ja koska menettelyllinen puoli muutoksenhakutuomioistuimessa on nimenomaisesti rajattu tutkimuksen ulkopuolelle, saa PL 21 § edellä esitetty huomioiden tutkimuksen kannalta suuremman merkityksen. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että tutkielman edetessä ihmisoikeussopimusten velvoitteet jätettäisiin vaille huomiota.

• **Asianomistajan asema rikosprosessissa**

- **Asianomistajan käsitteestä**
- Määritelmiä

Asianomistajan käsitettä ei ole yksiselitteisesti määritelty oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetussa laissa (ROL 11.7.1997/689). Käsitteen määrittely on siten jäänyt oikeuskirjallisuuden ja oikeuskäytännön varaan. Oikeustieteessä esitetyt asianomistajan käsitteen määritelmät voidaan jakaa aineellisoikeudellisiin, prosessuaalisiin sekä niin sanottuihin sekamuotoisiin määritelmiin. Nykyisin yleinen, *loukatun oikeushyvän haltijan käsitteeseen* sidoksissa oleva määritelmä lukeutuu aineellisoikeudellisiin määritelmiin ja se on käytössä useimmiten rikosoikeudessa.

Määritelmän perusajatus on, että rikoksella loukataan tiettyä oikeushyvää, ja asianomistajana pidetään kyseisen loukatun oikeushyvän haltijaa. Rikosoikeudessa oikeushyvällä eli suojeluobjektilla tarkoitetaan yhtä tai useampaa intressiä, joita suojellaan rangaistussäännöksellä. Suojeltava intressi voi olla joissain tapauksissa selkeä, mutta toisinaan on tulkinnanvaraista, mihin oikeushyvään loukkaus kohdistuu. Loukatun oikeushyvän haltijaan sidotun määritelmän vahvuutena voidaan pitää sitä, että se vastannee pitkälti myös arkisessa puheessa ja ajattelussa muotoutunutta käsitystä rikoksen asiaomistajasta eli uhrista.

Asianomistajan määrittelyn loukatun oikeushyvän kautta tekee ongelmalliseksi se, että loukatun oikeushyvän haltijan määrittely ei aina kuitenkaan ole täysin yksiselitteistä. Näin on esimerkiksi sellaisten rikosten kohdalla, jotka kohdistuvat oikeushyvään, jonka haltijana ei voida pitää ketään yksittäistä luonnollista tai juridista henkilöä, vaan rikos kohdistuu niin sanotusti yleiseen etuun. Asianomistaja-asemaa ei voida myöntää henkilölle, joka vetoaa yleiseen oikeushyvään. Samoin asianomistaja-asemaa ei voida myöntää, jos asiassa sovellettavalla rangaistussäännöksellä ei ole tarkoitus suojata sitä oikeushyvää, jonka haltija on ilmoittautunut asianomistajaksi eli kyseessä on niin sanotusti väärä oikeushyvä. Jos henkilöllä ei katsota olevan asianomistajan asemaa, jätetään hänen vaatimuksensa tutkimatta. *Jokela* on myös kiinnittänyt huomiota siihen, että uudemmassa oikeuskäytännössä oikeushyvälle on annettu liiallista tai jopa yksinomaista merkitystä asianomistajapiirin määrittelyssä. Tämän seurauksena mahdolliset vahingonkärsijät ovat jääneet heikompaan asemaan, sillä vaikka rikoksesta johtuvan korvausvaatimuksen esittäminen ilman asianomistajan asemaakin on sinänsä mahdollista, on kolmannen henkilön prosessuaalinen asema kuitenkin asianomistajan asemaa heikompi.

Asianomistajan asema voi perustua myös pelkkään *yksityisoikeudelliseen vaateeseen*. Tämän määritelmän ajatuksena on, että jos jollekulle on välittömästi rikoksen johdosta syntynyt yksityisoikeudellinen vaade rikoksesta epäiltyä vastaan, johtaa tämä suoraan myös asianomistajan aseman syntymiseen. Yksityisoikeudellinen vaade on useimmiten vahingonkorvauslain (VahL 31.5.1974/412) mukainen vahingonkorvaus. Usein loukatun oikeushyvän haltijalle on samalla itsestään selvästi syntynyt myös yksityisoikeudellinen vaade välittömästi rikoksen johdosta. Tämä ei kuitenkaan ole välttämätöntä, sillä yksityisoikeudellinen vaade ja suojeltava oikeushyvä eivät ole

sidoksissa toisiinsa. Sillä, jolle on syntynyt yksityisoikeudellinen vaade, on siis oikeus esittää rangaistusvaatimus, vaikkei hän olisikaan loukatun oikeushyvän haltija. On kuitenkin tärkeää huomata, että yksityisoikeudellisen vaateen on synnyttävä välittömästi rikoksen johdosta, jotta myös asianomistaja-asema syntyisi. Asianomistajaksi ilmoittautuneen on myös nimenomaisesti vedottava yksityisoikeudelliseen vaatimukseen asemansa perustaksi.

Prosessioikeudessa perinteinen aineellisoikeudellinen määritelmä on *Granfeltin* 1920 -luvulta peräisin oleva, rikosoikeudellista asianomistajan määritelmää laajempi määritelmä. Kolmiosaisen määritelmän mukaan asianomistajana pidetään ensinnäkin rikoksella loukatun oikeushyvän haltijaa, toiseksi henkilöä, jolle välittömästi rikoksen johdosta on syntynyt yksityinen yksityis- tai julkisoikeudellinen vaade sekä kolmanneksi henkilöä, jonka oikeuspiiriä tapahtunut politiarikkomus välittömästi vaarantaa. Politiarikkomusten käsitteestä on tosin nykyään rikosoikeuden yleisten oppien uudistamisen yhteydessä luovuttu. *Granfeltin* määritelmän erona oikeushyvän haltijaan sidottuun määritelmään on, että asianomistajan asema voi syntyä pelkän yksityisoikeudellisen vaateen perusteella. *Granfeltin* määritelmä on aiemmin ollut oikeuskäytännössä pääasiallisesti käytetty määritelmä.

Prosessuaalisessa asianomistajamääritelmässä asianomistaja on henkilö, jolla on oikeus vaatia rikoksesta rangaistusta. Tämä tarkoittaa lähinnä henkilöitä, joihin rikos on ensisijaisesti kohdistunut. Määritelmä voi kuitenkin osoittautua liian suppeaksi asianomistajan määrittelemiseksi yksittäistapauksissa. *Virolainen* on kritisoinut prosessuaalista määritelmää sekä epämääräiseksi että toisaalta käsitteen määrittelyssä pitkälti samaan lopputulokseen johtavaksi kuin aineellisoikeudellinen määritelmä. Prosessuaalinen määritelmä on saanut vain vähän kannatusta.

Sekamuotoisessa asianomistajan käsitteen määritelmässä on piirteitä sekä aineellisesta että prosessuaalisesta määritelmästä ja huomioon otetaan niin suojeltava oikeushyvä kuin toisaalta myös prosessuaaliset tarkoituksenmukaisuusnäkökohdat. Tämä edellyttäisi tuomioistuimelta siten aina erillistä harkintaa asianomistajan aseman antamisen tarkoituksenmukaisuudesta.

Asianomistajan määrittely yksittäistapauksessa on merkityksellistä asianomistajan asemaan kytkeytyvien *oikeuksien* saavuttamiseksi. *Jokela* onkin katsonut, että

asianomistajan oikeusaseman perusteet tulisi aseman merkittävyyden vuoksi säännellä laissa, ja että asianomistajaksi tulisi määritellä ainakin ne, joita vastaan rikos on tehty tarkoittaen myös rikoksella välittömästi vaarannetun oikeushyvän haltijoita, tai joita rikoksella on loukattu tai jotka rikoksen johdosta ovat kärsineet vahinkoa. Kuten *Jokelakin* tuo esille, Ruotsin oikeudenkäyntiä koskeva laki *rättegångsbalken* (RB, 1942:740) sisältää asianomistajan määritelmän, joka vastaa sisällöltään *Jokelan* ehdottamaa määritelmää. RB:n 20 luvun 8 §:n 4 momentin mukaan ”målsägande är den, mot vilken brott är begånget eller som därav blivit förnärmad eller lidit skada”.

Toisaalta asianomistajaksi luokiteltavien henkilöiden piirin on todettu meillä olevan laajempi kuin Ruotsissa. Lisäksi Ruotsissakaan ei laissa olevasta määritelmästä huolimatta ole pystytty ratkaisemaan kaikkia asianomistajan määrittelyyn liittyviä ongelmia, jolloin on jouduttu turvautumaan oikeuskirjallisuuteen ja –käytäntöön.

Kuitenkin *Jokelan* näkemukseen siitä, että asianomistajan käsitteen tulisi olla määritelty lain tasolla, on helppo yhtyä. Asianomistajan asemaan kytkeytyvien oikeuksien merkittävyys huomioiden liittyy asianomistajan aseman saamiseen nykytilassa turhaa epäselvyyttä, kun käsitteen määrittely on pelkän oikeuskirjallisuuden keskenään jokseenkin eroavaisten ja osittain vaikeasti ymmärrettävien määritelmien sekä oikeuskäytännön varassa. Kuten todettu, on oikeuskäytännössä viime aikoina lähennytty rikosoikeudellista tapaa asianomistajan määrittelyyn ja siten kenties yhtenäistetty asianomistajan aseman saamisen perusteita, mutta toisaalta tämä tapa saattaa olla liian suppea ja tiettyjen henkilöryhmien oikeuksia huonosti huomioon ottava. Lakiin sisältyvä asianomistajan määritelmä lähtökohtaisesti selkeyttäisi tilannetta ja lisäisi yhdenvertaisuutta rikosprosessissa. Yksittäistapauksissa ilmenevissä tulkintaongelmissa olisi kuitenkin mahdollista tukeutua oikeuskirjallisuuteen ja oikeuskäytäntöön.

- Asianomistaja rikoksen uhrina

Kuten edellä jaksossa 3.1.1 todettiin, asianomistajaksi määritellään usein nimenomaan rikoksella loukatun oikeushyvän haltija eli henkilö, joka myös on mielletävissä rikoksen uhriksi. Useimmissa tapauksissa rikoksen uhri tosiaan onkin samalla myös asianomistaja eli käsitteet ovat tavallaan päällekkäiset. Toisaalta uhrin käsite ei ole selkeästi määriteltävissä ja rikoksella voi olla myös niin sanottuja välillisiä uhreja, kuten

esimerkiksi rikoksen kohteeksi joutuneen omaiset. Rikosprosessin asianomistajan käsite on uhrin käsitettä suppeampi.

Termeinä kuitenkin asianomistajalla ja uhrilla on erilainen kaiku: rikoksen uhri on useimmiten arkikielessä käytetty, luonnolliseen henkilöön viittaava ja sisällöltään tunnepitoisempi termi, kun asianomistaja puolestaan on kliinisempi, nimenomaisesti oikeusprosessiin liittyvä termi. Kuitenkin kun kyse on nimenomaan rikosprosessin kontekstista, on tärkeää muistaa asianomistajan asema myös uhrina, henkilönä, joka on joutunut rikoksen kohteeksi.

Rikosprosessissa on perinteisesti kiinnitetty vahvasti huomiota syytetyn asemaan ja hänen oikeuksiensa turvaamiseen. Kuitenkin viime vuosikymmeninä myös uhrin asema on noussut enemmän esille. Taustalla ovat vaikuttaneet ihmisoikeudet ja niiden ohjaamina uhrien asemaa on tuotu esille myös erilaisissa poliittisissa asiakirjoissa. Yhtenä esimerkkinä voidaan mainita niin sanottu *uhridirektiivi* (Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2012/29/EU rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista), jolla pyritään rikoksen uhrin aseman parantamiseen.

Kehitystä uhrin aseman suhteen voidaan pitää erityisen positiivisena prosessin yhdenvertaisuuden kannalta. Vuonna 2011 rikosprosessin uhreja koskeneen tutkimuksen julkaissut *Honkatukia* on osuvasti todennut uhrin tukemisen edistävän osaltaan prosessin sujuvuutta ja molempien osapuolten oikeudenmukaisen kohtelun olevan tärkeää. Uhrin tukeminen ei ole vastoin syytetyn oikeuksia.

- **Asianomistajan prosessuaaliset oikeudet**
- Asianomistajan prosessuaalinen asema

Asianomistajalla on suomalaisessa rikosprosessissa ollut merkittävämpi asema muihin maihin verrattuna. Suomalaisessa rikosprosessissa myös asianomistaja prosessuaaliset oikeudet ovat laajemmat kuin monissa muissa maissa. Suomessa asianomistaja voi esiintyä oikeudenkäynnissä asianosaisena, jolloin häneen sovelletaan kaikkia rikosasian asianosaista koskevia normeja. Kuten jo aiemmin on käynyt ilmi, rikoksesta epäillyn ja syytetyn lisäksi oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimusten tulee toteutua myös

asianomistajan kannalta.

Yksittäisessä oikeudenkäynnissä tulee aina selvittää, kenellä on asianomistajan *asialegitimaatio*. Tällä tarkoitetaan sitä, että asianomistajana pidettävällä henkilöllä tulee olla kyseessä olevassa oikeudenkäynnissä oikeus esittää omissa nimissään vaatimuksia eli käyttää asianomistajan puhevaltaa. Asialegitimaatio on asianomistajan kannalta ehdoton prosessinedellytys ja sen puuttuessa henkilön vaatimus jätetään tutkimatta.

Vuoden 1997 rikosprosessiuudistuksella oli useita vaikutuksia asianomistajan asemaan. Ensinnäkin asianomistajan syyteoikeus muuttui toissijaiseksi syyttäjään nähden, kun se ennen oli syyttäjän kanssa rinnakkainen. Toisekseen asianomistajan mahdollisuudet saada oikeudellista apua paranivat, kun uudistuksen myötä tuomioistuimelle tuli mahdolliseksi määrätä asianomistajalle oikeudenkäyntiavustaja tai tukihenkilö. Kolmanneksi viralliselle syyttäjälle asetettiin uudistuksessa velvollisuus asianomistajan pyynnöstä ajaa syyteasian yhteydessä asianomistajan rikoksesta johtuvaa yksityisoikeudellista vaatimusta.

Asianomistajan asemaa rikosprosessissa on siis pyritty keventämään, mikä lähtökohtaisesti voidaan nähdä positiivisena pyrkimyksenä. Huolta tässä kehityksessä on toisaalta herättänyt se, että asianomistaja on vaarassa jäädä ikään kuin syrjään syyttäjävetoisessa prosessissa. Asianomistajalta edellytetään aktiivista otetta omien oikeuksiensa valvomassa. Toisaalta nykyisin asianomistajan ja syyttäjän mahdollisuudet yhteistyöhön ja vuorovaikutukseen ovat aiempaa paremmat.

Asianomistajan roolista rikosprosessissa voidaan vielä lyhyesti mainita, että vuoden 2016 alusta voimaan tulleen todistusmenettelyuudistuksen myötä asianomistajaa on nykyisin mahdollisuus kuulla todistajana silloin, kun hänellä ei ole asiassa vaatimuksia. Tällöin häneen sovelletaan kaikkia todistajaa koskevia säännöksiä lukuun ottamatta säännöksiä todistajan vakuutuksesta sekä pakkokeinoista todistajan kieltäytyessä todistamasta. Vastoin tahtoaan asianomistaja ei kuitenkaan edelleenkään ole velvollinen kertomaan mitään tai vastaamaan hänelle esitettyihin kysymyksiin. Asianomistajan osalta on vielä syytä huomioida, että siltä osin kuin asianomistaja oikeudenkäynnissä lausuu asiassa tai vastaa esitettyihin kysymyksiin, häntä, toisin kuin

syytettyä, sitoo totuusvelvollisuus.

Asianomistajan asemaa ihmisoikeussopimusten kannalta ja niiden vaikutusta asianomistajan oikeuksiin on käsitelty jo edellisessä jaksossa. Seuraavaksi käydään läpi asianomistajan oikeuksia rikosprosessia.

- Asianomistajan syyteoikeus

ROL 1 luvun 14 – 17 §:ssä määritelty *asianomistajan syyteoikeus* on keskeisin asianomistajan prosessuaalisista oikeuksista. Sen tarkoitus on kolmijakoinen. Ensinnäkin sillä taataan asianomistajalle mahdollisuus saada aina asiansa tuomioistuimen käsiteltäväksi (*oikeussuojafunktio*). Toiseksi sen avulla tarjotaan asianomistajalle tilaisuus vaatia hyvitystä rikoksen johdosta (*hyvitysfunktio*). Kolmanneksi syyteoikeus antaa yksityiselle kansalaiselle mahdollisuuden valvoa ja tarpeen tullen korjata syyttäjien toimintaa (*valvonta- ja korjaava funktio*).

Aikaisemmin sekä asianomistajalla että virallisella syyttäjällä oli kummallakin ensisijainen ja siten rinnakkainen syyteoikeus. Rikosprosessiuudistuksen myötä asianomistajan syyteoikeus on nykyisin siis *toissijainen* syyttäjän syyteoikeuteen nähden. Asianomistajan toissijainen syyteoikeus tarkoittaa ROL 1 luvun 14 §:n 1 momentin mukaan sitä, että asianomistaja saa itse nostaa syytteen rikoksesta, jos syyttäjä on päättänyt jättää syytteen nostamatta tai esitutkintaviranomainen tai syyttäjä on päättänyt, ettei esitutkintaa toimiteta taikka että se keskeytetään tai lopetetaan. Lisäksi asianomistaja saa nostaa syytteen myös, jos esitutkintatoimenpiteiden suorittamista on tutkinnanjohtajan päätöksellä siirretty.

Asianomistajan syyteoikeuden sisältöön kuuluu paitsi oikeus nostaa syyte itse edellä mainituin edellytyksin, myös ROL 14 §:n 2 momentin mukaan oikeus yhtyä syyttäjän tai toisen asianomistajan nostamaan syyteeseen ja vedota uuteen seikkaan syytteen tueksi sekä hakea muutosta asiassa annettuun ratkaisuun siitä riippumatta, onko hän käyttänyt asiassa puhevaltaa (ks. tästä tarkemmin seuraava jakso 3.2.3). Lisäksi ROL 15 §:n 1 momentin mukaan asianomistajalla on oikeus ottaa ajakseen syyte, jonka syyttäjä tai toinen asianomistaja on peruuttanut.

Jos rikoksella on useita asianomistajia, on heistä jokaisella itsenäinen syyteoikeus. Huomioitava on, että asianomistajan ei ole pakko käyttää syyteoikeuttaan eli hänellä ei

siis ole syytepakkoa toisin kuin syyttäjällä.

Rikokset on syyteoikeuden kannalta jaettu virallisen syytteen alaisiin sekä asianomistajarikoksiin. Virallisen syytteen alaisissa rikoksissa syyttäjä voi nostaa syytteen itsenäisesti myös vastoin asianomistajan nimenomaista tahtoakin. Rikos on virallisen syytteen alainen, jollei erikseen ole säädetty toisin. Kaikkein törkeimmät rikokset ovat virallisen syytteen alaisia. Asianomistajarikoksissa taas asianomistajan on erikseen esitettävä *syyttämispyyntö* syyttäjälle, joka ei siis näiden rikosten kohdalla voi nostaa syytettä ilman asianomistajan pyyntöä. Kuitenkin siis syyttämispyyntön vaatimuksesta huolimatta myös asianomistajarikoksissa asianomistajan syyteoikeus on toissijainen. Virallisen syytteen alaisissa rikoksissa asianomistaja voi käyttää toissijaista syyteoikeuttaan heti, kun syyttäjä on päättänyt jättää syytteen nostamatta.

Käytännössä asianomistajan syyteoikeus ei uudistuksen johdosta kaventunut, vaan asianomistajalla on aina mahdollisuus nostaa rikoksesta syyte, mikäli syyttäjä ei sitä nosta. *Jokela* onkin arvioinut toissijaisen syyteoikeuden turvaavan asianomistajan oikeudet käytännössä yhtä hyvin kuin ensisijainen syyteoikeuskin, ja muutoksen jäävän siten merkitykseltään melko vähäiseksi.

- Asianomistajan muutoksenhakuoikeus

Muutoksenhakuoikeuden osalta asianomistajan oikeuteen on tullut merkittävä parannus rikosprosessiuudistuksen myötä. Aiemmin asianomistajalla oli muutoksenhakuoikeus vain, jos hän oli käyttänyt puhevaltaa jo alioikeudessa. Tämä johti siihen, että asianomistajan piti niin sanotusti varmuuden vuoksi osallistua oikeudenkäyntiin alemmassa oikeusasteessa. Uudistuksen myötä asianomistajan ei tarvitse enää esittää rangaistusvaatimusta alioikeudessa vain muutoksenhakuoikeuden säilyttämiseksi, vaan asianomistaja voi hakea muutosta asiassa annettuun ratkaisuun riippumatta puhevallan käyttämisestä. Muutoksen taustalla vaikuttivat prosessin keventämiseen liittyneet syyt: haluttiin varmistaa, ettei oikeudenkäynti alioikeudessa muodostu tarpeettoman raskaaksi siksi, että asianomistajan olisi alioikeudessa käytettävä puhevaltaa vain muutoksenhakuoikeutensa säilyttääkseen.

Tämän lisäksi asianomistajan muutoksenhakuoikeus on itsenäinen siten, että asianomistaja voi hakea muutosta, vaikka syyttäjä tai syytettä alioikeudessa ajanut

toinen asianomistaja olisivatkin tyytyneet asiassa annettuun ratkaisuun. Lisäksi asianomistajan on mahdollista ottaa ajaakseen syyttäjän tai toisen asianomistajan peruuttama valitus.

Asianomistajan muutoksenhakuoikeus on siten nykyisellään riippumaton muista asianomistajista tai syyttäjistä ja mahdollisuus hakea muutosta säilyy huolimatta puhevallan käyttämisestä alioikeudessa. Ratkaisua voidaan pitää asianomistajan oikeusturvan kannalta aiempaa parempana ja toki myös prosessiekonomiia paremmin toteuttavana, kuten tavoite olikin. Lisäksi kaikilta osin itsenäinen muutoksenhakuoikeus on linjassa sen kanssa, että asianomistaja on suomalaisessa järjestelmässä yhtäläinen rikosprosessin asianosainen syytetyn ja syyttäjän ohella.

- Asianomistajan muut oikeudet

Asianomistajalle kuuluvina muina oikeuksina voidaan vielä lyhyesti esitellä ensinnäkin *oikeus esittää rikokseen perustuva yksityisoikeudellinen vaatimus*. Useimmiten kyse on vahingonkorvauksen vaatimisesta, joka onkin useimmiten asianomistajan kannalta merkittävin seikka. Yksityisoikeudellisen vaatimuksen esittämisestä säädetään ROL 3 luvussa. Syytteessä tarkoitetusta rikoksesta johtuvaa yksityisoikeudellista vaatimusta on ROL 3 luvun 1 §:n perusteella mahdollista ajaa syyteasian yhteydessä. ROL 3 luvun 11 §:n perusteella yksityisoikeudellinen vaatimus voidaan esittää ilman erillistä haastetta sen jälkeen, kun syyte on nostettu. Siten yksityisoikeudellisen vaatimuksen esittäminen on niin sanotusti tehty asianomistajalle helpoksi. Toisaalta ratkaisu on myös prosessiekonominen.

ROL 3 luvun 9 §:n 1 momentissa säädetään syyttäjän velvollisuudesta ajaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaadetta. Lainkohdan 1 virkkeen mukaan asianomistajan pyynnöstä syyttäjän on vireille panemansa syyteasian yhteydessä ajettava rikokseen perustuvaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta rikosasian vastaajaa vastaan, jos se voi tapahtua ilman olennaista haittaa eikä vaatimus ole ilmeisen perusteeton. Tämä tarkoittaa sitä, ettei asianomistajan tarvitse saapua oikeudenkäyntiin esittämään vaatimuksiaan. Säännöksen taustalla vaikutti pyrkimys asianomistajan aseman helpottamiseen.

Toiseksi ROL 2 luvussa säädetään tiettyjen rikostyyppien asianomistajan *oikeudesta*

saada valtion varoista *oikeudenkäyntiavustaja tai tukihenkilö*. Kyseeseen tulevat lähinnä seksuaali- ja perheväkivaltaan sekä henkeen ja terveyteen liittyvien rikosten asianomistajat, jotka on tarkemmin määritelty ROL 2 luvun 1a §:ssä. Oikeudenkäyntiavustaja ja tukihenkilö voidaan määrätä esitutkintaan ja oikeudenkäyntiin syyttäjän ajamassa asiassa, jossa asianomistajalla on vaatimuksia. Asianomistajan oikeusapua koskevat säännökset ovat yksi ilmaisu uhrinäkökulman esiintuomisesta ja uhrin aseman parantamisesta.

- **Suhde syytetyn asemaan**
- Syytetyn asema, oikeudet ja velvollisuudet

Rikosprosessissa syytetty on henkilö, johon rangaistusvaatimus eli syyte kohdistetaan. Esitutkintavaiheessa tutkinnan kohteena olevaa rikoksesta epäiltyä henkilöä kutsutaan epäillyksi. *Jokela* on katsonut, että ROL 5 luvun 1 §:n 2 momentin perusteella henkilö saa syytetyn aseman sillä hetkellä, kun häntä vastaan nostettu syyte tulee vireille.

Kuten asianomistaja ja syyttäjänkin, myös syytetty on rikosprosessin asianomainen ja siten tasavertaisessa asemassa edellä mainittuihin nähden. Hänellä on myös samat oikeudet, kuin asianomistajalla ja syyttäjällä. Toisaalta ihmisoikeussopimukset takaavat syytetylle sellaisia vähimmäisoikeuksia, jotka eivät koske asianomistajaa tai liity tämän asemaan. Esityksen rajallisuuden vuoksi syytetyn vähimmäisoikeuksien syvällisempään läpikäyntiin ei ole mahdollisuutta, mutta niiden suppeampi läpikäynti on kuitenkin paikallaan syytetyn prosessuaalisen aseman hahmottamiseksi sekä asianomistajan ja syytetyn asemien vertaamiseksi. Myös rikoksesta epäillyn oikeudet nimenomaisesti esitutkintavaiheessa jäävät tarkastelun ulkopuolelle.

Syytetyn kannalta tärkeän menettelyllisen lähtökohdan rikosprosessissa muodostaa syytetyn suosimisen periaate eli *favor defensionis* –periaate. Tähän periaatteeseen liittyvät ensinnäkin *in dubio pro reo* –sääntö, joka tarkoittaa, että näytön jäädessä epäselväksi, tulee asia ratkaista syytetyn eduksi sekä toisekseen *in dubio mitius* –sääntö, jonka mukaan laintulkinnan ollessa epävarmaa, tulee lakia soveltaa syytetylle lievemmän vaihtoehdon mukaisesti.

Sekä EIS 6.2 artiklassa että KP –sopimuksen 14.2 artiklassa säädetään erikseen syyttömyysolettamasta. Syyttömyysolettaman sisältö on, että jokaista rikoksesta

epäiltyä on pidettävä syyttömänä, kunnes hänen syyllisyytensä on laillisesti näytetty toteen. Syyttömyysolettaman on katsottu pitävän sisällään ensinnäkin vaatimuksen syyttäjän todistustaakasta, joka puolestaan tarkoittaa, että syyttäjältä edellytetään täyttä näyttöä ennen kuin todistustaakka voidaan kääntää syytetylle. Tähän liittyy myös jo edellä mainittu *in dubio pro reo* –sääntö. Syyttömyysolettaman tarkoituksena on varmistua siitä, ettei syytöntä henkilöä tuomita ja se on syytetyn kannalta erittäin tärkeä oikeusturvan tae.

Syytetyn suosimisen periaate ja syyttömyysolettama osana tätä periaatetta muodostavat siis lähtökohdan syytetyn asemalle rikosprosessissa. Lisäksi syytetylle on ihmisoikeussopimuksissa taattu tietyt vähimmäisoikeudet ja –takeet. EIS 6.3 artiklassa syytetylle taataan seuraavat vähimmäisoikeudet:

- a) oikeus saada viipymättä yksityiskohtainen tieto häneen kohdistettujen syytteiden sisällöstä ja perusteista hänen ymmärtämällään kielellä;
- b) oikeus saada riittävästi aikaa ja edellytykset valmistella puolustustaan;
- c) oikeus puolustautua henkilökohtaisesti tai itse valitsemansa oikeudenkäyntiavustajan välityksellä, ja jos hän ei pysty itse maksamaan saamastaan oikeusavusta, hänen on saatava se korvauksetta oikeudenmukaisuuden niin vaatiessa;
- d) oikeus kuulustella tai kuulustuttaa todistajia, jotka kutsutaan todistamaan häntä vastaan, ja saada hänen puolestaan esiintyvät todistajat kutsutuiksi ja kuulustelluiksi samoissa olosuhteissa kuin häntä vastaan todistamaan kutsutut todistajat;
- e) oikeus saada maksutta tulkin apua, jos hän ei ymmärrä tai puhu tuomioistuimessa käytettyä kieltä.

Lisäksi EIS:n 7. lisäpöytäkirjan 2 artiklassa on vielä turvattu rikosasian muutoksenhakuun liittyen rikoksesta tuomitulle oikeus saada syyllisyyskysymys tai tuomittu rangaistus tutkittavaksi ylemmässä tuomioistuimessa, joskin tästä oikeudesta on artiklana mukaan mahdollista tehdä vähäisiä poikkeuksia.

KP –sopimuksen 14.3 artiklassa taataan syytetylle edellä mainittujen vähimmäisoikeuksien lisäksi vielä oikeus saada asiansa käsitellyksi ilman kohtuutonta viivytystä sekä *itsekriminointisuoja* eli oikeus olla tulematta pakotetuksi todistamaan itseään vastaan tai tunnustamaan syyllisyytensä. Syytetyn vähimmäisoikeudet liittyvät siten pääasiassa syytetyn oikeuteen puolustautua, joka on erikseen turvattu EIS 6.3c artiklassa sekä KP –sopimuksen 14.3d artiklassa. KP –sopimuksen 14.3 artiklan g-kohdassa taattuun itsekriminointisuojaan perustuen syytetyllä, toisin kuin asianomistajalla, ei myöskään ole totuusvelvollisuutta. Syytetyllä ei siis ole velvollisuutta myötävaikuttaa asian selvittämiseen.

Syytetylle rikosprosessissa asetetuista velvollisuuksista prosessuaalisesti merkittävin on velvollisuus saapua tuomioistuimeen kutsuttaessa. Saapumisvelvollisuus on rikosasioissa ankara ja tarvittaessa ilman laillista estettä pois jäänyt syytetty voidaan määrätä noudettavaksi tai häneen voidaan kohdistaa samoja pakkokeinoja kuin rikoksesta epäiltyyn esitutkinnan aikana. Syytetyn läsnäolovelvollisuuden taustalla vaikuttaa rikoksen selvittämisen intressi, joka syrjäyttää tässä asiassa syytetyn valinnanvapauden koskien oikeudenkäyntiin osallistumista. EIT on ratkaisukäytännössään korostanut osapuolten henkilökohtaisen läsnäolon oikeudenkäynnissä olevan olennainen osa oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä, jonka merkitys korostuu rikosprosessissa. Syytetyn läsnäolovelvollisuuden on katsottu paitsi turvaavan puolustuksen eli syytetyn itsensä oikeuksia, olevan tärkeä myös asianomistajan oikeusturvan sekä osapuolten tasa-arvoisuuden kannalta. Kansallisen lainsäädäntömme osalta asianosaisten läsnäoloa koskevat säännökset löytyvät ROL 8 luvusta.

Näin ollen kuten jo edellä todettiin, syytetyn prosessuaalisen aseman kannalta keskeistä on hänen puolustautumismahdollisuutensa turvaaminen ja tästä johtuen syytetyllä on rikosprosessissa monia sellaisia oikeuksia, jotka koskevat vain syytettyä. EIS 6 artiklan ei pääsääntöisesti ole katsottu takaavan oikeuksia kuin syytetylle; tämä lähtökohta selittyy keski-eurooppalaisella oikeuskulttuurilla, jossa asianomistajan prosessuaaliset oikeudet eivät ole olleet yhtä keskeisessä asemassa kuin Pohjoismaissa.

- Vastapuolten tasavertaisuusperiaate ja asemien suhde

Vastapuolten tasavertaisuusperiaatteella eli aseiden yhtäläisyyden periaatteella (*equality of arms*) tarkoitetaan asianosaisten tasapuolista prosessuaalista asemaa. Siten kumpaakaan osapuolta ei saa asettaa oikeudenkäynnissä menettelyllisesti toista heikompaan asemaan. Periaate edellyttää, että asianosaisten prosessuaalisessa asemassa vallitsee oikeudenmukainen tasapaino ja sen merkitys korostuu etenkin virallisen syyttäjän ajamissa rikosasioissa. Periaatetta ei ole suoranaisesti ole ilmaistu EIS 6 artiklassa, vaan se on lähtöisin EIT:n oikeuskäytännöstä. Ensimmäisen kerran periaate kävi ilmi tapauksessa *Neumeister v. Itävalta* vuonna 1968, ja siitä lähtien periaatteen on katsottu sisältyvän EIS:n 6 artiklaan. Periaate myös asettaa tuomioistuimelle velvollisuuden aktiivisesti valvoa, että osapuolilla on mahdollisuus asiansa ajamiseen

tasa-arvoisesti.

Vastapuolten tasavertaisuusperiaate on läheisesti sidoksissa toiseen prosessiperiaatteeseen, kontradiktoriseen eli kuulemisperiaatteeseen, joka on yksi keskeisimmistä prosessiperiaatteista. Yleisimmin kontradiktorinen periaate tarkoittaa oikeudenkäynnissä vastapuolen kuulemisen periaatetta eli sitä, että tuomioistuim ei saa ratkaista juttua ennen kuin vastapuolella on ollut tilaisuus antaa vastineensa asiassa (*audiatur et altera pars* –sääntö).

Toisaalta *Ervo* on katsonut, ettei kontradiktorista periaatetta tule enää nykyisin ymmärtää pelkkänä *audiatur et altera pars* – sääntönä, vaan EIT:n oikeuskäytännössään omaksuman laajan kontradiktorisuuden käsityksen myötä kyse on kummankin osapuolen tasa-arvoisesta mahdollisuudesta osallistua aktiivisesti ja tosiasiallisesti oikeudenkäyntiin. Usein EIT:n oikeuskäytännössä tasavertaisuuden periaatteen laiminlyönti on ollut yhteydessä kontradiktorisuuden periaatteen laiminlyönnin kanssa, mutta toisaalta nämä kaksi periaatetta eivät ole sidoksissa toisiinsa. Ylipäätään osapuolten tasavertaisuus tarkoittaa prosessuaalista tasa-arvoa kaikkien prosessiperiaatteiden osalta.

Arvioitaessa tasavertaisuuden toteutumista merkitystä annetaan nimenomaan tosiasialliselle tasavertaisuudelle ja jotta EIS:n sopimusloukkaus voidaan todeta, edellytetään tosiasiallista tasa-arvoisuuden loukkausta, eikä pelkkä epäily tasavertaisuuden laiminlyönnistä ole riittävä. Toisaalta on kuitenkin tärkeää, että ulospäin oikeudenkäynnistä välittyy tasavertainen mielikuva ja osapuolten tulee luonnollisesti tulla kohdelluksi tasapuolisesti oikeudenkäynnin aikana.

Tasavertaisuuden periaatteen ymmärtäminen laajasti on nähdäkseni ensiarvoisen tärkeää osapuolten todellisen prosessuaalisen tasa-arvon toteutumisen kannalta. Tasavertaisuuden korostaminen on myös asianomistajan aseman esiin nostamisen kannalta erittäin tervetullutta.

Tarkasteltaessa osapuolten asemia ja oikeuksia rikosprosessissa, muodostuu vahvaksi lähtökohdaksi se, että syytetyn katsotaan vakiintuneesti olevan prosessissa heikommassa asemassa oleva osapuoli ja siten syytetyn oikeuksien ja puolustautumismahdollisuuden turvaaminen on ensiarvoisen tärkeää. Taustalla

vaikuttaa syyttömyysolettama sekä syyttömien tuomitsemisen välttäminen. Syytetyn asemaan liittyvät vähimmäisvaatimukset sekä periaatteet ovat olleet perinteinen osa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja oikeusturvan sisältöä, kun taas asianomistajan aseman turvaaminen on selvästi tapahtunut vasta viime vuosina. Voisikin sanoa, että asianomistajan prosessuaalisen aseman turvaamiseen on niin sanotusti ”havahduttu” myöhemmin. Toisaalta asianomistajalla on kotimaisessa prosessissamme turvattu juuri sellaisia oikeuksia, joiden voidaan katsoa turvaavan oikeuteen pääsemistä: syyteoikeus, vaikkakin toissijainen, ja tähän liittyen riippumaton muutoksenhakuoikeus. Asianomistajan asema prosessin käynnistämiseen ja eteenpäin viemiseen liittyen on siis nähdäkseni melko vahvastikin turvattu.

Asianomistajan kannalta ehdoton etu syytettynä nähdessä on syyttäjän mukanaolo prosessissa ja asianomistajan syyttäjältä saama apu esimerkiksi yksityisoikeudellisen vaatimuksen ajamisen muodossa. Tasavertaisuusperiaatteesta huolimatta syyttäjän katsotaan nimittäin olevan ammatillisista ja käytettävissä olevista resursseista johtuen syytettä vahvemmassa asemassa.

• **Muutoksenhaku instanseittain**

- **Hovioikeuden jatkokäsittelylupajärjestelmä**
- Tausta ja muutokset

Oikeudenmukaista, nopeaa ja taloudellista hovioikeusmenettelyä on vuosien saatossa pyritty saavuttamaan erityyppisillä uudistuksilla. Näistä viimeisin on vuonna 2011 hovioikeuksissa voimaan tullut jatkokäsittelylupajärjestelmä. Jatkokäsittelylupajärjestelmässä on kyse siitä, että tiettyjen edellytysten tulee täytyä, jotta asia otetaan hovioikeudessa täystutkintaan. Ratkaisu ei ole poikkeuksellinen, sillä monissa maissa on käytössä jonkinlainen muutoksenhakulupajärjestelmä, jonka avulla on pyritty mahdollisimman tarkoituksenmukaiseen muutoksenhakujärjestelmään. Jatkokäsittelylupajärjestelmän soveltamisalaa laajennettiin lokakuun 2015 alusta ja tämän laajennuksen seurauksena lupamenettelyn piiriin kuuluvien tapausten määrä kasvoi merkittävästi.

Ennen nykyisin käytössä olevaa jatkokäsittelylupajärjestelmää hovioikeusmenettelyä on uudistettu useaan otteeseen erilaisin tavoin. Tutkimuksen rajallisuuden vuoksi tässä

käsitellään kuitenkin ainoastaan lyhyesti jatkokäsittelylupaa edeltäneitä vuoden 1998 uudistusta sekä vastavalituksen ja seulonnan käyttöönottoa vuonna 2003 taustoittamaan jatkokäsittelylupajärjestelmän syntyä. Näitä aiemmat uudistukset jäävät tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

1990 –luvulla toteutettiin merkittävä oikeuslaitosuudistus, jonka yhtenä osana oli *hovioikeusmenettelyn uudistaminen*. Uuden menettelyn perustana olivat suullisuuden, välittömyyden ja keskityksen periaatteet. Lisäksi uudistuksen tarkoituksena oli ihmisoikeussopimusten Suomelle asettamien käsittelyn suullisuutta ja julkisuutta koskevien vaatimusten täyttäminen. Uudistus toteutettiin ensin käräjäoikeuksissa. Riita-asioiden osalta tämä tapahtui loppuvuodesta 1993 ja rikosasioiden osalta vuonna 1997. Alioikeusmenettelyn uudistamisen jälkeen myös hovioikeusmenettely oli tarpeen sovittaa uuteen käräjäoikeusmenettelyyn, sillä vanha hovioikeusmenettely oli ollut pääosin kirjallinen. Uudistuksen myötä hovioikeuden kokoonpanoa kevennettiin eräissä asioissa. Taustalla oli pyrkimys menettelyn järjestämisestä kokonaisuudessaan aiempaa joustavammaksi. Lisäksi suullisen pääkäsittelyn vaatimista ja toimittamista koskevia säännöksiä täsmennettiin joiltain osin muun muassa suullisen todistelun osalta.

Muutoksenhakulupajärjestelmää tai sitä vastaavaa säännöstöä ei kuitenkaan tällöin otettu hovioikeusvaiheessa käyttöön, vaikka hallituksen esityksessä oli näin ehdotettu. Ehdotusta perusteltiin järjestelmän joustavoittamisella ja voimavarojen tarkoituksenmukaisella kohdentamisella. Ehdotuksen mukaan rikosasian vastaaja olisi tarvinnut muutoksenhaussa luvan, jos häntä ei ollut tuomittu ankarampaan rangaistukseen kuin sakko, eli ratkaisevaa olisi ollut tuomittu seuraamus. Syyttävä ja asianomistaja puolestaan olisivat tarvinneet luvan, jos valitus olisi koskenut rikosta, josta syytteessä mainittujen seikkojen vallitessa tehtynä ei ollut säädetty muuta tai ankarampaa rangaistusta kuin sakko tai vankeutta enintään yksi vuosi ja kuusi kuukautta. Näin ollen ratkaisevaa ei olisi ollut tuomittu rangaistus, vaan kyseisen rangaistusasteikon maksimirangaistus.

Ehdotusta vastustettiin sekä perustuslakivaliokunnassa että lakivaliokunnassa. Perustuslakivaliokunta katsoi, ettei muutoksenhakulupajärjestelmä jo hovioikeusasteessa sovi vaikeuksista suomalaiseseen oikeusperinteeseen. Lakivaliokunta perusteli mietinnössään muutoksenhakulupajärjestelmän toteuttamatta jättämistä

muutoksenhakijoiden yhdenvertaisuudella. Lakivaliokunta katsoi kuitenkin, että tuomioistuinjärjestelmän kehittämisen tavoitteena tulisi olla oikeudenkäytön painopisteen saaminen käräjäoikeusmenettelyyn. Vuoden 1998 uudistuksella tavoiteltiin siis osaltaan hovioikeuskäsittelyiden vähentämistä ja se loi pohjan jatkokäsittelylupajärjestelmälle.

Seuraava askel oli vuoden 2003 uudistus, joka toi hovioikeuksiin käyttöön *seulontamenettelyn*. Taustasyynä oli, että rajoittamaton muutoksenhakuoikeus yhdessä vuoden 1998 uudistuksen myötä lisääntyneiden suullisten käsittelyiden kanssa oli tehnyt hovioikeusmenettelystä aiempaa raskaamman. Seulontamenettelyä koskeneessa hallituksen esityksessä korostettiin tarvetta joustavalle järjestelmälle asian laatu huomioiden ja resurssien kohdistamista sinne, missä niitä todella tarvitaan.

Seulontamenettelyn tarkoituksena oli keventää ja tehostaa hovioikeusmenettelyä. Seulontamenettelyssä hovioikeus ei jatkanut valituksen tutkimista, mikäli se yksimielisesti totesi kolmen edellytyksen täytyvän. Ensinnäkin asiassa ei OK 26 luvun 15§:n nojalla ollut toimitettava pääkäsittelyä, toisekseen käräjäoikeuden ratkaisu tai siellä noudatettu menettely ei ollut virheellinen ja kolmanneksi asianosaisen oikeusturva ei asian laatu huomioon ottaen muustakaan syystä edellyttänyt valituksen käsittelyn jatkamista. Näiden kaikkien kolmen kriteerin täytyessä käsittelyä ei ollut tarvetta jatkaa. Seulontamenettelyn myötä lähennyttiin varsinaista muutoksenhakulupajärjestelmää. Toisin kuin varsinaisissa valituslupajärjestelmissä, hovioikeuden tuli kuitenkin aina ottaa kantaa ratkaisun oikeellisuuteen eikä ratkaisua voitu tehdä pelkästään muodollisilla perusteilla.

Seulontamenettely ei kuitenkaan ollut täysin ongelmaton. Esimerkiksi *Frände* totesi jo menettelyn voimassaoloaikana sen aiheuttaneen ongelmia lainvalmistelun, oikeuskäytännön sekä doktriinin suhteen. Korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä vahvistui, ettei seulontamenettelyä voitu käyttää tapauksissa, joissa oli kysymys todistelun uskottavuudesta. Tämän johdosta tehtyjen seulontojen määrä laski, mikä puolestaan johti hovioikeuksien ruuhkautumiseen. Seulontamenettelyä pyrittiin laajentamaan, mutta pyrkimys ei onnistunut. Tämän jälkeen nostettiin jälleen esille ajatus muutoksenhakulupajärjestelmästä. Ehdotuksen myötä aloitettiin selvitystyö muutoksenhakua hovioikeuteen koskevien säännösten kehittämiseksi.

Jatkokäsittelylupajärjestelmä muotoutui tämän selvitystyön pohjalta.

- Jatkokäsittelylupajärjestelmään siirtyminen

Oikeusministeriö asetti vuonna 2007 toimikunnan, jonka tehtävänä oli laatia ehdotus hallituksen esitykseksi oikeudenkäymiskaaren muutoksenhakua hovioikeuteen koskevien säännösten kehittämiseksi. Kyseinen toimikunta ehdotti mietinnössään jatkokäsittelylupajärjestelmän käyttöönottoa. Mietinnössä todettiin seulontamenettelyn osoittautuneen ”eräiltä osin epätarkoituksenmukaiseksi”. Mietinnön mukaan seulontamenettelyyn liittyneet ongelmat olivat johtaneet osittain epäyhtenäiseen oikeuskäytäntöön. Seulontamenettelystä ei myöskään ollut toivottavaa apua käsittelyaikojen pitkittymistä koskeviin ongelmiin eikä se mahdollistanut hovioikeuksien resurssien kohdentamista oikeussuojatarpeiden mukaan.

Toimikunnan mietinnön pohjalta laaditun hallituksen esityksen mukaan jatkokäsittelylupajärjestelmän käyttöönoton taustalla oli ajatus hovioikeuksien resurssien mahdollisimman tarkoituksenmukaisesta kohdentumisesta. Esityksessä korostettiin hovioikeuden tehtävää käräjäoikeuksien ratkaisujen oikeellisuuden kontrolloijana ja todettiin, että tämän tehtävän kannalta tarkoituksenmukaista ei ole kaikkien valitusasioiden käsitteleminen samalla tavalla riippumatta niiden laadusta ja asianosaisen oikeussuojan tarpeesta. Tästä seurauksena todettiin olevan käsittelyaikojen pidentyminen. Oikeusturvan osalta esityksessä todettiin, ettei ”oikeusturvan toteutuminen aina edellytä, että asianosaisella olisi ehdoton oikeus saada käräjäoikeudessa kertaalleen tutkittu ja ratkaistu asia hovioikeudessa täydellisesti uudelleen käsiteltäväksi”, vaan että muutoksenhaun kohteena olevan asian laatu voitaisiin paremmin huomioida.

Vielä hallituksen esityksessä tuotiin esille, että kyse ei ole *muutoksenhakuoikeuden* rajoittamisesta tai sen kieltämisestä, vaan kaikissa asioissa olisi edelleenkin mahdollista valittaa, ja ainoastaan menettely olisi suppeampaa verrattuna varsinaiseen muutoksenhakumenettelyyn. Tästä syystä myöskään järjestelmän nimeksi ei katsottu sopivan muutoksenhakulupa ja näin ollen nimeksi ehdotettiinkin kuvaavampaa jatkokäsittelylupaa.

Myös lakivaliokunta kannatti jatkokäsittelylupajärjestelmää. Sen mukaan

hovioikeusmenettelyn joustavuuden lisäämistä ja hovioikeuksien voimavarojen mahdollisimman tarkoituksenmukaista kohdentamista edistää se, että asioiden laatu ja asianosaisten oikeusturvan tarve voidaan huomioida entistä paremmin. Myös lakivaliokunta nosti esiin hovioikeusmenettelyn kehittämisen välttämättömyyden oikeudenkäyntien viivästymisen välttämiseksi.

Jatkokäsittelylupajärjestelmällä oli siis taustallaan erilaisia tavoitteita liittyen asianosaisten oikeusturvaan sekä prosessiekonomiaan. Uudet säännökset hovioikeusmenettelystä ja muutoksenhausta astuivat voimaan 1.1.2011. Säännöksiä jatkokäsittelyluvasta alettiin soveltaa niihin asioihin, joissa käräjäoikeuden ratkaisu oli annettu tai julistettu uuden lain voimaantulon jälkeen.

Jatkokäsittelyluvan käyttöönoton jälkeen voitiin tilastotietojen valossa todeta, ettei järjestelmä näyttänyt vaikuttaneen lähes ollenkaan muutettujen ratkaisujen osuuteen. Lupamenettelyn kautta täystutkintaan menneiden valitusten muutosprosentti puolestaan osoitti lupakynnyksen vakiintuneen alhaiselle tasolle lainsäätäjän tavoitteen mukaisesti. Jatkokäsittelyluvan voitiin todeta tehostaneen ja tarkoituksenmukaistaneen muutoksenhakua vaarantamatta kuitenkin lainkäytön laatua. Menettelyn hovioikeuksissa todettiin muuttuneen tehokkaammaksi, taloudellisemmaksi sekä oikeudenmukaisemmaksi. Järjestelmä oli siis onnistunut täyttämään sille asetetut tavoitteet ja tuomaan kaivattuja parannuksia hovioikeusmenettelyyn.

Jatkokäsittelylupajärjestelmästä saatujen positiivisten kokemusten perusteella järjestelmän *soveltamisalaa* haluttiin laajentaa. Tämä herätti kritiikkiä, sillä järjestelmän käyttöönotosta oli kulunut vasta lyhyt aika. Jatkokäsittelyluvan soveltamisalan laajentamistarpeen perusteena olivat niukentuneet resurssit, joiden puitteissa myös oikeusturva tuli toteuttaa. Lisäksi jo olemassa olevan ja toimivaksi osoittautuneen järjestelmän laajentaminen oli nopeasti käytettävissä oleva keino. Oikeusturvan osalta järjestelmän laajentamista koskevassa hallituksen esityksessä todettiin ensinnäkin, ettei lupajärjestelmän käyttöönotto ollut vaikuttanut hovioikeuksien muuttamien ratkaisujen suhteelliseen määrään eikä se siten ollut heikentänyt kansalaisten oikeusturvaa. Lisäksi esityksessä katsottiin, ettei laajennettukaan järjestelmä heikentäisi kansalaisten oikeusturvaa selkeiden ja velvoittavien lupaperusteiden sekä matalan lupakynnyksen taatessa asianosaisille oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin jokaisessa hovioikeuden

ratkaistavaksi saatetussa valitusasiassa.

Jatkokäsittelylupajärjestelmästä on laajentamisen myötä tullut muutoksenhaun pääsääntö. Aikaisemman lupajärjestelmän voimassa ollessa sen piiriin kuului noin 35 prosenttia hovioikeuksiin saapuneista valituksista. Uuteen laajennettuun järjestelmään arvioitiin kuuluvan jo jopa 80 – 90 prosenttia valituksista. Käytännössä laajennus oli siis merkittävä. Laajennettu jatkokäsittelylupajärjestelmä tuli voimaan 1.10.2015

- Jatkokäsittelyluvan tarve

Vanhan OK 25a luvun 6 §:n mukaan rikosasian *vastaaja* tarvitsi jatkokäsittelyluvan, mikäli häntä ei ollut tuomittu yli neljän kuukauden vankeusrangaistukseen. Ankaruuden arvioinnissa ei huomioitu vankeusrangaistuksen ohessa tuomittua sakkoa tai muuta rikosoikeudellista seuraamusta. Toisaalta kuitenkin viraltapanoon tuomittu vastaaja ei tarvinnut jatkokäsittelylupaa. Menettämisseuraamuksen, yhteisösakon tai yksityisoikeudellista vaatimusta koskevan valituksen osalta jatkokäsittelyluvan edellytykset olivat samat kuin riita-asiassa. Huomionarvoista on, ettei vastaajalta edellytetty jatkokäsittelylupaa, mikäli syyttäjäkään ei tarvinnut sitä kyseisessä tilanteessa. Mikäli syyttäjä oli hakenut muutosta vastaajan eduksi, ei vastaaja tällöinkään tarvinnut jatkokäsittelylupaa.

Ennen 1.10.2015 voimassa olleen OK 25a luvun 7 ja 8 §:ssä säädettiin *syyttäjän* ja *asianomistajan* jatkokäsittelyluvan tarpeesta. Sekä syyttäjä että asianomistaja tarvitsivat jatkokäsittelyluvan, mikäli kyseessä oli rikos, josta ankarin mahdollinen rangaistus syytteessä mainittujen seikkojen vallitessa tehtynä oli sakko tai enintään kaksi vuotta vankeutta. Poikkeuksena tästä oli, että syyttäjä ei tarvinnut lupaa hakiessaan muutosta vastaajan eduksi.

Jatkokäsittelylupajärjestelmän laajentamista koskevassa hallituksen esityksessä todettiin, että mikäli lupajärjestelmää rikosasioiden osalta laajennetaan, tulisi se ulottaa koskemaan myös muita kuin vähäisinä pidettäviä rikosasioita. Rajan vetämistä kahdeksan kuukautta ylittäviin vankeusrangaistuksiin perusteltiin sillä, että vielä kahdeksan kuukauden vankeusrangaistus voidaan tuomita suoritettavaksi yhdyskuntapalveluna, mutta sitä pidemmät rangaistukset on katsottu niin ankariksi, ettei suorittaminen yhdyskuntapalveluna ole mahdollista. Hallituksen esityksessä

katsottiin, että ”luparajan tulisi heijastaa rangaistuksen ankaruutta myös osana rikosoikeusjärjestelmää”.

Nykyisin voimassa olevan OK 25a luvun 5 §:n 1 momentin mukaan asiassa tarvitaan jatkokäsittelylupa, kun käräjäoikeuden ratkaisuun haetaan muutosta valittamalla. Voimassa olevan lain perustella haettaessa muutosta hovioikeudelta, jatkokäsittelyluvan tarve on siis nykyisin pääsääntö. Pykälän 2 ja 3 momenteissa puolestaan säädetään tilanteista, joissa ensinnäkin vastaaja sekä toisaalta asianomistaja ja syyttäjät eivät kuitenkaan tarvitse jatkokäsittelylupaa.

OK 25 a luvun 5 §:n 2 momentin mukaan:

”Rikosasian vastaaja, joka on tuomittu ankarampaan rangaistukseen kuin kahdeksan kuukautta vankeutta, ei kuitenkaan tarvitse jatkokäsittelylupaa miltään osin asiassa, jos valitus koskee hänen syykseen luettua rikosta taikka rangaistusta. Rangaistuksen ankaruutta arvioitaessa ei oteta huomioon vankeusrangaistuksen ohessa tuomittua sakkoa tai muuta rikosoikeudellista seuraamusta.”

Vastaaja ei siten tarvitse jatkokäsittelylupaa miltään osin, mikäli hänet on tuomittu yli kahdeksan kuukauden vankeusrangaistukseen, ja valitus koskee syyksi luettua rikosta tai rangaistusta. Vankeusrangaistuksen ohessa tuomittua sakkoa tai muuta rikosoikeudellista seuraamusta ei edelleenkaan huomioida arvioitaessa rangaistuksen ankaruutta. Kuitenkin on huomattava, että jos kahdeksan kuukauden vankeusrangaistus on tuomittu suoritettavaksi yhdyskuntapalveluna, vastaaja tarvitsee jatkokäsittelyluvan. Myös silloin, jos vastaaja on tuomittu ainoastaan sakkoon tai nuorisorangaistukseen, hän tarvitsee aina jatkokäsittelyluvan.

Asianomistajan ja *syyttäjän* jatkokäsittelyluvan tarpeesta säädetään puolestaan OK 25 a luvun 5 §:n 3 momentissa. Sen mukaan:

”Syyttäjät tai asianomistajat ei tarvitse jatkokäsittelylupaa miltään osin asiassa, jos vastaaja on tuomittu ankarampaan rangaistukseen kuin kahdeksan kuukautta vankeutta ja valitus koskee vastaajan syyksi luettua rikosta taikka vastaajalle tuomittua rangaistusta.”

Lainkohdan mukaan myös syyttäjän ja asianomistajan osalta mahdollisuus poiketa jatkokäsittelyluvan tarpeen pääsäännöstä määräytyy siis samoin kuin vastaajankin kohdalla ja on siis kytketty vastaajalle tuomitun rangaistuksen ankaruuteen. Alun perin jatkokäsittelyluvan laajentamista koskevassa hallituksen esityksessä mentiin jopa niin

pitkälle, että siinä katsottiin tarkoituksenmukaiseksi laajentaa järjestelmää siten, että syyttäjä tarvitsisi aina jatkokäsittelyluvan hakiessaan muutosta rikosasiassa. Asianomistajaan ehdotettiin sovellettavaksi jatkossa samoja säännöksiä kuin syyttäjäänkin. Perustuslakivaliokunta huomautti kuitenkin aiheellisesti, että esityksen ehdotus periaatteessa heikentäisi asianomistajan prosessuaalista asemaa. Perustuslakivaliokunta katsoi, että tasavertaisuusperiaatteen mukaisesti asianomistajaltakaan ei tule edellyttää jatkokäsittelylupaa silloin, kun sitä ei edellytetä myöskään vastaajalta.

Lähtökohtaisesti perustuslakivaliokunnan huomautus tasavertaisuusperiaatteen merkityksestä on aiheellinen. *Jokela* on kuitenkin kritisoinut ratkaisua ” lopputulokseltaan nurinkuriseksi”, koska syyttäjän ja asianomistajan muutoksenhakuintressi on suurempi nimenomaan juuri silloin, kun vastaaja on vapautettu syytteistä tai tuomittu vaadittua lievempään rangaistukseen. *Jokela* katsookin, että asianomistajan ja syyttäjän jatkokäsittelyluvan tarve olisi tullut liittää syytteessä tarkoitettulle teolle säädettyyn rangaistusasteikkoon kuten aiemmin.

Kritiikkiin on helppo yhtyä, sillä tosiasiallisesti syyttäjän ja asianomistajan muutoksenhakuintressi määräytyy useimmiten täysin päinvastaisesti kuin vastaajan. Aiemman lain mukainen ratkaisu, jossa syyttäjän ja asianomistajan jatkokäsittelyluvan tarve oli sidoksissa kyseessä olevan rikoksen vakavuuteen, vaikutti perustellummalta. Erityisesti asianomistajan kannalta voidaan ajatella, että tarve saada asia ylemmän instanssin käsiteltäväksi korostuu, mikäli vastapuoli on tuomittu lievempään rangaistukseen. Näin ollen lakiin valittu ratkaisu on sinällään ulkoisesti tasa-arvoinen, mutta tosiasiallisesti se palvelee paremmin tilanteita, joissa syytetyn muutoksenhakuintressi on korkea. Logiikka lupakynnyksen asettamisen suhteen on nyt molempien kohdalla sama, kuin se oli vanhan OK 25a luvun voimassa ollessa syytetyn osalta.

Rangaistuksen ankaruuden arvioinnissa ratkaisevaa on vankeusrangaistuksen kokonaismäärä. Merkityksetöntä on, onko vastaaja tuomittu yhdestä vai useammasta rikoksesta tai onko tuomiossa määrätty yhteinen rangaistus. Luvan tarpeellisuus määräytyy sekä vastaajan että asianomistajan ja syyttäjän osalta asia- ja asianosaiskohtaisesti. Jatkokäsittelylupa voidaan myöntää joko kokonaan tai osittain,

rikosasiassa esimerkiksi vain jonkin syytekohtan osalta.

Myös rikosasioissa uusi lupajärjestelmä on lähtökohtaisesti yleinen ja sitä sovelletaan, ellei OK 25 a luvun 5§:stä muuta johdu. Järjestelmän yleisyys tarkoittaa myös sitä, että lupa tarvitaan, kun haetaan valittamalla muutosta oikeudenkäynnin kuluessa tehtyyn tai siihen liittyvää ratkaisuun, joka ei koske pääasiaa. Uudessa järjestelmässä lupaa edellytetään aina tapauksissa, joissa valitus ei koske *rikosta tai siitä tuomittua rangaistusta*. Tästä seuraa, että esimerkiksi haettaessa muutosta pelkän vahingonkorvauksen osalta, tarvitaan jatkokäsittelylupa. Lupa tarvitaan lisäksi aina, jos valitus koskee vain

- kieltoa (esimerkiksi ajokielto tai liiketoimintakielto
- menettämisseuraamusta
- oikeudenkäyntikuluja
- valtion varoista maksettavia korvauksia
- maksettavaksi tuomittua uhkasakkoa
- hyvitystä oikeudenkäynnin viivästymisen vuoksi
- rikosoikeudellisia pakkokeinoja tai
- yksityisoikeudellisia turvaamistoimia.

Lopuksi on syytä huomioida, että jatkokäsittelylupajärjestelmä koskee tapauksia, joissa muutosta haetaan nimenomaan valittamalla, joten esimerkiksi kantelut eivät kuulu järjestelmän soveltamisalaan.

- Myöntämisperusteet

Jatkokäsittelyluvan myöntämisperusteista säädetään OK 25 a luvun 11 §:n 1 momentissa. Sen mukaan:

”Jatkokäsittelylupa on myönnettävä, jos:

- 1) ilmenee aiheita epäillä käräjäoikeuden ratkaisun lopputuloksen oikeellisuutta;
- 2) käräjäoikeuden ratkaisun lopputuloksen oikeellisuutta ei ole mahdollista arvioida jatkokäsittelylupaa myöntämättä;
- 3) lain soveltamisen kannalta muissa samanlaisissa asioissa on tärkeä myöntää asiassa jatkokäsittelylupa; tai
- 4) luvan myöntämiseen on muu painava syy.”

Lupa on siten myönnettävä, jos yksikin yllä olevista perusteista täyttyy. Hovioikeuden on viran puolesta tutkittava kaikki lupaperusteet, ja lupa tulee myöntää muullakin kuin hakijan vetoamalla perusteella, jos sen edellytykset täyttyvät. Kohdassa 1 mainittua edellytystä koskien on kuitenkin huomattava, että OK 25 a luvun 11 §:n 2 momentin perusteella jatkokäsittelylupaa ei kuitenkaan tarvitse sen perusteella myöntää

yksinomaan näytön uudelleen arvioimista varten, ellei käräjäoikeuden ratkaisun lopputuloksen oikeellisuutta ole perusteltua aihetta epäillä valituksessa esitettyjen seikkojen perusteella.

Jatkokäsittelylupajärjestelmän laajentaminen ei tuonut muutoksia luvan myöntämisperusteisiin. Aikanaan jatkokäsittelylupajärjestelmään siirtymistä koskevassa hallituksen esityksessä katsottiin, että jatkokäsittelyluvan myöntämisperusteiden tuli olla täsmällisiä ja tarkkarajaisia, sillä tällöin ratkaisut olisivat parhaiten ennakoitavissa. Lupaedellytysten haluttiin myös soveltuvan erilaisiin tilanteisiin, jotta oikeusturva ja ennakoitavuus toteutuvat yksittäistapauksessa. Lupakriteerien suhteen otettiin mallia Ruotsin järjestelmästä, jossa ensisijainen luvan myöntämisperuste oli niin sanottu muutosperuste. Jatkokäsittelyluvan myöntämisperusteet haluttiin säätää sellaisiksi, että lupa myönnettäisiin aina, kun käräjäoikeuden ratkaisu on virheellinen. Luvan myöntämisperusteita tulee tulkita hakijalle myönteisesti, ja voidaankin puhua niin sanotusta lupapresupmtiosta.

Seuraavaksi tarkastellaan lähemmin jokaista neljää luvan myöntämisperustetta. Yksittäisten luvan myöntämisperusteiden merkitystä ja sisältöä pyritään havainnollistamaan KKO:n oikeuskäytännöstä löytyvien esimerkkien avulla.

Muutosperuste

OK 25 a luvun 11 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan lupa tulee myöntää, kun ilmenee aihetta epäillä käräjäoikeuden ratkaisun *oikeellisuutta*. Tätä perustetta kutsutaan muutosperusteeksi. Ratkaisun oikeellisuudella tarkoitetaan nimenomaan käräjäoikeuden lopputulokseen kohdistuvaa arviointia eikä peruste siten sovellu valitettaessa vain esimerkiksi ratkaisun perusteluista tai muista lopputulokseen vaikuttamattomista seikoista. Epäily oikeellisuudesta voi koskea sekä oikeus- että näyttökysymyksiä. Arvio perustuu ratkaisun lopputulokseen ja sen perusteluihin sekä valituskirjelmässä ja vastauksessa esitettyihin seikkoihin. Lupakynnys on tämän perusteen suhteen matala, kuten lainkohdan sanamuoto ”aihetta epäillä” jo antaa olettaakin. Lupa tulisi pääsääntöisesti myöntää myös silloin, kun kyse on sellaisesta oikeuskysymyksestä tai rangaistuksen mittaamisesta, josta ei ole oikeuskäytäntöä. Kuten Ruotsissakin, myös meillä muutosperuste tarkoitettiin keskeisimmäksi ja

asianosaisen oikeusturvan kannalta tärkeimmäksi lupaperusteeksi.

OK 25 a luvun 11 §:n 2 momentin mukaan jatkokäsittelylupaa ei kuitenkaan tarvitse 1 momentin 1 kohdan nojalla myöntää yksinomaan näytön uudelleen arvioimista varten, ellei käräjäoikeuden ratkaisun lopputuloksen oikeellisuutta ole perusteltua aihetta epäillä valituksessa esitettyjen seikkojen perusteella. Tämä säännös liittyy siihen, millä edellytyksillä hovioikeuden tulee järjestää pääkäsittely henkilötodistelun vastaanottamista varten. Asia voi kuulua luvan soveltamisalaan silloinkin, kun valituksessa vaaditaan muutosta suullisen näytön uudelleen arvioinnin perusteella. Tarkoituksena on ollut korostaa lupahakemuksen perusteeksi vedottujen seikkojen painavuutta sekä yhteyttä asian ratkaisuun.

Esimerkkinä muutosperusteen soveltamisesta on korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 2015:40. Tapauksessa käräjäoikeus oli vuonna 2013 vahvistanut päiväsakon määrän käyttäen perusteena vuoden 2011 verotustietoja. Vastaaja oli valittanut tuomiosta ja ilmoittanut valituksessa olennaisesti pienemmät tulotiedot sekä kertonut niiden perusteeksi jo kymmenen kuukautta kestäneen työttömyyden ja ilmoittanut työttömyyskorvauksen määrän. KKO katsoi, että näin ollen käräjäoikeuden ratkaisun lopputuloksen oikeellisuutta oli aihetta epäillä päiväsakon rahamäärän osalta, ja että tämän vuoksi hovioikeuden olisi tullut myöntää jatkokäsittelylupa muutosperusteella.

Toisena esimerkkinä voidaan mainita KKO:n ratkaisu KKO 2017:18. Tapauksessa KäO katsoi vastaajan aiheuttaneen asianomistajalle leikkaushoitoa vaatineen lannerangan välilevytyrän, ja tuomitsi vastaajan vammantuottamuksesta rangaistukseen sekä suorittamaan asianomistajalle vahingonkorvausta. Vastaaja valitti hovioikeuteen vaatien syytteen ja korvausvaatimusten hylkäämistä ja katsoi, ettei välilevytyrä johtunut hänen menettelystään. Hovioikeus ei myöntänyt jatkokäsittelylupaa. KKO katsoi, että vastaajalle olisi tullut myöntää jatkokäsittelylupa muutosperusteella, koska vastaajan menettelyn yhteydestä asianomistajan vammaan esitetty lääketieteellinen näyttö oli ollut niukkaa ja suurelta osin syy-yhteyden vastaista. Lisäksi KO:n johtopäätös syy-yhteydestä oli tosiasiallisesti perustunut suurelta osin asianomistajan ja todistajien kertomuksiin.

Edellä kuvatuista esimerkeistä kuvastuu hyvin se, minkä tyyppisissä olosuhteissa ja millaisin perustein käräjäoikeuden ratkaisun oikeellisuutta on aihetta epäillä ja muutosperuste voi siten aktualisoitua. Muutosperuste on oikeuskäytännössä tullut usein sovellettavaksi yhdessä jonkin muun lupaperusteen kanssa. KKO:n ensimmäiset jatkokäsittelyluparatkaisut koskivat nimenomaan muutosperustetta ja tällöin KKO korosti paitsi lupakynnyksen mataluutta, myös käräjäoikeuden yksityiskohtaisten perusteluiden olennaista merkitystä oikeellisuusarvioinnin suhteen.

Tarkistusperuste

OK 25 a luvun 11 §:n 1 momentin 2 kohdassa mainitaan jatkokäsittelyluvan myöntämisperusteena niin sanottu tarkistusperuste. Kyseinen peruste koskee tilanteita, joissa käräjäoikeuden ratkaisun *oikeellisuutta ei ole mahdollista arvioida* ilman jatkokäsittelyluvan myöntämistä. Tarkistusperuste viittaa käräjäoikeuden ratkaisun perusteluihin ja tilanteisiin, joissa perustelut ovat esimerkiksi puutteelliset. Jos perusteluiden sekä lupahakemuksen perusteella ratkaisun lopputuloksen oikeellisuutta ei voida arvioida, jatkokäsittelylupa tulee myöntää. Säännös soveltuu myös yksin näytön arvioinnin riitauttamiseen perustuviin valituksiin.

Seuraavat ratkaisut osoittavat käräjäoikeuden perustelujen painoarvoa tarkistusperusteen soveltamisessa:

Esimerkiksi ratkaisussa KKO 2015:70 vastaaja oli käräjäoikeudessa tuomittu yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämisestä ja kunnianloukkauksesta yhteiseen sakkorangaistukseen ja veloitettu suorittamaan asianomistajalle vahingonkorvausta kärsimyksestä kummankin rikoksen perusteella. Vastaajalle oli myönnetty jatkokäsittelylupa ainoastaan vahingonkorvauksen osalta. Korkein oikeus myönsi vastaajalle jatkokäsittelyluvan myös syyksilukemisen osalta tarkistusperusteella, koska käräjäoikeus ei ollut lausunut kaikista vastaajan esittämistä seikoista eikä niitä koskevasta selvityksestä, ja yksityiselämää loukkaavaa tiedon levittämistä koskevan syytteen osalta myös muutosperusteella huomioon ottaen vastaajan muutoksenhakemuksessaan hovioikeudelle esittämät seikat ja lisäksi säännöksen tulkinnanvaraisuus.

Toisena esimerkkinä on tapaus KKO 2013:30, jossa oli kyse jatkokäsittelyluvan myöntämisestä asiassa, joka koski törkeän kotirauhan rikkomisen perusteella suoritettavan vahingonkorvauksen määrää. Asianomistajat vaativat korvauksen korottamista. Hovioikeus ei myöntänyt heille asiassa jatkokäsittelylupaa. KKO katsoi, että lupa olisi tullut myöntää tarkistusperusteella, koska käräjäoikeuden ratkaisun perusteluiden puutteellisuuden vuoksi vahingonkorvauksen määräämistä koskevan harkintavallan käytön oikeellisuutta ei ollut mahdollista arvioida. Ratkaisun perustelemisen olisi rikoksen tekotapa huomioiden ollut erityisen aiheellista.

Toisaalta taas jatkokäsittelylupaa ei tarkistusperusteella myönnetty tapauksessa KKO 2012:31 (Ään.). Vastaaja oli kiistämisestään huolimatta tuomittu käräjäoikeudessa rangaistukseen huumausainerikoksesta. Käräjäoikeus oli katsonut näytetyksi, että vastaaja oli viljellyt tai ainakin yrittänyt viljellä Cannabis sativa -kasveja käytettäväksi huumausaineena. KKO totesi ratkaisunsa perusteluissa, että ”tapauksen olosuhteet eivät millään tavoin viitanneet siihen, että käräjäoikeuden arvio huumausaineen määrästä olisi ollut liiallinen, ja että näin ollen hovioikeus oli voinut riittävästi arvioida käräjäoikeuden tuomion lopputuloksen oikeellisuutta jatkokäsittelylupaa myöntämättä myös teosta odotettavissa olleen huumausainemäärän osalta, vaikka käräjäoikeuden tuomiossa ei ole yksityiskohtaisesti perusteltu määrää koskevaa arviota”. KKO katsoi, ettei käräjäoikeuden ratkaisun lopputuloksen oikeellisuutta ollut aihetta epäillä.

KKO:n oikeuskäytännössä on vahvistettu oikeusohje, jonka mukaan tarkistusperusteen

arviointi suhteessa muihin lupaperusteluihin on ensisijaista. *Koulu* on perustellusti todennut oikeusohjeen olevan looginen, sillä ennen kuin voidaan arvioida esimerkiksi muutosperusteen soveltumista, tulee tämän arvioinnin mahdollistamiseksi selvittää, onko ratkaisua ylipäättään mahdollista arvioida käytettävissä olevan oikeudenkäyntiaineiston perusteella. Tämänkin arviointi kiinnittyy käräjäoikeuden perusteluihin. Tarkistusperusteen ensisijaisuuden ja perustelujen merkityksen korostaminen ilmentävät oikeudenkäynnin painopistettä alioikeudessa.

Ennakkoratkaisuperuste

Ennakkoratkaisuperusteesta säädetään OK 25 a luvun 11 §:n 1 momentin 3 kohdassa. Sen mukaan jatkokäsittelylupa on myönnettävä, jos lain soveltamisen kannalta muissa samanlaisissa asioissa on tärkeä myöntää asiassa jatkokäsittelylupa. Tämä tarkoittaa, että asian periaatteellisen merkityksen kannalta ratkaisun antaminen on tärkeää laintulkinnan ohjaamiseksi vastaisuudessa. Käräjäoikeuden ratkaisun oikeellisuudesta ei sinänsä tarvitse olla epäilystä. Ennakkoratkaisuperuste on samantyyppinen kuin KKO:lta valituslupaa haattaessa ennakkopäätösperuste, mutta ensiksi mainitun osalta kynnys on alhaisempi. Hallituksen esityksessä viitattiin tämän perusteen osalta myös hovioikeuden tehtävään valvoa lainkäytön yhtenäisyyttä sekä ohjata lainkäyttöä. Ennakkoratkaisuperusteen osalta tyyppitilanteita ovat lainsäädännön aukkotilanteet ja toisaalta myös lainmuutostilanteet.

Tapauksessa KKO 2015:27 vastaaja oli tuomittu avunannosta huumausainerikokseen. Hovioikeus ei myöntänyt jatkokäsittelylupaa. KKO puolestaan katsoi ratkaisussaan, että lupa olisi tullut myöntää sekä muutos- että ennakkoratkaisuperusteella. Ennakkoratkaisuperusteen osalta KKO totesi, että laki ja sen esityöt eivät olleet antaneet selvää vastausta vastaajan jatkokäsittelylupahakemuksen perusteena olleeseen kysymykseen avunantovastuusta. Lisäksi KKO:n tuoretta ratkaisukäytäntöä kyseisenlaisesta tilanteesta ei juurikaan ollut. Lisäksi KKO katsoi, että käsillä ollut kysymys saattoi nousta esille muissakin yhteyksissä ja siten ”omata tapauskohtaista laajempaa merkitystä”. Näiden seikkojen valossa jatkokäsittelylupa olisi tullut ennakkoratkaisuperusteella myöntää. Muutosperusteen osalta KKO totesi, ettei laista tai sen esitöistä ilmennyt, millainen laiminlyönti tai passiivinen suhtautuminen voi mahdollisesti olla rangaistavaa avunantoa huumausainerikokseen eikä KO:n ratkaisua tukevaa KKO:n ennakkoratkaisua tai muutoin vakiintunutta oikeuskäytäntöä myöskään ollut, vaan aiempi oikeuskäytäntö oli pikemminkin viitannut päinvastaiseen suuntaan.

Ennakkoratkaisuperuste on oikeuskäytännössä ollut monissa tapauksissa sidoksissa muutosperusteeseen, kuten edellä mainittu esimerkkikin osoittaa. Lainsäädännön

jättäessä jonkin kysymyksen avoimeksi, on myös ratkaisun oikeellisuuden arviointi luonnollisesti vaikeampaa. Oikeuskäytännön valossa ennakkoratkaisuperusteen soveltamisala vaikuttaa suhteellisen selvältä ja lain aukkotilanteiden osalta yksiselitteiseltä.

Muu painava syy

OK 25 a luvun 11 §:n 1momentin neljäntenä jatkokäsittelyluvan myöntämisperusteena on muu painava syy. Hallituksen esityksen mukaan muun painavan syyn peruste voi tulla sovellettavaksi, jos valitusasiassa on kysymys oikeudenkäymiskaaren 31 luvussa säädetyn purkuperusteen mukaisesta tilanteesta, ilmeisesti väärästä lain soveltamisesta, tai kantelutyypisistä perusteista, mutta toisaalta myös, jos ratkaisun merkitys valittajalle on huomattavasti tavanomaista suurempi. Muuna painavana syynä voidaan pitää myös tuomion tosiasiallisten vaikutusten ulottumista käsiteltävän asian ulkopuolelle esimerkiksi yhteiskunnallisesti merkittävässä tai huomiota herättäneissä tapauksissa.

Seuraavissa ennakkopäätöksissä painavaksi syyksi jatkokäsittelyluvan myöntämiselle on katsottu kärjäoikeudessa tapahtunut menettelyvirhe sekä ratkaisun vaikutukset asianosaisten henkilökohtaiseen elämään.

KKO:n ratkaisu 2013:68 on yksi esimerkki siitä, millaista seikkaa voidaan pitää muuna painavana syynä. Tapauksessa oli ollut kyse liikenneturvallisuuden vaarantamista koskevasta asiasta, jonka pääkäsittelyssä kärjäoikeus oli kuullut sairaana ollutta todistajaa puhelimitse ja perustanut näyttöratkaisunsa tähän kuulemiseen. Koska ratkaisu riippui kuultujen henkilöiden kertomusten uskottavuudesta, kuulemista puhelimitse ei voitu pitää soveliaana. KKO katsoi, että tämän kärjäoikeudessa todistelun vastaanottamisessa tapahtuneen menettelyvirheen vuoksi asiassa oli painava syy myöntää jatkokäsittelylupa.

Tapauksessa KKO 2015:91 KKO päätyi siihen, että valittajalle olisi tullut myöntää jatkokäsittelylupa paitsi muutos- ja tarkistusperusteella, myös muun painavan syyn perusteella. Tapauksessa oli kyse siitä, että KO katsoi vastaajan antaneen tuntemattomalla tavalla 3,5 -vuotiaalle lapselleen alkoholia ja syyllistyneen siten pahoinpitelyyn. Vastaaja kiisti syytteen ja katsoi puolestaan, että lapsen veren alkoholipitoisuus selittyi verinäytteenoton yhteydessä käytetyllä puhdistusaineella. Hovioikeus ei myöntänyt jatkokäsittelylupaa. KKO katsoi muun ohella, että jatkokäsittelylupa olisi tullut myöntää painavan syyn perusteella ottaen huomioon syyksi luetun teon luonne sekä syyksilukemisen seuraukset vanhemman ja lapsen suhteelle ja siitä johtuva ratkaisun huomattava merkitys vastaajalle ja asianomistajalle.

Muun painavan syyn peruste on luonteeltaan poikkeuksellinen eikä se ole ollut

oikeuskäytännössä usein esillä. *Koulu* on nimittänyt muun painavan syyn perustetta jatkokäsittelylupajärjestelmän ”varaventtiiliksi”. Nimitys kuvastaa sitä, että peruste paitsi mahdollistaa inhimillisten seikkojen huomioimisen lupaharkinnassa, myös antaa hovioikeudelle harkinnan suhteen laajan liikkumavaran.

Jokela on katsonut, että koska jatkokäsittelylupajärjestelmän laajentamisen myötä järjestelmä koskee vakaviakin rikoksia ja ankaria rangaistuseuraamuksia, voidaan perustellusti katsoa, että myös rikoksen vakavuus ja rangaistuksen ankaruus tulisi huomioida arvioitaessa asianosaisten muutoksenhaun ja oikeussuojan tarvetta. Näkemys vaikuttaa perustellulta, sillä näitä seikkoja voidaan niin asianomistajan kuin myös syytetyn kannalta katsottuna pitää kaikkein olennaisimpina eli niillä voidaan katsoa olevan erityistä merkitystä.

- Jatkokäsittelylupajärjestelmä oikeusturvan kannalta

Syyt ja perusteet jatkokäsittelylupajärjestelmään siirtymiselle ovat ymmärrettäviä. Muutoksenhakuun tulevat asiat ovat keskenään erilaisia ja vaihtelevia ja samoin asianosaisten oikeusturvan tarve ei kaikissa tapauksissa ole samantasoinen. Näin ollen on perusteltua, että luodaan kriteerejä, joiden täytyessä muutoksenhaku voi vasta edetä. Asian laadun huomioimista yksittäistapauksissa voidaan pitää positiivisena kehityksenä. Jatkokäsittelylupajärjestelmän voisi ajatella johtaneen kenties tavallaan ”yksilöllisempään” oikeudenkäyttöön.

Jatkokäsittelylupajärjestelmään siirtymisen jälkeen sen soveltamisessa oli suuria eroja hovioikeuksien välillä. Kyse ei ollut pelkistä tulkintaeroista, vaan merkittäviä eroja oli lupaprosenteissa siten, että hovioikeuksissa, joissa työtilanne oli parempi, lupa myönnettiin useammin. Oikeusturvan näkökulmasta tällainen tilanne on tietysti erittäin huolestuttava.

KKO antoi kuitenkin jatkokäsittelylupajärjestelmän alkuvaiheessa useita lupaharkinnan yleisiä suuntaviivoja linjanneita ennakkopäätöksiä, jotka ovat osaltaan vaikuttaneet siihen, ettei jatkokäsittelylupajärjestelmä ole törmännyt samantyyppisiin ongelmiin kuin edeltäjänsä seulontamenettely. Lupajärjestelmän tästä näkökulmasta onnistunut alkutaival olikin tärkeä syy sille, että järjestelmän soveltamisalaa lähdettiin hyvin nopeasti laajentamaan.

KKO on jatkokäsittelylupajärjestelmää koskeissa ratkaisuissaan korostanut lupakynnyksen mataluutta sekä käräjäoikeuden lopputuloksen oikeellisuusarviointia. Oikeusturvan näkökulmasta tämä on positiivista. Matala lupakynnys on lähtökohtana perusteltu ja asianosaisystävällinen. Oikeuskäytännöstä löytyy myös tapauksia, joissa lupa on hovioikeudessa jäänyt myöntämättä, vaikka myöntämiselle olisi ollut melko ilmeinen peruste.

Jatkokäsittelylupajärjestelmällä tavoiteltiin myös oikeudenkäynnin painopisteen saamista käräjäoikeuteen. Tämän toteuttamisessa KKO:n ratkaisulinjalla on ollut merkitystä, kun KKO on korostanut käräjäoikeuden perustelujen merkitystä luvan myöntämisessä.

Sutela on tuonut myös esille, että mikäli muutoshakemukset pääsääntöisesti olisivat menestyviä eli muutoksenhaun kohteena olisi lähinnä vain oikeasti virheellisiä ratkaisuja, muutoksenhaku olisi toimivaa ja tehokasta. Epävarmuus muutoksenhakuoikeuden lopputuloksen suhteen puolestaan vähentää muutoksenhaun käyttöä.

Tämä tavoite vaikuttaa nyt ainakin osittain toteutuneen, tai suunta on ainakin oikea. KKO:n ratkaisujen avulla lupakäytäntö vaikuttaa yhdenmukaistuneen sekä muutoksenhakujärjestelmä selkeytyneen.

- **Muutoksenhaku korkeimpaan oikeuteen**
- Valituslupajärjestelmän tausta

KKO:ssa on ollut käytössä valituslupajärjestelmä vuodesta 1980 lähtien. Valituslupajärjestelmän käyttöönotto oli merkittävä uudistus, mutta ennen sitä ei ollut muutoksenhaku korkeimpaan oikeuteen ollut täysin rajoittamatonta. Valituslupajärjestelmää edelsi muutoksenhakulupajärjestelmä, ja valituslupajärjestelmä ei siis nimensä perusteella poikkea merkittävästi edeltäjästään.

Muutoksenhakulupajärjestelmän voimassa ollessa hovioikeuden muutoksenhakuasteena antamaan ratkaisuun sai hakea muutosta vain siinä tapauksessa, että KKO myönsi asianosaiselle muutoksenhakuluvan. Muutoksenhakulupa voitiin myöntää ensinnäkin, jos ilmeni aihetta hovioikeuden ratkaisun lopputuloksen

muuttamiseen tai jos asian laatuun nähden muuten katsottiin olevan syytä muutoksenhakemuksen kohteena olevan asian tutkimiseen. Toiseksi muutoksenhakulupa voitiin myöntää, jos lain soveltamisen kannalta muissa samanlaisissa tapauksissa oli tärkeätä saattaa juttu korkeimman oikeuden tutkittavaksi taikka jos asianosainen näytti, että muutoksenhaulla oli hänelle erittäin suuri merkitys muutoinkin kuin siinä jutussa, josta on kysymys. Vielä muutoksenhakulupa voitiin myöntää oikeuskanslerin tai eduskunnan oikeusasiamiehen esittämien erityisten syiden johdosta rikosasiassa, jossa tämä ajoi syytettä. Lisäksi rikosasioissa, joissa ei ollut kysymys korvauksista, muutoksenhakuluvan myöntäminen ensiksi mainituin perustein oli sidottu rikoksesta säädettyyn enimmäisrangaistukseen ja tuomitun rangaistuksen määrään. Rikosasioissa asianosaiselle voitiin kuitenkin myöntää muutoksenhakulupa myös silloin, kun sen muuta kuin rangaistusta koskevan, rahassa arvioitavissa olevan etuuden arvo, jonka osalta hovioikeuden ratkaisu on ollut hänelle vastainen, ylitti 2 000 markkaa.

Muutoksenhakulupajärjestelmän ongelmana pidettiin sitä, että asianosaisten mahdollisuudet saada asiansa KKO:n käsittelyyn ja myös menettely käsittelyn suhteen erosivat riippuen siitä, millä perusteella muutoksenhakuluvan myöntäminen tuli kyseeseen. Lisäksi ongelmia aiheutti KKO:n alati kasvanut jutturuuhka. Valituslupajärjestelmään siirtymisen tausta-ajatuksena olikin ”saada aikaan muutoksenhakujärjestelmä, jossa kaikilla asianosaisilla on periaatteessa samanlaiset mahdollisuudet saada asiansa ylimmän oikeusasteen ratkaistavaksi”. Prosessiekonomisena vaikuttimena oli myös oikeudenkäyntien nopeuttaminen. Valituslupajärjestelmän käyttöönotosta aiheutuvien asioiden määrän rajoittamisen katsottiin edesauttavan sitä, että KKO pystyisi toteuttamaan alempien oikeusasteiden lainkäytön valvontaa, jonka katsottiin olevan sen päätehtävä. Hallituksen esityksessä myös viitattiin muiden maiden ohella Ruotsiin, jossa oli aiemmin vuonna 1971 otettu korkeimmassa oikeudessa käyttöön valituslupajärjestelmä, jonka seurauksena Ruotsin korkein oikeus käsitteli pääasiallisesti vain lainkäytön ohjaamisen kannalta merkittäviä ratkaisuja.

Järjestelmien nimien samankaltaisuudesta huolimatta valituslupajärjestelmän käyttöönotto merkitsi muutosta KKO:n rooliin. Valituslupajärjestelmään siirtymisen myötä KKO tutkii valituksen vain siinä tapauksessa, että se ensin myöntää asiassa

valitusluvan. Näin ollen *valitusoikeutta* on KKO:n osalta rajoitettu. Valituslupajärjestelmän käyttöönotosta lähtien luvan myöntämisen edellytykset ovat säilyneet samoina.

- Valitusluvan myöntämisperusteet

Säännökset koskien muutoksenhakuja hovioikeudesta korkeimpaan oikeuteen löytyvät OK 30 luvusta. OK 30 luvun 1 §:n mukaan

”Hovioikeuden päätökseen ja tuomioon haetaan muutosta korkeimmalta oikeudelta valittamalla.”

OK 30 luvun 2 §:n 1 momentin mukaan

”Hovioikeuden ratkaisusta valittamista varten on pyydetävä korkeimmalta oikeudelta valituslupa, jos valitus koskee hovioikeuden muutoksenhakuasteena ratkaisemaa asiaa tai tällaisen asian yhteydessä antamaa ratkaisua.”

Lainkohdan 2 momentin mukaan muutosta haetaan valituslupaa pyytämättä asiassa, jonka hovioikeus on ratkaissut ensimmäisenä asteena. Tämä perustuu ajatukseen, että asianosaisilla tulee olla mahdollisuus ainakin kerran hakea muutosta rajoituksesta. Valitusluvan tarve on siis kuitenkin pääsääntö.

Valituslupa voidaan myöntää kolmella eri perusteella, joista säädetään tyhjentävästi OK 30 luvun 3 §:n 1 momentissa. Huomattava on, että kuten jatkokäsittelyluvankin kohdalla, saattaa yksittäisessä tapauksessa useampi perusteista soveltua yhtä aikaa. Lisäksi valitusluvan myöntäminen on harkinnanvaraista eikä lupaperusteen olemassaolo automaattisesti tarkoita sitä, että valituslupa myönnetään, paitsi mikäli asiassa havaitaan riittävä kantelu- tai purkuperuste. Seuraavaksi esitellään lyhyesti jokainen valitusluvan myöntämisperusteista.

Ennakkoratkaisu- eli prejudikaattiperuste

Valituslupa voidaan myöntää ensinnäkin sillä perusteella, että lain soveltamisen kannalta muissa samanlaisissa tapauksissa tai oikeuskäytännön yhtenäisyyden vuoksi on tärkeitä saattaa asia korkeimman oikeuden ratkaistavaksi. Kyse on *prejudikaattielin ennakkoratkaisuperusteesta*, joka on sekä tärkein että yleisin valitusluvan myöntämisperuste. Korkeimman oikeuden ratkaisu prejudikaattiperusteella on tarpeen

esimerkiksi tilanteessa, jossa kysymyksen suhteen on tulkintaongelmia, alempien oikeusasteiden soveltamiskäytäntö on epäyhtenäistä tai jos vakiintunut oikeuskäytäntö kaipaa muutosta muuttuneiden olosuhteiden johdosta. Lisäksi käsiteltävällä kysymyksellä tulee olla yleistä oikeudellista merkitystä. Myöntämällä valitusluvan prejudikaattiperusteella korkein oikeus niin sanotusti varaa itselleen tilaisuuden ”linjanvetoon” käsillä olevassa kysymyksessä.

Harkittaessa valitusluvan myöntämistä prejudikaattiperusteella, ei sillä seikalla, onko valituslupahakemuksen kohteena oleva ratkaisu oikea tai väärä, ole sinällään merkitystä. Valituslupa voidaan prejudikaattiperusteella siis myöntää selvästi oikeaankin ratkaisuun ja toisaalta jättää myöntämättä, vaikka ratkaisu olisikin virheellinen. KKO ei valitusluparatkaisun yhteydessä nimittäin erikseen tutki kyseessä olevan ratkaisun *oikeellisuutta*. Myöskään rikoksen törkeydellä tai muutoksenhakijan häviöintressillä ei ole merkitystä prejudikaattiperusteiden soveltumisen arvioinnissa.

Prejudikaattiperusteeseen liittyy myös tiettyjä *esteperusteita*, jolloin valituslupaa ei ole prejudikaattiperusteella mahdollista myöntää. Tällaiset perusteet koskevat tilanteita, joissa käsillä oleva kysymys on luonteeltaan esimerkiksi niin harvinainen, ettei prejudikaatilla olisi yleisempää ohjausvaikutusta tai toisaalta kyse voi olla niin monimutkaisesta ongelmasta, ettei yksi prejudikaatti tuo riittävää ohjausvaikutusta. Kyse on siis tilanteista, joissa prejudikaatin antamisella ei saavutettaisi sillä tavoiteltavaa vaikutusta. Esteperuste on myös luonnollisesti tilanteessa, jossa kyseessä olevassa kysymyksessä ei ole lainsoveltamisongelmaa tai kysymyksestä on juuri annettu tai tullaan antamaan tuore ennakkopäätös eli prejudikaatille ei ole tarvetta. Vielä este prejudikaattiperusteiden soveltamiselle on tilanteissa, joissa KKO:lla ei ole mahdollisuutta ”päästä käsiksi” kyseessä olevaan oikeuskysymykseen esimerkiksi arvion kannalta keskeisten tosiseikkojen jäädessä toteen näyttämättä tai *reformatio in pejus* –kiellon vuoksi.

Prejudikaattiperusteiden soveltaminen on aina harkinnanvaraista. Valitusluvan myöntäminen prejudikaattiperusteella edellyttää kuitenkin siis aina sitä, että KKO:n käsittelyn lopputuloksena annettavalla prejudikaatilla on tosiasiallista ja yleisesti vaikuttavaa oikeudenkäyttöä ohjaavaa tai selventävää merkitystä. Lopuksi on syytä vielä huomata, että prejudikaattiperusteella valituslupa voidaan myöntää myös

kysymyksessä, josta on jo aiemmin annettu prejudikaatti, ja uuden prejudikaatin antamisella halutaan vahvistaa tulkintalinjan muuttumattomuus.

Kantelu- ja purkuperuste

Valituslupa voidaan myöntää myös, jos siihen on erityistä aihetta asiassa tapahtuneen sellaisen oikeudenkäynti- tai muun virheen takia, jonka perusteella ratkaisu olisi purettava tai poistettava. Tätä kutsutaan *kantelu- ja purkuperusteeksi*. Se on valitusluvan myöntämisperusteista yksiselitteisin, ja huolimatta lainkohdan sanamuodosta, valitusluvan edellytykset täyttyvät tällä perusteella jo sillä, että hovioikeuden tuomiota rasittaa jokin kantelu- tai purkuperuste.

Säännöksessä mainittu purkaminen ja poistaminen viittaavat OK 31 luvun säännöksiin koskien ylimääräisiä muutoksenhakeinoja. Tausta-ajatuksena valitusluvan myöntämisessä kantelu – ja purkuperusteella on, että kun ratkaisua rasittaa virhe- tai puute, jonka johdosta asianosaisella olisi joka tapauksessa mahdollisuus turvautua ylimääräiseen muutoksenhakuun, on turha odottaa ratkaisun lainvoimaa. Purku- ja kanteluperusteen olemassaolo joudutaan näin ollen harkitsemaan jo valituslupavaiheessa. *Rautio* on katsonut, että ”olisi epäjohdonmukaista, jos ratkaisun muuttaminen olisi helpompaa ylimääräisellä kuin varsinaisella muutoksenhaulla”. Näkemystä voidaan pitää loogisena. Lisäksi valitusluvan myöntäminen kantelu- ja purkuperusteella palvelee paremmin asianosaisen oikeusturvaa, kun ei tarvitse jäädä odottamaan lainvoimaa, mikä puolestaan nopeuttaa ratkaisun saamista.

Muu painava syy

Valituslupa voidaan myöntää myös, mikäli sen myöntämiseen on *muu painava syy*. Muu painava syy on yksittäistapauksellinen ja liittyy KKO:n tehtävään oikeudenmukaisuuden ja oikeusvarmuuden edistäjänä. Muun painavan syyn peruste tarjoaa mahdollisuuden yksittäisen ratkaisun epäoikeudenmukaisuuden tai kohtuuttomuuden huomioimiseen valituslupahakemuksen yhteydessä. Muun painavan syyn perustetta tulee harkita ensisijaisesti muutoksenhakijan kannalta, mutta tämä lupaperuste on kuitenkin tarkoitettu luonteeltaan poikkeukselliseksi.

Valitusluvan myöntäminen muun painavan syyn perusteella edellyttää lähtökohtaisesti,

että asian tulee ensinnäkin olla muutoksenhakijalle erityisen tärkeä. Erityisen tärkeyden arvioinnissa merkitystä voidaankin antaa rikoksen tärkeydelle tai tuomitulle rangaistukselle tai toisaalta myös muutoksenhakijan taloudelliselle intressille. Erityisen tärkeyden edellytyksen lisäksi edellytetään vielä, että muutoksenhaun kohteena oleva ratkaisu on selvästi kohtuuton tai epäoikeudenmukainen tai oikeudentunnon vastainen. Kohtuuttomuus tai epäoikeudenmukaisuus voi ilmetä esimerkiksi rangaistuksen mittaamisena vakiintuneesta käytännöstä poikkeavasti tai toisaalta näyttö- tai oikeuskysymyksen ratkaisemisena väärin, mutta kuitenkin niin, ettei se riitä perusteeksi ratkaisun purkamiseen tai poistamiseen. Sekä erityisen tärkeyden edellytyksen että kohtuuttomuuden tai epäoikeudenmukaisuuden edellytyksen tulee molempien täytyä, jotta muun painavan syyn prejudikaattiperustetta voidaan soveltaa.

Sekä kantelu- ja purkuperuste, että muun painavan syyn peruste tulevat sovellettavaksi vain poikkeuksellisesti eli ne toimivat niin sanotusti ”varaventiileinä”. KKO:n valituslupaperusteiden tarkastelu osoittaa, että niiden ja hovioikeuden jatkokäsittelylupaperusteiden välillä voidaan nähdä paljon sisällöllistä yhteneväisyyttä. Lupakynnys on kuitenkin KKO:n kohdalla olennaisesti korkeampi.

Valituslupa on mahdollista OK 30 luvun 3 § 2 momentin perusteella myöntää myös osittain ja rajoittaa se koskemaan joko osaa hovioikeuden ratkaisusta taikka kysymystä, jonka ratkaiseminen on tarpeen oikeuskäytännön ohjaamiseksi tai muutoin valituslupaperusteen kannalta. Rikosasiassa osa hovioikeuden ratkaisusta voi tarkoittaa esimerkiksi tiettyä syytekohtaa tai pelkkää sivuvaatimusta, kuten vahingonkorvausvaatimusta tai myös ainoastaan tuomittua rangaistusta tai rangaistuslajia. Mikäli valituslupa myönnetään rajattuna kysymykseen, jonka ratkaiseminen on tarpeen oikeuskäytännön ohjaamiseksi tai muutoin valituslupaperusteen kannalta, voi KKO OK 30 luvun 3 §:n 3 momentin perusteella muilta osin perustaa ratkaisunsa valituksen kohteena olevassa ratkaisussa todettuihin seikkoihin. OK 30 luvun 3 §:n 4 momentin mukaan jos valituslupa myönnetään osittain, kysymys valitusluvan myöntämisestä muulta osalta voidaan siirtää ratkaistavaksi valituksen käsittelyn yhteydessä.

Valitusluparatkaisuissa otetaan kantaa vaan luvan myöntämiseen eikä ratkaisuja perustella. Jos valituslupahakemus hylätään kokonaisuudessaan, kyse on KKO:n

lopullisesta ratkaisusta. Mikäli valituslupa myönnetään kaikilta osin, katsotaan kyseessä olevan prosessin jatkamista koskeva päätös eikä asianosaiselle anneta tästä erillistä ratkaisua.

Valituslupa myönnetään vain pienessä osassa sitä koskevista hakemuksista. Oikeusministeriön julkaisemasta tuomioistuinten vuoden 2017 työtilastoista käy ilmi, että tällöin KKO:lle saapui valituslupahakemuksia rikosasioissa yhteensä 965 kappaletta. KKO:n vuoden 2017 tilastojen mukaan valituslupia myönnettiin rikosasioissa 77 kappaletta. Tämä tarkoittaa sitä, että valituslupa myönnettiin vuonna 2017 rikosasioissa vain 8,0 prosentissa tapauksista. Valitusluvan saaneiden tapausten alhainen määrä heijastelee periaatetta, jonka mukaan oikeudenkäynnin painopisteen tulee olla alemmissa oikeusasteissa. Se tarkoittaa myös sitä, että käytännössä muutoksenhakuoikeudella korkeimpaan oikeuteen on asianosaisen kannalta melko vähäinen tosiasiallinen merkitys.

- Korkeimman oikeuden rooli

Valituslupajärjestelmään siirtymisen myötä korkeimman oikeuden rooliksi on muodostunut lähinnä ennakkopäätöstuomioistuimena toimiminen ja sen päätehtäväksi lainkäytön yhtenäisyydestä huolehtiminen ja oikeuskäytännön ohjaaminen. Muutos on aiempaan verrattuna radikaali: vuoteen 1980 asti KKO tarkasti aina hovioikeuden ratkaisun oikeellisuuden lopputuloksen, jolloin se tosiasiallisesti kontrolloi ratkaisun oikeellisuutta yksittäistapauksessa. Yksittäistapauksen asianosaisen oikeusturvan kannalta aiempi tilanne toi toki vielä lisävarmuutta ja –kontrollia, ja vaikuttaa siten periaatteessa oikeusturvan näkökulmasta perustellummalta ratkaisulta.

Nykyisin lainkäyttöraatkaisujen oikeellisuudesta vastaaminen on siirtynyt viime kädessä hovioikeuksille. Muun muassa *Rautio* on todennut järjestelmän muuttuneen tosiasiaassa pitkälti vain kaksiportaiseksi. Kansalaisnäkökulmasta tarkasteltuna todellinen kolmen instanssin järjestelmä vaikuttaa todennäköisesti oikeusturvan ja oikeusvarmuuden paremmin takaavalta ratkaisulta yksinkertaisesti siksi, että käsillä oleva kysymys on mahdollista saada tutkittavaksi useammassa instanssissa. Tämä korostuu etenkin siinä tapauksessa, jos käräjä- ja hovioikeuksien ratkaisut ovat poikenneet toisistaan.

Toisaalta kuitenkin oikeusturvaa tuo myös yhtenäinen ja ennakoitava oikeudenkäyttö.

KKO:n nykyinen rooli lainkäyttöä ohjaavana ja valvovana tahona edistää juuri tämän tavoitteen toteutumista. Lisäksi kuten on jo useaan otteeseen tullut ilmi, oikeudenkäynnin painopisteen tulisi olla alioikeudessa ja menettelyn siellä riittävän laadukasta. Laadukas ja luotettava alioikeusmenettely on asianosaisen oikeusturvan kannalta paras vaihtoehto. Voidaankin ajatella, että KKO:n tärkein merkitys asianosaisen oikeusturvan toteutumiselle on välillinen: lainkäyttöä ohjaamalla se edistää laadukasta oikeudenkäyntiä alemmissa instansseissa, jolloin asianosaisen oikeusturva toteutuu parhaiten.

• **Liitännäisiä oikeusturvakysymyksiä**

- **Käsittelyn kesto**
- Lähtökohtia

Jo tutkimuksen aluksi todettiin, että muutoksenhakutilanne tarkoittaa luonnollisesti asian käsittelyn pitkittymistä ja lopullisen ratkaisun saamisen viivästymistä, ja näin ollen muutoksenhausta aiheutuu myös haittaa niin asianosaisille kuin yhteiskunnallekin. Myös rikosprosessin asianomistajan kannalta muutoksenhakutilanne on kaksijakoinen, sillä toisaalta muutoksenhaku itsessään toki palvelee asianomistajan oikeusturvan tarvetta ja oikeussuojan saamista, mutta toisaalta ratkaisun saamisen viivästyminen ja asian käsittely uudemman kerran on erityisesti rikosasiassa omiaan lisäämään inhimillistä kärsimystä.

Toisaalta muutoksenhakutilanteet ovat väistämättömiä ja tällöin myös muutoksenhakuprosessia koskevat jaksossa 2 esitellyt perustuslain oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset sekä ihmisoikeussopimusten prosessin laadulle asettamat vaatimukset, joista yksi on käsittelyn viivytyksettömyys. Perustuslaissa käsittelyn keston osalta käytetty sanamuoto on ”ilman aiheetonta viivytystä”, EIS:ssa vastaavasti käytetään kohtuullisen ajan käsitettä. KP –sopimus takaa rikoksesta syytetylle oikeuden saada asiansa käsitellyksi ”ilman kohtuutonta viivytystä”. Ihmisoikeussopimuksissa on kyse oikeudenkäynnin kestosta sen alusta lainvoimaisen tuomion antamiseen saakka, joka muutoksenhakutilanteissa tarkoittaa ylemmän oikeusasteen varsinaisen muutoksenhaun johdosta antaman tuomion tai valitusluvan epäävän ratkaisun antamishetki. Etenkin rikosjutuissa mukaan luetaan usein kuitenkin

myös jo esitutkinta- ja syyteharkinta-ajat. Ratkaisevana on pidetty hetkeä, jona epäilty on tosiasiallisesti syytetyn asemassa.

Käsittelyajat ovat olleet Suomessa pitkään epätydyttävällä tasolla ja EIT on antanutkin useita Suomea koskevia tuomioita, joissa on tältä osin todettu EIS:n rikkominen. Resurssipulaa ei ole pidetty hyväksyttävänä syynä oikeudenkäyntien pitkittymiselle ja valtio vastaa aina oikeudenkäynnin kokonaisuksen pysymisestä kohtuullisena. Oikeudenkäyntien kestojen lyhentäminen on ollut merkittävä taustasyy ja tavoite muutoksenhaun kehittämiseksi ja sekä jatkokäsittely- että valituslupajärjestelmien käyttöönottamiseksi.

Käsittelyn viivästyminen voi olla myös alentava vaikutus tuomittuun rangaistukseen tai syyteeseen. Kansallisessa oikeudessamme rikoslain (RL, 19.12.1889/39) rangaistuksen määräämistä koskevassa 6 luvussa 7 §:ssä on säädetty kohtuullistamisperusteista ja 1 kohdassa tällaisena perusteena mainitaan tekijälle rikoksesta johtunut muu seuraus. Käsittelyn pitkittymistä voidaan pitää tällaisena kohtuullistamisperusteena. Asianomistajan kannalta tarkasteltuna se, että syytetyn rangaistusta alennetaan käsittelyn keston pituudesta johtuen, voi tuntua kohtuuttomalta. Luonnollisesti myös asianomistajalle koituu haittaa ja vähintään inhimillistä kärsimystä käsittelyn viivästyisestä ja asianomistajan kannalta tilanne saattaa näyttytyä siten, että syytetty jopa hyötyy pitkittyneestä menettelystä.

Kansallisella tasolla oikeudenkäyntien viivästyminen johdosta säädettiin vuonna 2009 laki oikeudenkäynnin viivästyksen hyvittämisestä (HyvL 29.5.2009/362). Lain tarkoituksena on jälkikäteen oikeussuojakeinona mahdollistaa asianosaiselle hyvityksen saaminen valtion varoista, jos oikeudenkäynti viivästyy. Hyvitystä on erikseen vaadittava pääasiaa käsittelevältä tuomioistuimelta ennen pääasian käsittelyn päättymistä. Muutoksenhakuvaiheessa hyvitysvaatimus voidaan esittää vielä hovioikeudessa, joka voi määrätä hyvityksen koko oikeudenkäynnin osalta. Hyvityslain säätämisen yhteydessä lisättiin OK:een uusi 19 luku, joka sisältää säännökset asian kiireelliseksi määräämisestä. Käräjäoikeus voi asianosaisen vaatimuksesta määrätä asian kiireelliseksi, mikäli asian käsittelemiseksi ennen muita asioita on erityisen painava syy. Erityisen painavan syyn arvioinnissa otetaan huomioon oikeudenkäynnin kesto, asian laatu ja merkitys asianosaiselle sekä muuta mahdolliset perusteet, kuten

mahdollinen ihmisoikeusloukkauksen vaara.

Tuomioistuinten työtilastoista vuodelta 2017 käy ilmi, että keskimääräinen käsittelyaika käräjäoikeuksissa rikosasioiden osalta oli 4,2 kuukautta. Vireillä olleista rikosasioista 13,4 prosenttia oli ollut vireillä yli 12 kuukautta. Hovioikeuksissa keskimääräinen rikosasioiden käsittelyaika puolestaan oli 5,3 kuukautta. Asioissa, joissa jatkokäsittelylupa oli evätty, käsittelyaika oli 1,9 kuukautta. KKO:n osalta ei ole käytettävissä käsittelyaikaa koskevia tietoja erikseen riita- ja rikosasioiden osalta. Kaiken kaikkiaan KKO:n keskimääräinen käsittelyaika oli asiaratkaisuiden osalta 18,5 kuukautta ja hylättyjen valituslupa-asioiden osalta 5,1 kuukautta.

Näin ollen haettaessa muutosta hovioikeudelta, voi käsittely kestää kokonaisuudessaan noin vuoden. Niissä harvoissa tapauksissa, kun asia etenee KKO:lle ja valituslupa myönnetään, pitenee käsittelyn kesto vielä huomattavasti. Pääsääntöisesti muutoksenhaut kuitenkin etenevät vain hovioikeuteen asti, jolloin siis kahden instanssin käsittely vie yhteensä keskimäärin noin vuoden. Asiasta ja sen erityispiirteistä riippuu, voidaanko tätä aikaa pitää kohtuullisena ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytykset täyttävänä. Seuraavaksi käsitellään oikeuskäytännön valossa kohtuullisen ajan käsitettä ja rajanvetoa siihen liittyen.

- Käsittelyn kesto oikeuskäytännössä

Kohtuullisen ajan käsitettä ei ole määritelty yksiselitteisesti, vaan kohtuulliseksi katsottava aika arvioidaan kokonaisuuden perusteella. EIT on useissa ratkaisuisaan todennut, että arvioon vaikuttavat paitsi asian laatu ja merkitys asianosaiselle, myös jutun vaikeus sekä myös valittajan itsensä että toimivaltaisen viranomaisen menettely. Rikosasiat ovat jo itsessään erityistä nopeutta käsittelyn suhteen vaativia asioita. Joutuisuusvaatimus korostuu etenkin silloin, kun asialla on liityntää henkilölle merkittäviin asioihin, kuten perhesuhteisiin tai mikäli henkilön terveydentila on sellainen, että asia tulee käsitellä nopeasti. Käytännössä edellytetään kuitenkin hyvin pitkää käsittelyaikaa, jotta sopimusrikkomus olisi todettavissa.

Seuraavat EIT:n ratkaisuihin poimitut esimerkit korostavat hyvin sitä, että asian kokonaisuudella ja käsiteltävien kysymysten luonteella on merkitystä arvioitaessa kohtuullista aikaa.

Esimerkiksi tapauksessa *Remes v. Suomi* kyse oli yksinkertaisesta rikosasiasta, jossa valittaja oli syytettynä herjauksesta. Pääkäsittelyä KäO:ssa jouduttiin lykkäämään kertaalleen. KäO tuomitsi valittajan 40 päiväsakkoon ja lisäksi suorittamaan asianomistajalle vahingonkorvausta sekä korvausta kuluista. Valittaja haki muutosta hovioikeudelta ja hovioikeus hylkäsi syytteen tahallisuuden puutteen perusteella. KKO epäsi valitusluvan. Valittaja väitti EIS 6 artiklan 1 kohdan rikkomusta oikeudenkäynnin keston perusteella. EIT katsoi tarkasteltavan ajan alkaneen poliisikuulustelusta maaliskuussa 2002 ja päättyneen KKO:n valitusluvan epäämiseen huhtikuussa 2007, jolloin kokonaiskestoksi kolmessa oikeusasteessa muodostui noin viisi vuotta ja kaksi kuukautta. EIT piti hovioikeuskäsittelyn kestoa erityisen pitkänä ottaen huomioon, että kyse oli yksinkertaisesta rikosjutusta. Kuitenkin EIT totesi asian kokonaisuuden kannalta, ettei asiassa ollut kyse sellaisista kysymyksistä, jotka yleensä edellyttivät erityistä joutuisuutta viranomaisilta. Vaikkei käsittely ollut niin joutuisaa, kuin yksinkertaisessa rikosjutussa yleensä voitiin odottaa, EIT katsoi, ettei kohtuullista aikaa ollut ylitetty ja jätti valituksen ilmeisen perusteettomana enemmälti tutkimatta.

Tapaukset *X. v. Ranska* sekä *F.E. v. Ranska* liittyvät niin sanottuun Ranskan veriskandaaliin, jossa oli kyse siitä, että vuonna 1985 maaliskuu- ja lokakuun välillä useat ihmiset saivat sairaalassa saamistaan kuumakäsittelmättömistä verituotteista HIV – tartunnan. Molemmissa tapauksissa oli muun ohella kyse kohtuullisesta ajasta oikeudenkäynneissä, joissa tartunnan saaneet vaativat korvausta. Valittajat väittivät tältä osin EIS 6 artiklan 1 kohdan rikkomusta. Tapauksessa *X. v. Ranska* EIT katsoi oikeudenkäynnin kestoksi 1 vuotta 10 kuukautta. Tapauksessa *F.E. v. Ranska* EIT katsoi tarkasteltavaksi ajaksi 2 vuotta 3 kuukautta. Molemmissa tapauksissa EIT totesi tapausten olleen jossain määrin vaikeita. Edelleen EIT katsoi kuitenkin molempien tapausten osalta, että valittajien sairaus huomioiden kyse oli heille erittäin tärkeästä asiasta. Tapauksessa *F.E. v. Ranska* EIT katsoi oikeudenkäynnillä olleen valittajalle sekä henkistä että taloudellista merkitystä hänen sairautensa huomioiden. Tapauksessa *X. v. Ranska* EIT puolestaan kiinnitti huomiota hakijan sairauden vaiheeseen, joka oli tartunnan toiseksi viimeinen vaihe. EIT katsoi molempien tapausten osalta, että huolimatta muista seikoista erityinen joutuisuus olisi ollut tarpeen.

Ranskaa koskevien tapausten valossa ainakin yhtenä lähtökohtana voidaan pitää sitä, että asianosaisen kannalta luonteeltaan erityistä joutuisuutta vaativia asioita ovat henkilökohtaisesti herkät tai arkaluontoiset asiat. Lisäksi henkiselle merkitykselle oli annettu painoarvoa. Rikosprosessin asianomistajan kannalta juuri tämäntyypiset seikat voivat nimenomaisesti olla usein käsillä. Käsittelyn joutuisuuden vaatimus ei siten aina ole samanlainen eikä joka tilanteessa aina yhtä akuutti. Kuitenkin muutoksenhakujärjestelmän tulisi olla sillä tavoin ”ketterä”, että tarvittaessa se pystyy mukautumaan myös erityisen joutuisuuden vaatimukseen lähtökohtaisen joutuisuuden lisäksi.

- **Jatkokäsittely- ja valituslupapäätösten perusteleminen**
- Perustelemisen merkitys yleisellä tasolla

Oikeus saada perusteltu päätös on yksi oikeusturvan elementti ja kuten jaksossa 2 on käynyt ilmi, se on erikseen turvattu PL 21 §:n 2 momentissa oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kuuluvana. Ihmisoikeussopimusten tasolla puolestaan EIS ei sanamuotonsa perusteella suoranaisesti edellytä päätöksen perustelemista, mutta perusteluvaatimus on muotoutunut EIT:n oikeuskäytännössä, joten perusteluvelvollisuus kuuluu myös EIS:n oikeudenmukaiselle oikeudenkäynnille asettamiin vaatimuksiin. Tuomioistuinten kannalta kyse on *velvollisuudesta*: tuomio on perusteltava. Perusteleminen on tuomioistuimelle kuuluva prosessitoimi, jonka laiminlyönnistä seuraa sanktioita. Säännökset tuomion perustelemisesta löytyvät OK 24 luvun 4 §:stä ja rikosasioista koskien vielä ROL 11 luvun 4 §:stä.

Kohteita, joille perustelut on suunnattu, nimitetään *adressaateiksi*. Perustelujen kohde eli adressaattiryhmiä saattaa samalla kertaa olla useampia, ja adressaattiryhmien keskinäiset tiedontarpeet ja edellytykset ymmärtää ratkaisun perusteluja vaihtelevat. Perustelut on luonnollisesti ensisijaisesti suunnattu kyseessä olevan jutun asianosaisille ja erityisesti hävinneelle osapuolelle. Kuitenkin perusteluilla on merkitystä koko ympäröivän yhteiskunnan kannalta, koska perustelut herättävät kiinnostusta myös esimerkiksi tiedotusvälineissä ja niiden kautta kansalaisissa. Adressaattiryhmillä ja niiden erilaisilla odotuksilla ja tarpeilla on siten vaikutusta perustelujen laatimiseen.

Perusteluilla voidaan katsoa olevan useita eri tehtäviä, joita voidaan ryhmitellä eri tavoin. EIT:n oikeuskäytännön mukaan perusteluilla toteutetaan kontrollin, hyväksyttävyyden, muutoksenhakuparkinnan, luottamuksen, kontradiktorisuuden sekä julkisen valvonnan funktioita.

Virolainen ja *Martikainen* puolestaan ovat erottaneet perusteluiden funktioista neljä eri ryhmää, jotka ovat justifikaatio- eli legitimizeettifunktiot, kommunikaatiofunktio, kontrollifunktio sekä prejudikaattifunktio. *Justifikaatiofunktioilla* tarkoitetaan tiivistettynä ratkaisun perusteluja ja niitä koskevaa oikeudellista päättelyä eli toisin sanoen ratkaisun *oikeutusta*; miksi ja miten on päädytty juuri siihen tai tähän ratkaisuun. Justifikaatiofunktion näkökulmasta perusteluiden tarkoituksena on ensinnäkin vakuuttaa hävinnyt osapuoli siitä, että ratkaisu on tehty asianmukaisesti ja lopputulos on sisällöllisesti oikea. Toisaalta perusteluilla on merkitystä myös mahdollisen muutoksenhaun osalta ja ylemmälle tuomioistuimelle ne tarjoavat

lähtökohdan asiaan perehtymisessä ja sen ratkaisemisessa. Perustelujen *legitimeettifunktiolla* puolestaan ymmärretään perustelujen vaikutusta oikeudenkäyttöä kohtaan koettuun luottamukseen. Virolainen ja Martikainen ovat ilmaisseet asian siten, että ”perusteluilla halutaan saada oikeudenkäyntejä seuraava yleisö vakuuttuneeksi ratkaisujen oikeellisuudesta ja kohtuullisuudesta”. Legitimeettifunktio on läheisessä yhteydessä lainkäytössä nykyisin korostuneeseen kansalaisnäkökulmaan sekä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin julkisuusvaatimukseen.

Kommunikaatiofunktio puolestaan viittaa perusteluiden informatiiviseen merkitykseen, ja se voidaan jakaa prosessin sisäiseen ja ulkoiseen funktioon. Prosessin sisäinen kommunikaatiofunktio on tarkoittaa perusteluiden merkitystä asianosaisille sekä mahdolliselle muutoksenhakutuomioistuimelle, ja ulkoinen taas puolestaan perusteluiden merkitystä muille kuin asianosaisille, siis ympäröivälle yhteiskunnalle. Kommunikaatiofunktio voidaan nähdäkseni hahmottaa myös osin edellä käsitellyyn justifikaatio- ja legaliteettifunktioon sisältyvänä.

Perusteluiden *kontrollifunktion* yhtenä osa-alueena on erotettavissa ensinnäkin asianosaiskontrolli, joka tarkoittaa nimensä mukaisesti sitä, että perusteluiden avulla asianosaiselle avautuu mahdollisuus kontrolloida tuomion oikeellisuutta sekä ratkaisun oikeellisuutta. Jotta tällainen kontrolli mahdollistuisi, tulee perusteluiden olla riittävän yksityiskohtaiset ja vastata kysymykseen siitä, vastaako tuomion lopputulos esitettyä prosessiaineistoa ja onko asiassa sovellettu oikeita normeja oikealla tavalla. Ympäröivän yhteiskunnan perusteluiden avulla harjoittamasta ulkoisesta kontrollista taas käytetään nimitystä demokraattinen kontrolli. Ajatus ympäröivän yhteiskunnan kontrollin mahdollistamisesta on sidoksissa demokraattiseen yhteiskuntajärjestelmään, jossa mikään instanssi ei voi käyttää kontrolloimatonta valtaa. Kontrollifunktion kolmantena osa-alueena on erotettavissa tuomarille perustelujen kautta avautuva mahdollisuus jälkikäteiseen itsekontrolliin ja oman ratkaisunsa tarkasteluun. *Virolainen* ja *Martikainen* ovatkin todenneet, että perustelemisvelvollisuus edistää oikeusvarmuutta, koska se lisää tuomarin itsekritiikkiä, edesauttaa kaikkien asiaan vaikuttavien seikkojen huomioon ottamista ja johtaa kaiken kaikkiaan asian perusteellisempaan selvittämiseen.

Viimeisenä perustelemisen funktiona voidaan vielä erottaa *prejudikaattifunktio*, joka

viittaa ylimpien oikeusasteiden, eli käytännössä meillä prejudikaattituomioistuimena toimivan KKO:n ratkaisujen perusteluiden merkitykseen. Ratkaisuiden perustelut vaikuttavat prejudikaattivaikutukseen. Vain vakuuttavat ja asianmukaiset perustelut voivat johtaa siihen, että ratkaisu tai siitä ilmenevä oikeusohje saa tosiasiallista sitovuutta. Toisaalta KKO:n perusteluilla on vaikutusta myös siihen, millaisia perusteluita tuomioissa voidaan esittää, sillä KKO:n prejudikaattien perustelut toimivat myös perustelemisen mallina.

Kuten edelläkin on jo käynyt ilmi, perusteluilla on merkitystä myös muutoksenhaussa. Merkitys ulottuu yhtäältä muutoksenhakutuomioistuimeen, mutta toisaalta ja jopa merkittävämmässä määrin potentiaaliseen muutoksenhakijaan eli asianosaiseen. Perustelujen avulla ratkaisun oikeellisuuden ja kaikkien seikkojen asianmukaisen huomioon ottamisen arviointi mahdollistuu ja perustelujen valossa myös mahdollisen muutoksenhaun menestymistä on mahdollista arvioida. Perustelujen laadulla voi siis olla vaikutusta asianosaisen muutoksenhakuhaluuteen ja toisaalta muutoksenhakuun päädyttäessä, perustelut ovat muutoksenhaun laatimisen oivallinen apuväline. Muutoksenhakuun liittyen on vielä syytä todeta, että se, että asianosainen päätyy hakemaan muutosta, ei sinällään ole merkki perustelujen epäonnistumisesta.

- Jatkokäsittelylupaa koskevat päätökset

Myönteisestä jatkokäsittelylupapäätöksestä ei anneta erillistä toimituskirjaa, vaan siitä vain ilmoitetaan sekä valittajalle että tämän vastapuolelle. Myönteiseen jatkokäsittelylupapäätökseen ei OK 25a luvun 19 §:n 1 momentin perusteella saa hakea muutosta.

Kielteinen jatkokäsittelylupapäätös sen sijaan on muutoksenhakukelpoinen. Myös jos jatkokäsittelylupa on myönnetty vain osittain, muutoksenhaku on mahdollista. Tällöin muutosta haetaan OK 25a luvun 19 §:n 2 momentin mukaan samassa yhteydessä kuin valitetaan hovioikeuden ratkaisusta muilta osin. Edelleen saman lainkohdan mukaan jos asiassa ei ole myönnetty jatkokäsittelylupaa kaikille valittajille, myöntämättä jättämistä koskevaan päätökseen haetaan muutosta siten kuin 30 luvun 1 §:ssä säädetään.

Kielteinen jatkokäsittelylupapäätös on perusteltava. OK 25a luvun 17 §:n mukaan, jos jatkokäsittelylupaa ei myönnetä, päätöksestä on käytävä ilmi seuraavat seikat:

- 1) kaikki 11 §:ssä säädetty perusteet jatkokäsittelyluvan myöntämiselle on tutkittu;
- 2) jatkokäsittelylupaa ei ole myönnetty; ja
- 3) käräjäoikeuden ratkaisu jää pysyväksi.

Lisäksi päätökseen on sisällytettävä selostus asianosaisten vaatimuksista ja vastauksista.

Kuten lainkohdasta käy ilmi, sen asettamat vaatimukset perusteluille ovat hyvin niukat. Jatkokäsittelylupajärjestelmän käyttöönottoa koskevassa hallituksen esityksessä todetaan ensinnäkin, että ratkaisu, jossa jatkokäsittelylupaa ei myönnetä, olisi oikeudenkäyntiä koskeva ratkaisu eli niin sanottu prosessiratkaisu, joka jättää voimaan käräjäoikeuden ratkaisun. Edelleen esityksessä todetaan nimenomaisesti, että lähtökohtaisesti päätöstä ei edellä mainittuja vähimmäisedellytyksiä lukuun ottamatta muutoin tarvitsisi perustella. Hallituksen esityksessä viitataan myös EIT:n oikeuskäytäntöön tapaukseen *Gorou v. Kreikka* ja todetaan siitä voitavan päätellä, ettei EIS 6 artikla edellytä, että jatkokäsittelylupamenettelyn kaltaisessa menettelyssä annettu ratkaisu olisi normaalitapauksessa perusteltava yksityiskohtaisemmin. Esityksessä viitataan myös YK:n ihmisoikeuskomitean tapauksessa (CCPR/C/93/D/1542/2007; Communication No. 1542/2007) antamaan päätökseen, jossa todettiin KP –sopimuksen 14 artiklan 5 kappaleen loukkaus, koska muutoksenhakutuomioistuimien ei ollut asiallisesti perustellut ratkaisuaan edes suppeassa muodossa, ja todetaan Suomea sitovien kansainvälisten velvoitteiden sitovan myös hovioikeuksia niiden perustellessa jatkokäsittelyluvan epäviä päätöksiä.

Koska OK 25a luvun 17 §:n 1 momentissa säädettyssä on kyse vähimmäistasosta, ei estettä luparatkaisuiden seikkaperäisemmälle perustelemiselle ole. Joissain tilanteissa on tarpeen antaa erillinen perusteltu vastaus valittaja väitteisiin. Koska jatkokäsittelyluvan hylkäävä päätös ei ole valitusasiaa koskeva *asiaratkaisu*, ei käräjäoikeuden ratkaisun perusteluja saa sen perusteluissa muuttaa tai täsmentää. Luvan epäävää päätöstä ei saa myöskään perustaa tosiseikkaan, johon käräjäoikeus ei ole perustanut tuomiotaan, vaikka tällaisella seikalla ei olisikaan vaikutusta lopputuloksen kannalta. Jos käräjäoikeuden perustelujen korjaamiseen tai täydentämiseen ilmenee aihetta, on tällöin myönnettävä jatkokäsittelylupa.

Jokela on perustellusti tuonut esille, että jatkokäsittelylupajärjestelmän soveltamisalan laajentaminen 1.10.2015 lukien on korostanut kielteisten lupapäätösten asianmukaisen

perustelemisen tarvetta.

Asianosaisen kannalta epäävän lupapäätöksen perustelujen vähimmäisvaatimusten tuoma informaatioarvo on vähäinen. Näin on sekä asianomistajan että syytetyn kannalta. Lisäksi huomiota voidaan kiinnittää siihen seikkaan, että jatkokäsittelylupaa hakevan on hakemuksessaan ilmoitettava, millä perusteella lupa tulisi myöntää. Tämän asianosaiselle asetetun edellytyksen vastapainona voisi ajatella, että epäävässä luparatkaisussa hovioikeudelta voitaisiin edellyttää perusteltua kannanottoa ainakin siihen, miksei juuri vedotulla lupaperusteella jatkokäsittelylupa ole myönnettävissä. Toisaalta hovioikeuden velvollisuus on viran puolesta tutkia myös muiden kuin nimenomaisesti vedottujen lupaperusteiden soveltuvuus, joten tähän velvollisuuteen nähden pelkän vedotun lupaperusteen soveltumattomuuden yksityiskohtaisempi perusteleminen ei välttämättä ole aivan ongelmaton ajatus.

Huovila on listannut perustelemiseen liittyviä ”peukalosääntöjä”. Hän on yhtenä oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin liittyvänä peukalosääntönä esittänyt, että asianosaisen kysymyksiin tulee vastata, ”jopa silloin, kun vastaus on selvä tai ei kohdistu lopputuloksen määräämisen kannalta relevantteihin seikkoihin”. Tämä sääntö tukisi edellä esitettyä ajatusta asianosaisen esittämiin perusteisiin vastaamisesta.

Kuten aiemmin on jo tullut esille, asianomistajan (ja myös syyttäjän) jatkokäsittelyluvan tarve määräytyy nykyisin samalla tavalla kuin syytetyn ja se on sidottu syytetylle tuomitun vankeusrangaistuksen pituuteen. Ratkaisua voidaan kritisoida asianomistajalle nurinkuriseksi (ks. kritiikistä aiemmin jaksossa 4.2.3 esitetty), ja se johtaa siihen, että asianomistaja tarvitsee jatkokäsittelyluvan usein juuri niissä tapauksissa kun hänellä on suuri muutoksenhakuinnostus nimenomaan syytetylle tuomitun rangaistuksen alhaisuuden vuoksi. Asianomistaja joutuu siten hakemaan jatkokäsittelylupaa niin sanotusti ”heikommasta” tai ainakin erilaisesta lähtökohdasta, kuin syytetty. Näin ollen, koska asianomistajan jatkokäsittelylupa voi tulla evätyksi muutoksenhakuinnostin ollessa korkea, epäävän päätöksen laajemmille perusteluille olisi nähdäkseni asianomistajan kannalta korostunut tarve.

Kuten EIT:kin on ratkaisukäytännössään todennut, asian luonne ja laatu tulisi perustelujen suhteen ottaa huomioon ja etenkin asianosaiselle erityisen merkityksellisissä asioissa epäävää lupapäätöstä tulisi nähdäkseni olla velvollisuus

perustella vähimmäistasoa laajemmin. Tämä palvelisi oikeudenkäytön kansalaisnäkökulmaa nykyistä paremmin.

- Korkeimman oikeuden valituslupaa koskevat päätökset

Muutoksenhausta hovioikeudesta KKO:een säädetään OK 30 luvussa. Toisin kuin hovioikeuden kohdalla, laki ei aseta KKO:lle edes muodollisia vähimmäisvaatimuksia perustelujen suhteen. Toisaalta, kuten *Virolainen* ja *Martikainen* huomauttavat, laki ei myöskään sisällä nimenomaista säännöstä, jonka mukaan KKO olisi vapautettu perustelemisvelvollisuudesta.

KKO:n myönteisten valitusluparatkaisujen kohdalla erillistä päätöstä luvan myöntämisestä ei tehdä, vaan luvan myöntämisestä ainoastaan ilmoitetaan hakijalle ja ratkaisu merkitään esittelylistaan. Menettely on myönteisen ratkaisun osalta siis samankaltainen kuin hovioikeudessa.

KKO on itse vakiintuneesti katsonut, että perustelemisvelvollisuutta koskevien säännösten puuttuminen merkitsee sitä, ettei perusteluvollisuutta ole kielteistenkään luparatkaisujen kohdalla. Valituslupan epäävä päätös sisältää siten ainoastaan tiedon siitä, että lupaa ei myönnetä ja että hovioikeuden tuomio jää pysyväksi. *Hallberg* on katsonut KKO:n valitusluparatkaisut eräänlaiseksi poikkeukseksi PL:n perustelemisvelvollisuudesta. *Virolainen* ja *Martikainen* ovat kritisoineet tällaista ratkaisua, että lain jättäessä tietyn kysymyksen avoimeksi, tuomioistuin voi itse päättää omasta menettelystään ja menetellä asiassa kokonaan eri tavalla kuin alemmat oikeusasteet. He ovat katsoneet, että perusteltua olisi sen sijaan analogisesti laajentaa alempien oikeusasteiden kohdalla sovellettavia säännöksiä koskemaan myös KKO:ta ja tavoitella siten yhtenäistä käytäntöä kaikkien oikeusasteiden kohdalla.

Valitusluparatkaisujen perustelemattomuuden tueksi on vedottu muun muassa siihen, että valitusluparatkaisujen kohdalla kyse ei olisi lainkäytöstä, vaan ainoastaan KKO:n sisäisestä ratkaisusta sekä siihen, ettei lainmukainen perusteluvollisuus ulottuisi valitusluparatkaisuihin, vaan koskisi ainoastaan pääasian ratkaisua eli tuomiota. Valitusluparatkaisujen kohdalla on kuitenkin kyse yleisestä lain eikä esimerkiksi vain KKO:n sisäisen työjärjestyksen soveltamisesta. Mitä tulee perusteluvollisuuden ulottuvuuteen, OK ja ROL sisältävät säännökset myös päätösten perustelemisesta ja

kyseisten säännösten mukaan perusteluvelvollisuus koskee erityisesti päätöstä, jolla vaatimus hylätään. Valituslupan epäävän ratkaisun ollessa prosessin kannalta lopullinen, OK:n ja ROL:n hylkäävän päätöksen perustelemisesta koskevien säännösten voidaan katsoa soveltuvan siihen analogisesti.

Eräänä syynä valitusluparatkaisujen perustelemattomuudesta esitetään sitä, ettei ratkaisu tosiasiallisesti sisällä muuta kuin kannanoton siihen, onko valituslupaperusteita olemassa vai ei. Asianosaiselle tällainen perustelu ei toisi lisäarvoa, koska hänelle merkityksellistä on pääasian arviointi. *Tulokas* on katsonut, että perustelujen kirjoittaminen näkyviin olisi sinänsä mahdollista. Hänen mukaansa useimmissa perusteluissa todettaisiin lyhyesti, ettei asiaan liity prejudikaattikysymystä eikä muitakaan lupaperusteita ole. Toisaalta *Tulokas* korostaa, että prejudikaattiperusteen osalta lupaharkintaan vaikuttavat monet lainkäytön ohjaustehtävään liittyvät tekniset ja tarkoituksenmukaisuussyyt, jotka perusteluina voisivat herättää asianosaisessa hämmennystä, kun KKO:ssa asiaa ei ”tarkastellakaan hänen oikeussuojansa ja ratkaisun oikeellisuuden kannalta, vaan yleisen edun, lähinnä prejudikaatti-intressin näkökulmasta”. *Tulokas* katsoo, ettei yleiselle tasolle jäävillä perusteluilla olisi merkitystä asianosaisen näkökulmasta.

Kuten edellä hovioikeuksien jatkokäsittelyluparatkaisujen perustelemista koskien todettiin, eivät niin sanotut lainmukaiset minimiperustelut ole asianosaisen näkökulmasta kovinkaan informatiivisia. Mikäli siis KKO:n valitusluparatkaisujen perusteleminen tarkoittaisi ainoastaan samankaltaisia vähimmäisperusteluja, on *Tulokkaan* näkemys sinällään perusteltu. Epäilemättä myös lupaharkintaan liittyy sellaisia maallikon näkökulmasta hankalasti ymmärrettäviä elementtejä, jotka eivät välttämättä avaudu helposti asianosaiselle tai eivät ole niin sanotusti yleisen oikeustajun mukaisia.

Toisaalta kuitenkin perusteluille – vaikka sitten vähimmäisisältöisille – tulee antaa tietynlainen itseisarvo johtuen yksinkertaisesti siitä, että oikeus saada perusteltu päätös on perustuslaissa taattu. On omiaan herättämään epäluottamusta, että vain todetaan, ettei valituslupaa myönnetä liittämättä tähän lopputulokseen pääsemistä minkäänlaiseen harkintaprosessiin tai esittämättä edes lyhyesti niitä valituslupan edellytyksiä, jotka eivät kyseisessä tapauksessa ole olleet käsillä. Se, että luparatkaisun perusteluissa edes

viitattaisiin siihen, etteivät laissa määritellyt valituslupan myöntämisperusteet ole täyttyneet, osittaisi selkeästi, että ratkaisun teko kytkeytyy lakisääteisten edellytysten täyttymiseen. Tämä olisi omiaan lisäämään oikeusturvaa ja luottamusta järjestelmään. Oma kysymyksensä puolestaan on se, olisiko ajatuksen tasolla harkittavissa, että valitusluparatkaisujen perustelujen yhteydessä avattaisiin lyhyesti yleisellä tasolla valituslupaperusteisiin liittyvää harkintavaltaa tai jopa kyseisessä yksittäistapauksessa harkintaan vaikuttaneita seikkoja. Perustelujen laajuus ja yksityiskohtaisuus toki riippuisi myös käsillä olevan tapauksen laadusta ja muista vastaavista seikoista.

Myös KKO:n valituslupan epäävien ratkaisujen perustelemisvelvollisuutta voidaan perustella kansalaisnäkökulmalla ja yleisen oikeustajun huomioon ottamisella. Erityisesti silloin, kun valituslupaa on haettu julkisuudessa huomiota saaneessa ja yleisössä tunteita herättävässä asiassa, olisi valituslupan hylkäämisen perustelemine enemmän kuin paikallaan.

Esimerkkinä voidaan mainita KKO:n tuore ratkaisu, jossa asianomistajalle ei myönnetty valituslupaa paljon julkisuudessa olleessa 10 –vuotiaaseen tyttöön kohdistuneessa seksuaalirikosasiassa. Erityisesti tämän luonteisissa ja runsaasti julkisuutta saaneissa tapauksissa valitusluparatkaisun perustelemine olisi edellä mainituista syistä omiaan paitsi takaamaan asianomistajan oikeusturvan tarvetta, myös lisäämään lainkäytön läpinäkyvyyttä sekä ymmärrystä ja luottamusta oikeusjärjestelmää kohtaan.

• Lopuksi

Selvänä lähtökohtana on, että oikeusturvaan ja oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kuuluu oikeus hakea muutosta ainakin kerran. Tämä oikeus on jokaiselle kuuluvana johdettavissa perustuslaistamme. Asianomistajan kannalta ihmisoikeussopimusten merkitys ilmenee muutoksenhakumenettelyssä ja menettelyn oikeudenmukaisuuden turvaamisessa, mutta ihmisoikeussopimusten vaikutus on selkeästi merkittävämpi syytetyn muutoksenhakuoikeuden suhteen.

Perusoikeutenakaan muutoksenhakuoikeus ei kuitenkaan ole eikä voi olla rajoittamaton. Rajoittamaton muutoksenhakuoikeus ei suinkaan aina ole myöskään paras oikeusturvan tae. Oikeusturva itsessään on moniosainen kokonaisuus ja sen toteutuminen on tasapainottelua sen eri osa-alueiden välillä rajallisten resurssien puitteissa. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimus on korostunein nimenomaan

ensimmäisessä oikeusasteessa, ja vaikka vaatimus ulottuu myös muutoksenhakuvaiheeseen, eivät menettelylle asetetut edellytykset ole täysin samantasoisia kuin alioikeudessa.

Näistä lähtökohdista lähdettiin aikanaan rakentamaan uudenlaista muutoksenhakumenettelyä, jossa muutoksenhakuoikeus olisi rajallisempi ja tarkoituksenmukaisempi. Tärkeänä taustatekijänä kaikkien muutoksenhaun uudistamiseen liittyneiden hankkeiden kohdalla on ollut erään toisen oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin osan, oikeudenkäynnin kohtuullisen keston epätyytyttävä toteutuminen. Muutoksenhaun uudistamisella haluttiin nimenomaan nopeuttaa prosessien läpivientä ja tältä osin parantaa asianosaisten oikeusturvaa.

Viimeisimmällä muutoksenhaun uudistuksella eli jatkokäsittelylupajärjestelmän omaksumisella tavoiteltiin paitsi menettelyn nopeuttamista, myös selkeyttä ja järjestelmän edeltäjän, seulontamenettelyn, ongelmakohtien välttämistä. Lisäksi tavoitteena oli siirtää oikeudenkäynnin painopiste käräjäoikeuteen.

Tutkielman alussa todettiin, että oikeusturvalla ymmärretään pääsyä oikeuteen sekä menettelyn oikeudenmukaisuutta. Muutoksenhakuoikeuden osalta arvioitaessa oikeusturvan toteutumista, arvioitavaksi tulee se, miten muutoksenhakuun liittyvä sääntely toteuttaa oikeusturvaa eli tässä yhteydessä pääsyä tuomioistuimeen. Jatkokäsittelylupajärjestelmän osalta todettiin, että sen myötä oikeutta hakea muutosta käräjäoikeuden tuomioon ei sinänsä ole rajoitettu, vaan lähtökohtaisesti kaikista käräjäoikeuden tuomioista voi edelleen valittaa hovioikeudelle. Oikeusturvan näkökulmasta tämä on ennen kaikkea periaatteellisesti merkittävää.

Jatkokäsittelyluvan suhteen tosiasialliset oikeusturvakysymykset aktualisoituvatkin ensinnäkin lupamenettelyn soveltamisalan ja toisaalta myöntämisperusteiden suhteen. Nämä säätelevät käytännön tasolla sitä, missä rajoissa sinänsä rajoittamatonta muutoksenhakuoikeutta on mahdollista tosiasiaassa päästä käyttämään.

Tutkielman valossa voidaan todeta, että jatkokäsittelyluvan myöntämisperusteita voidaan pitää selkeinä. KKO:n ratkaisukäytännön ohjausvaikutuksen ansiosta myöntämisperusteiden sisältö ja soveltaminen käytännössä on selkiytynyt alun kankeuksien jälkeen. Luvan myöntämisperusteet näyttävät myös sillä tavalla

monipuolisina, että niiden voidaan katsoa huomioivan hyvin erilaiset tilanteet, joissa lupa olisi aiheellista myöntää. Käräjäoikeuden ratkaisun oikeellisuus on luonnollisesti tärkein ja korostunein peruste, mutta oikeusturvan kannalta arvokkaana voidaan nähdä myös muun painavan syyn peruste, jonka avulla viimesijassa on mahdollista antaa merkitystä erilaisille oikeusturvatarpeille. Tärkeä merkitys oikeusturvan kannalta on myös alhaisella lupakynnyksellä, jota KKO on ratkaisukäytännössään korostanut. Vielä merkitystä voidaan antaa sille seikalle, etteivät luvan myöntämisperusteet jatkokäsittelylupajärjestelmän laajentamisen yhteydessä muuttuneet eli niiden soveltamisesta on kertynyt jo jonkun aikaa käytännön vakiintunutta kokemusta.

Edellä esitettyjen seikkojen valossa luvan myöntämisperusteet ovat siten asianomistajan oikeusturvan kannalta nähdäkseni sinällään ongelmattomia ja takaavat pääsyn oikeuteen muutoksenhakutilanteessa, kun oikeusturva niin edellyttää. Toki tämä edellyttää jatkossakin lupakynnyksen säilyttämistä matalana ja lupaperusteiden asianmukaista ja yhtenäistä soveltamista. Erityisesti muun syyn perusteen piiriin asetettujen tilanteiden kehitys on tulevaisuuden kannalta kiinnostavaa.

Sen sijaan jatkokäsittelyluvan tarve ja sen sitominen pelkästään syytetylle tuomitun rangaistuksen ankaruuteen herättää asianomistajan kannalta huolta. Lähtökohtaisesti ratkaisu toki johtaa sekä syytetyn että asianomistajan kannalta samaan lopputulemaan: jatkokäsittelyluvan tarve on pääsääntö ja ainoastaan ankarien rangaistusten kohdalla lupaa ei tarvita. Raja kulkee yli kahdeksan kuukauden vankeusrangaistuksessa. Yli kahdeksan kuukauden tuomittu vankeusrangaistus indikoi myös kyseessä olevan rikoksen vakavuutta. Rikoksen vakavuus onkin todennäköisesti se seikka, jolla voi nimenomaan asianomistajan kannalta olla merkitystä muutoksenhaun motiivina. Sinänsä siis se, että luvantarve ei koske ankaria rangaistuksia eikä sitä kautta myöskään vakavia rikoksia, voi joissain tilanteissa palvella asianosaisen muutoksenhakuinnostusta.

Vaikka rikoksen vakavuudella voidaan katsoa olevan vaikutusta asianosaisen muutoksenhakuinnostuksen kannalta, voi muutoksenhakuinnostus toisaalta olla jopa suurempi sinänsä lievempien rikosten kohdalla tuomitun rangaistuksen jäädessä alle vaaditun tai jos syytetty vapautetaan kokonaan syytteestä. On myös huomattava, että nykyisen luparajan allekin mahtuu jo vakavia rikoksia. Mahdollista on myös, että vakavastakin rikoksesta tuomitaan matala rangaistus, jolloin asianomistajan

muutoksenhakuintressi on erityisen korkea. Ja loppujen lopuksi on syytä pitää mielessä, että rikoksen vakavuushan ei siis ole nykyisin itsenäisesti sidoksissa luvan tarpeeseen; nyt valitun rajanvedon luonnollinen seuraus vain on se, että hyvin vakavat rikokset todennäköisesti saattavat jäädä lupamenettelyn ulkopuolelle.

Näiden pohdintojen lopputulemana on, että asianomistajan kannalta nykyisin omaksuttua ratkaisua jatkokäsittelyluvan tarpeesta ei voida pitää onnistuneena. Poikkeuksellisesti asianomistajan muutoksenhakuintressiä voi palvella se, että lupaa ei edellytetä, kun syytetylle on tuomittu yli kahdeksan kuukauden vankeusrangaistus, mutta lähtökohtaisesti ratkaisu huomioi asianomistajan muutoksenhakuintressin heikosti. Syytetyn kohdalla tilanne on selkeä: mitä ankarampi rangaistus, niin sitä suurempi tarve muutoksenhaulle. Asianomistajan kannalta lupajärjestelmän soveltamisalan laajentaminen merkitsi siis heikennystä oikeusturvaan, kun luvan tarve aktualisoituu järjestäen aina silloin, kun muutoksenhaun tuomalle oikeussuojalle olisi tarvetta. Ratkaisun voi myös katsoa asettavan asianomistajan käytännössä syytettyä heikompaan asemaan.

KKO:n osalta valituslupajärjestelmää on sovellettu jo noin 30 vuoden ajan, ja se on siten vakiinnuttanut asemansa osana muutoksenhakujärjestelmäämme. KKO:n valituslupajärjestelmää ei siten nähdäkseni ole tarpeen sen enempää problematisoida. Kuten jo todettiin, KKO:n rooli ei ole olla perinteinen muutoksenhakutuomioistuin, vaan sen tehtävänä on lainkäytön ja alempien oikeusasteiden ratkaisutoiminnan ohjaaminen. Tästä näkökulmasta sinne suuntautuvien muutoksenhakujen rajoittaminen on välttämätöntä. KKO:n roolin oikeusturvan takaajana voidaankin katsoa olevan ensisijaisesti välillinen ja sen merkitys konkretisoituu sen ennakkopäätösten ohjausvaikutuksessa. Edustavana esimerkkinä voidaan pitää KKO:n merkittävää roolia jatkokäsittelylupajärjestelmän soveltamisen alkuvaiheessa.

Hieman yllättävänäkin heikkoutena oikeusturvan suhteen nousee esiin hylkäävien jatkokäsittely- ja valitusluparatkaisujen niukat perustelut sekä perustelemattomuus. Ongelma on kriittisempi KKO:n kohdalla. PL 21 §:n lähtökohtana on, että oikeusturvaan kuuluu oikeus saada perusteltu päätös. Argumentteja valitusluparatkaisujen perustelemisen puolesta ja vastaan on lukuisia ja lähtökohtaisesti perustelemattomuuden ei ole katsottu olevan ongelma. Perustelujen arvon suhteen voi

kuitenkin yhtenä näkökulmana tuoda esille merkityksen asianosaiselle: KKO:n rooli prejudikaattituomioistuimena ja lainkäytön ohjaajana voi maallikolle olla tuntematon, puhumattakaan KKO:n lupaharkintaan liittyvistä seikoista. Vaikka epäilemättä perusteltukaan valituslupapäätös ei kaikkia hylkäävän ratkaisun saaneita tyydyttäisi, antaisi se kuitenkin signaalin, että asia on kuitenkin ”käsitelty”. Se voisi myös tehdä selvemmän eron siihen, ettei KKO:n hylkäävä ratkaisu suinkaan automaattisesti tarkoita, että KKO pitää hovioikeuden ratkaisua oikeana.

Prosessiekonomian vaatimus ja ennen kaikkea käsittelyaikojen parantaminen häilyy jatkuvasti oikeudenkäytön taustalla. Muutoksenhaun uudistamispyrkimyksiin liittyvien lainvalmisteluaineistojen perusteella on tutkielmassa käynyt ilmi, että joutuisan käsittelyn vaatimusta arvostetaan lähes ylitse kaiken muun. Käsittelyajan ja sen kohtuullisuuden merkitys eritoten rikosprosessin asianomistajalle ei toki olekaan vähäinen. Suhtaudun kuitenkin hieman kriittisesti siihen, että käsittelyajan vaatimus ikään kuin ”ajaa kaiken edelle”. Vaikka jatkokäsittelylupajärjestelmän kaltaiset ratkaisut lähtökohtaisesti ovat hyväksyttäviä ja jopa puolustettavia, riittävän oikeusturvan vaatimus muussakin, kuin pelkän joutuisan käsittelyn muodossa, on kuitenkin kaiken oikeudenkäytön läpäisevä perustavanlaatuinen periaate, josta ei prosessiekonomiankaan paineessa tule liiaksi tinkiä.

Asianomistajan oikeusturvan suhteen voidaan todeta, että monessa suhteessa asianomistajan ja syytetyn oikeusturvan tarpeet ja toisaalta haasteet oikeusturvan suhteen ovat yhteisiä. Asianomistajan oikeusturvassa suurin haaste on kenties siinä, että asianomistajan oikeusturvatarpeiden tunnistaminen ja tunnustaminen vaikuttaa edelleenkin ajoittain jäävän taka-alalle. Tästä räikeänä esimerkkinä on jatkokäsittelyluvan laajentamista koskeva hallituksen esitys, jossa katsottiin asianmukaiseksi ehdottaa, että jatkossa asianomistajalta edellytettäisiin rikosasioissakin aina jatkokäsittelylupaa. Syytetyn kohdalla tällaista ei esitetty. Toisaalta tutkielmassa todettiin asianomistajalla myös olevan jo melko vahvojakin oikeuteen pääsyä turvaavia oikeuksia ja uhrin aseman esiin nousu toivottavasti kehittää asianomistajan asemaa entisestään. Asianomistajan asemaan yleisemminkin liittyvät tutkimukset olisivat tulevaisuudessa toivottavia.

Yhteenvetona voidaan todeta, että muutoksenhakuoikeus on asianomistajan

oikeusturvan kannalta pääosin asianmukaisella tasolla. Muutoksenhakutilanteessa painopiste on hovioikeudessa, kuten kuuluukin. Muutoksenhakeminen hovioikeudelta edellyttää asianomistajalta pääosin jatkokäsittelylupaa, mutta luvan saamisen edellytykset ovat selkeitä ja tarkkarajaisia, minkä ei ole katsottu vaarantavan oikeusturvan toteutumista. Toisaalta lupajärjestelmä itsessään luo oikeusturvaa kohdentamalla käytettävissä olevia resursseja tarkoituksenmukaisesti ja tehokkaasti. Muutoksenhaun rajaaminen toisaalla luo oikeusturvaa taas toisaalle, missä tarve kenties on todellisempi.